

ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ
TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

**TÜRKİYE'DE GEZİCİ VE GEÇİCİ KADIN
TARIM İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA VE YAŞAM
KOŞULLARI VE SORUNLARI**

Prof. Dr. Nurettin YILDIRAK

Doç.Dr. Bülent GÜLÇUBUK

Yrd.Doç.Dr. Sema GÜN

Doç.Dr. Emine OLHAN

Araş. Gör. Mehmet KILIÇ

ANKARA- 2002

TÜRKİYE’DE GEZİCİ VE GEÇİCİ KADIN TARIM İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA VE YAŞAM KOŞULLARI VE SORUNLARI

1. GİRİŞ

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1.Araştırma Kapsamına Alınan İllerin Seçimi

3.2. Araştırma Kapsamına Alınan Deneklerin Seçimi

3.3. Gözlem Notları Ve Gözlemle İlgili Görüşme Cetvelleri

3.4.Alan Çalışmaları

3.4.1.Anketörlerin eğitimi ve hazırlanması

3.4.2. Elde edilen verilerin bilgisayarda değerlendirilmesi

4. TÜRKİYE TARIMINDA İSTİHDAM VE TARIM İŞÇİLİĞİ

5. TÜRKİYEDE KADININ KIRSAL YAŞAMDAKİ YERİ VE TARIMSAL ÜRETİMDEKİ ROLÜ

5.1. Kadının Kırsal Yaşamdaki Yeri

5.2.Kadının Tarımsal Üretimdeki Rolü

5.3.Tarımda Gezici (Mevsimlik) Kadın Tarım İşçiliği

5.4. Gezici Tarım İşçiliğinde Ailelerin Barınma Birimi Koşulları

5.5. Gezici Tarım İşçiliğinde Kadının Aile İçerisindeki Konumu

5.6. Gezici Tarım İşçiliğinde Sosyal ve Ekonomik Yaşam Koşulları

6. TÜRKİYEDE TARIM İŞÇİLERİNİN VE ÖZELLİKLE KADIN TARIM İŞÇİLERİNİN HUKUKİ DURUMU

7. TÜRK HUKUKUNDA TARIM İŞÇİLERİNİN SOSYAL GÜVENLİĞİ

8. ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI

8.1. Deneklerin Sosyo-Ekonomik Yapısı

8.1.1. Deneklerin yaşları

8.1.2. Deneklerin eđitim dűzeyi

8.2. Deneklerin Sosyal Gűvenlikleri

8.3. Deneklerin alıřma Sűreleri

8.4. cret Yapısı

8.5. Deneklerin İş Alma Ve İşi Bırakma Durumları

8.6. Yaşam Koşulları Ve Standartları

8.6.1. Deneklerin çalıştıkları yerlerdeki barınakları

8.6.2. Deneklerin iř bűlűműndeki payları

8.7. Deneklerin Sağlık Durumları Ve Sağlık Kurumları İle İlişkileri

8.8. Beslenme Alıřkanlıkları Beslenme Biçimleri Ve Tűketim Durumları

8.9. Deneklerin Seyahat Koşulları

8.10. Deneklerin Aile Yapısı

8.10.1. Ailenin kurulması

8.10.2. Ailede nikah ve koşulları

8.10.3. Ailelerde boşanma durumu

8.10.4. Deneklerin ocuk varlığı

8.10.5. Deneklerin evre ile ilişkisi

8.10.6. Deneklerin yaşamlarına ilişkin beklentileri

9. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

KAYNAKLAR

TÜRKİYE’DE GEZİCİ VE GEÇİCİ KADIN TARIM İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA VE YAŞAM KOŞULLARI VE SORUNLARI

1. GİRİŞ

Kadınların kalkınma çabalarında oynadığı önemli role karşın, kalkınma plan, proje ve programlarında kadınlara gereken önemin ve yerin verilmediği kabullenilen bir gerçektir. Üretimin her aşamasına aktif bir biçimde katılan kadınlar, kalkınmanın olanaklarından yeterli pay alamadıkları gibi, yoksulluktan da dünyada en fazla etkilenenler arasında yer almaktadır.

İşsizliğin yaygın, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sınırlı ve dengesiz dağıldığı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanlardaki kadının durumu, konumu ve sorunları dikkat çekicidir.

Türkiye’de kırsal alandaki kadın için, üretim ve ev işlerinin birlikte yapılması, eğitim düzeyinin ve toplumsal statünün düşüklüğü, örgütlenmenin sağlanamaması, kendisinin kullanabileceği ücretli çalışma olanaklarının bulunmaması ve başta sosyal güvenlik olmak üzere çalışma yaşamı ile ilgili yasal mevzuattaki eksiklikler önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Tarımda gezici ve geçici olarak çalışan kadın işçilerin gerek sayıları yönünden, gerekse ekonomik yaşama sağladıkları katkılarına koşut bir biçimde önemsendikleri söylenemez. Tanım olarak “tarımsal faaliyet kollarının herhangi birinde çalışan ve karşılığında ücretini nakit, aynı veya karışık olarak alan kişiler” tarım işçisi olarak kabul edilmektedir (Turan 1975). Erkul ise; tarım işçiliğini daha somut bir biçimde tanımlamaya çalışmıştır. “Emeklerini sürekli bir biçimde başkalarına satarak, karşılığı ile geçinen bireylerdir” (Erkul 1973).

Türk tarım kesiminde mülk sahibi, yarı mülk sahibi kiracı ortakçı ve tarım işçisi olarak yer alan bireylerin sayıları hakkında güvenilir bir bilgi vermek oldukça zordur. Bu gruplar içinde hiç kuşkusuz en sahipsiz, en fazla sorunlu olanları da tarım işçileridir. Çünkü bunlar içinde buldukları yaşam koşulları, eğitim düzeyi, örgütlenme vb. açılardan bir araya gelerek haklarını arayabilecek olanaklardan yoksundur. Ayrıca Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde tarım işçiliği kapsamına uygun bir işte çalışma durumları, mevsimlik, yarı mevsimlik, günlük, aylık olarak gruplara ayrılmaları nedeniyle güvenilir bir sayı vermek pek mümkün değildir.

Tarım işçilerinin tarımda çalışan nüfusun yaklaşık % 10’u oranında olduğu kabul edilmiştir (Karayalçın 1971). 1970’li yıllarda tarımda çalışan nüfusun %10 unun tarım işçisi olduğu varsayılırsa aradan geçen 30 yıllık bir süre içinde oluşan sosyo-ekonomik değişimler (işletmelerin küçülmesi, tarımda rantabilitenin azalması, ekonomik kriz nedeniyle bir çok işletmenin kapanması ve sahiplerinin işsiz kalması, girdi fiyatlarının olağanüstü artışı v.b.) nedeniyle bu oranın % 12-15 e kadar çıktığı kabul edilebilir. Böyle bir öngörü ile 1997 yılı tarım sayım sonuçlarına göre tarımda çalışan 12 milyon işgücünün yaklaşık 1,5 milyonunun tarım işçisi olduğu kabul edilebilir. Bunlar buldukları bölgelere yaptıkları işe göre; marabacı, gündelikçi, yevmiyeci, çoban, karakullukçu, hodak, majgar, çakar ve rençber olarak adlandırılırlar (Turan 1975). Kamu kesiminde çalışanların dışında

kalan tarım işçilerinin tamamı sanayi kesiminde çalışan işçilerin elde ettikleri haklardan yoksundurlar. Çünkü tarım işçileri 3008 ve 931 sayılı iş kanunlarında olduğu gibi 1475 sayılı iş kanununda da da kapsam dışı bırakılmışlardır. Bundan başka tarım işçileri 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu kapsamına da alınmamışlardır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışma hayatında özel olarak ele alınması gereken bir sosyal konu kadın tarım işçiliğidir. Türkiye’de kadının işgücüne katılım oranı 1955-1999 yılları arasında büyük ölçüde azalarak %70,0’ ten %27,4’ e düşmesine rağmen, halen tarımda çalışanların %45,5’i kadındır. Ülke genelinde işgücüne katılan kadınların da %66,3 ünü tarım kesiminde çalışan kadın nüfusu oluşturmaktadır. Bugüne kadar tarım işçiliğini, tarım işçilerini konu alan birçok araştırma yapılmıştır. Fakat, kadın tarım işçiliğini özellikle de gezici ve geçici kadın tarım işçiliğini konu alan araştırma yok denecek kadar azdır. Türkiye’nin en yoksul insan gruplarından birini oluşturan ve dikey sosyal hareketliliği oldukça düşük olan gezici ve geçici tarım işçiliği konusunun ele alınması, sorunlarının ortaya çıkarılması ve tartışılması Avrupa Birliği’ne aday olan Türkiye açısından önem taşımaktadır. Bu grubun özellikle kadın bireyleri insanca yaşam koşullarından uzak olup, en fazla ezilen kesimi oluşturmaktadır. Çünkü bu kadınlar modern toplumsal yapı içine girmekten uzak ve geleneksel toplum yapısının etkisi altındadırlar. Geçim sıkıntısı ve geleneksel toplum ilişkileri altında kalan kadın tarım işçilerinin; yaşam ve çalışma koşullarının ortaya konulması ve sorunlarının belirlenmesi bu araştırmanın temel amacıdır. Çünkü bugüne kadar gerek çalışma ve yaşam koşulları gerekse ücret durumları ve aile içi konumları ile ilgili olara yurt çapında bu konuda bir çalışma yapılmamış ve yapılan ender araştırmalar da daha çok il düzeyinde yürütülmüştür.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1.Araştırma Kapsamına Alınan İllerin Seçimi

Araştırmaya konu olan illerin seçiminde başlıca iki ilke göz önünde bulundurulmuştur. Bunlardan biri ele alınan yerleşim yerlerine tarımda çalışmak üzere başka illerden gezici (mevsimlik) işçilerin gelmiş olması veya aynı ilde geçici (günübirlik) işçilerin bulunması, diğeri ise ürün çeşitliliği açısından Türkiye’de en çok kadın işçi çalıştıran yöreleri temsil etmesidir.

Temel ve ön koşul olarak belirlenen bu iki ilkeyi temsil edecek illerin seçimi için öncelikle tarımda yoğun işçi göçü alan iller saptanmıştır. Saptanan bu illerde tarım işçileri ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili kurumlarla görüşülmüş ve bu kurumların görüşlerinden ve deneyimlerinden yararlanılarak kadın tarım işçilerin daha yoğun bulunduğu iller araştırma kapsamına alınmıştır.

Konu ile ilgili olarak Tarım İl Müdürlükleri, Türkiye İş Kurumu, İl Sağlık Müdürlükleri, Ziraat Odaları Birliği, Ziraat Mühendisleri Odası ve Çiftçi Birlikleri temsilcilikleri ile görüşülmüş ve araştırma ile ilgili illerin saptanmasında bu kurum temsilcilerinin görüşleri esas alınmıştır.

Yapılan görüşmeler ve tartışmalardan sonra; çay tarımında çalışanları Rize, fındıkta çalışanları Giresun ve Ordu, şekerpancarında çalışanları Ankara-Polatlı, Eskişehir, Konya, pamukta çalışanları ise Adana ve Aydın illerinin, havuçta çalışanları Ankara-Bey pazarı,

üzümde çalışanları da Manisa ilinin temsil edebileceği düşünülerek adı geçen iller araştırma kapsamına alınmıştır.

3.2. Araştırma Kapsamına Alınan Deneklerin Seçimi

Araştırma kapsamına alınan iller belirlendikten sonra her ilde yapılan çeşitli toplantılar ve görüşmeler sonunda araştırma kapsamına alınacak kadınların ve elcilerin illere ne zaman gelecekleri ve ne kadar süre kaldıkları belirlenmiştir. Bu ön çalışmadan sonra Tarım İl Müdürlükleri ile kurulan sürekli diyalog sonunda kadınların geldiği zaman saptanarak daha önce hazırlanan görüşme cetvelleri ile birlikte araştırma yöresine gidilmiştir.

Çalışan kadınların eşleri ve çocukları ile birlikte oluşturdukları her grubun ürünlere ve illere göre farklı adlandırılan araçları bulunmaktadır. Bu araçlar genelde elci olarak bilinmektedir. Bazı gruplarda elciden başka bir de çavuş bulunmakta idi. İleride açıklanacağı üzere elci ve çavuş aynı grupta bulunduğu takdirde her ikisinin de belli ve birbirinden farklı görevleri vardır. Ziyaret edilen işçi grubunun elcisi de kendi grubunda denek olarak kabul edilerek toplam 64 elci araştırma kapsamına alınmıştır. Böylece ekonomik, sosyal, kültürel ve geleneksel alanlarda hiçbir boşluğa meydan vermeyecek biçimde denek seçimi tamamlanmıştır. Elcilerin temsil ettikleri işçi sayısı araştırma kapsamına alınıp alınmaması konusunda etkili olmamıştır. Elciler ister 20 işçiyi isterse 150 işçiyi temsil etsin, eşit koşullar içinde denek kabul edilmişlerdir.

Araştırma kapsamına alınacak kadınlar için rastlantıya dayalı bir küme örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Küme örneklemesinde bir örneklemin olasılık kuralına uygun düşebilmesi için ana kümeye populasyon diye nitelenen evren biçimlerinden rastlantıya dayalı bir işlemle örneğe girecek kişilerin seçilmesi gerekir. Bu çalışmada populasyonu oluşturan birimlerin tam bir listesini elde etmek olanağı bulunmadığından ve çoğu kez rastlantıyla belirlenen işçi gruplarının geniş bir alana yayılmış olması nedeniyle evreni oluşturan her birime eşit seçilme şansı tanıyacak her gruptan belli oranlarda denek seçimine gidilmiştir. (Sencer 1989).

Küme örnekleme tekniğine uygun olarak seçilen örnekler tüm gezici işçilerin tek tek birimleri değil, bu birimlerin kendiliğinden içinde yar aldıkları ve yerleşim yerlerinde oluşturdukları sayıları farklı topluluklardır. Bu topluluklar ilk örnekleme birimleridir. Denek olarak kabul edebilecek bireyler bu topluluktaki tüm kadın işçileri kapsadığından, ziyaret edilen çadırlarda bulunan çalışan tüm kadınlar araştırma kapsamına alınmıştır.

Çalışmak üzere yöreye gelen kadınlar genellikle birlikte geldikleri grupla aynı yerde çadırlarda yerleşerek çalışmalarını sürdürmektedirler. Gündüzleri çalışmak üzere geçici olarak kurulan bu yerleşim yerlerinden ayrıldıklarından, kadınlarla konuşmak amacıyla çoğu zaman saat 18.00 den sonra buldukları yerler ziyaret edilmiş ve araştırma amacı kendilerinin anlayabileceği bir biçimde anlatılarak araştırmaya başlanmıştır. Saat 18.00 dan 22.00 ye kadar olan süre bazen yeterli olmadığından elcilerinden ve varsa birlikte gelen eş veya akrabalarından izin alınarak çalıştıkları yerlerde öğle yemeği arasında da ziyaretlerde bulunmuş ve görüşme cetvelleri doldurulmaya çalışılmıştır. Kadınların araştırma kapsamına alınması konusu tamamen rastlantıya dayalıdır. Ziyaret edilen yerleşim birimlerinde kadınlara çalışıp çalışmadıkları sorulmuş, tarımda gezici olarak çalıştıkları belirlendikten sonra daha önce hazırlanan görüşme cetvelleri uygulanmıştır. Bu

uygulamada herhangi bir kur'a çekimi yerine belli bir kümedeki kadınların sayısal çokluğuna göre bazen tümü, bazen de çoğunluğu araştırma kapsamına alınarak denek seçimi yapılmıştır.

Genellikle kadınlara yönelik soru sormadan önce, yerleştikleri yerlerde elci, çavuş veya dayıbaşı dedikleri kişilerle diyaloga girilmiş ve araştırma amacı açıklanarak onlardan izin alınmak koşulu ile kadınlarla konuşulmaya başlanmıştır. Çeşitli yerleşim yerlerinde bazı elcilerin kadınlarla görüşmeye izin vermedikleri görülmüş ve bu nedenle de bu kadınlarla görüşülememiştir. Denek olarak görüşülen kişilerde aranan başlıca nitelikler 12 yaşından büyük olması, soruları yanıtlayabilecek düzeyde Türkçe bilmesi ve araştırmacılara yönelik olumlu davranışları idi. Kadınların büyük bir kesiminin Türkçe bilmediği ve Türkçe bilenlerin de görüşme cetveli içeriğini anlayacak düzeyde kavrama yeteneğinden yoksun olduğu görülmüştür. Böyle bir durumda görüşme cetveli uygulaması tercüman aracılığı ile devam ettirilmiş veya nitelikleri itibariyle elverişli olanlara geçilmiştir.

Geçici kadın işçilerin sayıları, çalıştıkları yerler ve çalışma süreleri geziciler kadar kolayca saptanamadığından bu işçilerin seçim işlemleri yönünden değişik bir yöntem kullanılmıştır. Geçici kadın tarım işçileri çalıştıkları yerlerde veya her gün işyerine gidip gelebilecek kadar uzaklıkta oturan işçilerdir. Bunlar bazen herhangi bir elci veya çavuşa bağımlı olmaksızın işverenler ile direkt ilişki kurarak çalıştıkları gibi bazen de bir elciye bağılı olarak çalışırlar. Ele alınan yörelerde çalışan tüm geçici kadın tarım işçilerinin %10'unun araştırma kapsamında alınması kararlaştırılmıştır. Geçici olarak çalışan her kadına araştırmaya girme açısından eşit şans tanımak koşulu ile elcilere bağılı olarak çalışan her 10 kadından rastlantı ile seçilmek koşulu ile biri denek kabul edilmiştir. Geçici işçilerin yoğun olduğu illerde öncelikle işçi temsilcileriyle görüşülmüş ve o ilde elcilere bağılı olanlar ve olmayanların tahmini sayıları elde edilmiştir. Bu sayılar temel kabul edilerek her iki gruptan tüm kümeyi eksiksiz temsil edecek düzeyde denek sayısı saptanmıştır. Sayıları ve hangi gruba ait oldukları belirlenen gezici işçiler, çalışma yerinde ziyaret edilerek görüşme cetvelleri uygulanmıştır. Araştırmanın en zorlu yönünü oluşturan bu gruplara genellikle Rize, Konya, Eskişehir, Beypazarı ve Manisa'da rastlanmıştır.

3.3. Gözlem Notları Ve Gözlemle İlgili Görüşme Cetvelleri

Yöntemle ilgili olarak diğer bir uygulama ise araştırmada görev alan Profesör, Doçent ve Yardımcı Doçent düzeyindeki araştırmacıların ayrı ayrı olarak araştırma alanı ve objeleri ile ilgili gözlem notları almaları idi. Araştırma kapsamına alınan illere hareket anından, geri dönünceye kadar geçen süre için de araştırma ile doğrudan veya dolaylı ilgili olan her konu ayrıntılı bir biçimde notlar alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Her araştırmacının ayrı ayrı gözlemediği ve saptadığı bilgiler her seyahat dönüşü yapılan ortak çalışmalarla değerlendirilmiştir. Bunun dışında gözlemle ilgili görüşme cetvelleri de diyalog kurulan gruplara uygulanarak daha sistematik bilgiler alınmaya çalışılmıştır. Alandan gerek gözlem yolu ile gerekse görüşme cetvelleri ile toplanan bilgiler araştırmanın yazımı sırasında değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamına alınması kararlaştırılan illerdeki ilgili kişi ve kurumlardan konular hakkında geniş bilgiler alındıktan sonra, bu bilgiler ışığında araştırılacak konuya uygun görüşme cetvelleri hazırlanmıştır.

Görüşme cetvelleri istenilen düzeyde alandan bilgi toplayıp toplayamayacağını ve aynı zamanda eksik ya da fazla soruların bulunup bulunmadığını test etmek amacı ile

Polatlı'da bulunan gezici işçilere uygulanmıştır. Bu aşamadan sonra gerekli düzeltmeler yapılarak görüşme cetvellerine son şekli verilmiştir.

3.4. Alan Çalışmaları

Alan çalışmalarına genellikle gezici ve geçici işçilerin çalışma tarihleri göz önüne alınarak başlanmıştır. Ürünün durumuna göre, iş yoğunluğunun en fazla olduğu tarihlerde gezici işçilerin yerleştikleri yerler ziyaret edilerek işçi temsilcilerine araştırma hakkında bilgi verilmiş ve belirli bir tarih belirlenerek görüşme cetvellerinin uygulanmasına başlanmıştır.

3.4.1. Anketörlerin eğitimi ve hazırlanması

Ele alınan gezici kadın işçilerin içinde buldukları durum nedeniyle her istenilen zamanda kendileri ile diyalog kurarak konuşma olanağı bulunmadığından kısa sürede görüşme cetvellerinin uygulanması amacı ile anketörlerin çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur. Yüksek lisans ve doktora öğrencileri anket teknikleri ve deneklerle kurulacak diyalog konularında bir eğitime tabi tutularak birlikte çalışmak üzere alana götürülmüştür. Çalışma süresince görüşme cetvellerinin doldurulmasında, çevre ile ilgili gözlemlerde bulunulmasında anketörlere sürekli olarak yardımcı olunmuştur.

3.4.2. Elde edilen verilerin bilgisayarda değerlendirilmesi

Alanda elde edilen verilerin denetlenmesi için her gün çalışma bitiminde tüm görüşme cetvelleri içerdikleri sorular açısından ele alınarak eksik, yanlış doldurulanlar gözden geçirilerek tamamlanmıştır. Açık uçlu sorulara verilen yanıtlara göre yanıt seçenekleri saptanmış ve kodlamaya elverişli hale getirilmiştir. Toplanan her verinin kullanılmasına özen gösterilmiş, kullanılacağı alanlara göre sınıflandırılmıştır. Bilgisayara yüklenen veriler istatistiksel programlar aracılığı ile çizelge haline getirilmiştir.

4. TÜRKİYE TARIMINDA İSTİHDAM VE TARIM İŞÇİLİĞİ

1999 yılı Hane Halkı İşgücü Anketi (DİE) sonuçlarına göre; iktisaden aktif nüfusun %40,8 i tarım kesiminde çalışmaktadır. Bu sektörde 12 yaşından küçük çocukların da çalıştırıldığı dikkate alınırsa Türkiye'de 10-12 milyonluk bir nüfusun tarım kesiminde çalıştığı söylenebilir.

Kırsal kesimde 12 ve daha yukarı yaştaki nüfus 18.934.000 kişi olup, bunun işgücüne katılma oranı %60,1 dir (Anonim 1999). 12 ve daha yukarı yaştaki nüfusun %49,0 u erkek, %51,0 i kadındır. İşgücüne katılım bakımından erkek nüfusun oranı (%76,7), kadın nüfustan (% 43,8) daha yüksektir. Diğer yandan, kırsal kesimde mevcut işgücünün %57,7 si istihdam edilmekte, işgücünün %5,7 si eksik istihdam altında bulunmakta, %2,9 u ise işsiz durumdadır. Türkiye gelişmiş ülkelerin aksine tarımın ağırlıklı olduğu bir toplum yapısı özelliğini önemli ölçüde devam ettirmektedir. Ülke genelinde çalışan erkeklerin %30,9 u tarımda yer alırken, çalışan kadınların %66,3 ü tarımdadır. Buna göre, çalışan kadınlar ağırlıklı olarak tarım sektöründe yer alırken, diğer sektörlerde erkek nüfusun ağırlığı söz konusudur.

Çizelge 2.1. de görülebileceği gibi, ülke genelinde toplam işgücüne katılma oranı %48,7 olup, bu oran erkeklerde %70,1, kadınlarda %27,4 tür. Kırsal alanda ise, toplam

işgücüne katılma oranı %60,1 olup bu oran erkeklerde %76,7, kadınlarda ise %43,8 dir. Ayrıca, kırsal alanda istihdam edilenlerin %77,0 si tarımda yer almakta olup, bu oranın 47,5 i kadın, %52,5 i erkektir. Yine kırsal alanda istihdam edilen erkeklerin %66,6 sı kadınların ise %94,2 si tarımda yer almaktadır. Yani, kırsal alanda kadınların tamamına yakını tarımda istihdam edilmektedir.

Çizelge 2.1. Türkiye'de İşgücüne Katılım Oranları (%)

İşgücüne Katılanlar	Toplam Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı %	Kırsal Alanda Nüfusun İşgücüne Katılım Oranı %	Kırsal Alanda İstihdam Edilenler İçinde Tarımın Payı %
Genel Nüfus	48,7	60,1	77,0
Erkek	70,1	76,7	66,6
Kadın	27,4	43,8	94,2

Kaynak: 1) Bşb. DİE Türkiye Ekonomisi-İstatistik ve Yorumlar, Mayıs-Haziran 1998.

2) Bşb. DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Ekim 1999.

Tarımdaki kadınlar üretim faaliyetlerinin büyük bir bölümünü küçük aile işletmelerinde ücretsiz aile işgücü olarak yerine getirmektedir. Aile işgücünün özelliğine uygun olarak kadın, çalışmalarını karşılığında işgücüne ya doğrudan katılır veya ücretli olarak başka işletmelerde çalıştığı zaman çalışmasının karşılığını alır ve bunu genelde aile başkanı olan erkeğe verir.

Kadınların ücret konumlarına göre dağılımına bakıldığında (Çizelge 2.2.); %87,3 ü ücretsiz aile işçisi, %8,5 i kendi hesabına veya işveren, %4,2 si ise ücretli veya yevmiyeli olarak çalışmaktadır. Buna göre, tarımsal üretim süreçlerine aktif olarak katılan kadınların etkinliklerinin küçük bir bölümü gerçek çalışma olarak kabul edilmekte, yapılan işlerin büyük bölümü, kadının geleneksel rol ve görevleri gereğince yerine getirilmesi zorunlu görülen faaliyetler olarak değerlendirilmektedir. Burada dikkati çeken önemli bir nokta, bu verilerde gezici olarak çalışan işçilere yönelik herhangi resmi bir verinin bulunmamasıdır.

Sanayileşme ve makineleşme ile birlikte tarımda da yapısal değişimler meydana gelmektedir. Makineleşme bir yandan işlenmeyen toprakların kullanıma açılması ile tarım yapılan alanların genişlemesine neden olurken, bir yandan da nüfus artışı ve miras yoluyla arazilerin parçalanmasına ve bunun sonucu olarak da tarım işletmelerinin parçalanıp küçülmesine neden olmaktadır. Nitekim, 1952 yılında 77 dekar olan ortalama işletme büyüklüğü, 1980 yılında 62 dekara ve en son yapılan 1991 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre de 57,7 dekara düşmüştür. Giderek küçülen ve ekonomik olmaktan çıkan işletme büyüklüklerinin yanında bir de topraksız aileler bulunmaktadır. Türkiye tarımında yer alan ailelerin % 30,2 si ise topraksızdır. Bunlar ya tarım işçiliği ya da kiracılık/ortakçılık yaparak geçim sağlamaktadır.

Çizelge 2.2. Tarımda Çalışan Kadınların Ücret Konumlarına Göre Dağılımı (%)

Çalışma Biçimleri	Genel Nüfus	Erkek	Kadın
Ücretsiz Aile İşçisi	56,6	31,0	87,3
Kendi Hesabına veya İşveren Olarak Çalışanlar	38,0	62,6	8,5
Ücretli veya Yevmiyeli Çalışanlar	5,4	6,4	4,2
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Bşb. DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Ekim 1999

Bu gelişmeler sonucunda, kendi tarım işletmelerinden yeterli geliri elde edemeyen az topraklı veya topraksız aileler, geçimlerini sağlayabilmek ve çalışabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere gezici (mevsimlik) ve/veya geçici (günübirlik) giderek iş aramaktadır. Özellikle pamuk, fındık, çay, tütün, üzüm, havuç ve şekerpancarı tarımının yoğun olarak yapıldığı Çukurova, Karadeniz, Ege ve iç Anadolu Bölgelerine; bu bitkilerin çapa, sulama ve hasat zamanlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Orta Anadolu bölgelerinden yüz- binlerce gezici ve/veya geçici tarım işçisinin aileleri ile birlikte akın ettiği görülmektedir. Bu işçiler "günübirlik" (geçici) ya da "mevsimlik" (gezici) işçi diye isimlendirilmektedir.

Tarım işçisi denildiğinde, tarımsal faaliyetlerde kol kuvvetinden yararlanan insanlar akla gelmektedir. İşçi kullanmayan küçük işletmelerde işletme sahibi ve aile bireyleri tarım işçisi sayılmazlar. İşletmede daimi veya geçici olarak kalan, arada yemek gereksinimleri karşılanan ve aynı zamanda ücret alanlar ise işçi sayılır. Buna göre; başkasının işletmesinde bir ücret karşılığında çalışan insanlar tarım işçisi olarak tanımlanmaktadır. Tarımsal faaliyette işi yapan iki esas kaynak vardır. Bunlardan birincisi, işletme sahibi ve aile bireyleridir. İkincisi ise, yabancı işçilerdir. Küçük aile işletmelerinde aile işgücü, büyük işletmelerde ise yabancı işçi başta gelir (Erkuş ve ark.1995).

İşçinin işletmede daimi veya geçici olarak bulunuşuna göre daimi işçi ve geçici işçi olarak tasnifi yapılmaktadır. Daimi işçi, işletmenin faaliyeti esnasında her zaman işi bulunan yanaşma, bekar çiftçi, çoban, kahya gibi kimselerdir. En az bir üretim dönemi veya yılı işletmede bulunurlar. Görevleri gereği günün her saatinde, hatta gerektiğinde, gece bile iş görmek durumundadır. Daimi işçi erkek, kadın ve çocuk olabilir de, daha ziyade erkek işçiler daimi olarak çalışmaktadırlar Geçici işçi ise, işletmede yıl içerisinde, belirli zamanlarda, işlerin en yoğun olduğu ve kısa zamanda yapılması gerektiği dönemlerde ihtiyaç duyulur. Bunlar işe göre gündelikçi, aylıkçı veya mevsimlik işçi olup, işletme sahibi tarafından işlerin yoğun olduğu dönemlerde istihdam edilirler. Kuşkusuz bunlar erkek, kadın ve çocuk olabilir (Erkuş ve ark.1995).

5. TÜRKİYEDE KADININ KIRSAL YAŞAMDAKİ YERİ VE TARIMSAL ÜRETİMDEKİ ROLÜ

5.1. Kadının Kırsal Yaşamdaki Yeri

Toplum ve aile yaşamının her alanında; üretimde, eğitimde, sağlıkta, gıda ve beslenme alanında erkeklere göre daha fazla sorumluluk yüklenen kadınların kalkınmaya

katılımı, hem ülke ekonomileri hem de kadının çalışma hayatında ve istihdamında statüsünün yükseltilmesi açısından büyük önem taşıyan öncelikli bir koşuldur. Kırsal kesim kadını gerek geleneksel yapısı, gerekse uğraşı biçiminin farklılık nedeni ile kentlerdeki hemcinslerine göre farklılık göstermektedir. Kır kadını bir yandan temizlik, çocuk bakımı, ekmek yapma, yakacak temini, gıda ve beslenme gibi ev işleri yaparken diğer yandan bitkisel ve hayvansal üretim, el sanatları etkinlikleri, tarım dışı işler ve gelir getirici faaliyetlerde de (pazarda satmak için mal üretimi, tarım dışı ücretli işçilik, pazarlama faaliyetlerine katılım gibi) bulunmaktadır. Nadiren de olsa, kadın zaman zaman da üretimde yönetici olarak görev almaktadır .

Kadının tarımsal etkinlikleri yanında, besin maddelerinin hazırlanması ve saklanması, içme suyunun, yakacakların taşınması, pazar için yoğurt, peynir yapımı gibi etkinlikleri kapalı aile ekonomisi içinde kaybolmakta, kadın bağımsız olarak emeğinin karşılığını alma ve kullanma olanağından hukuken olmasa da uygulamada yoksun bulunmaktadır. Bu durumda bağımsız ücret kazanan kesime girmeyen fakat ekonomik açıdan üretim etkinliği olan işleri yapan kadın, geleneksel değerlerin yaygın olduğu kırsal kesimde çalışan kadın statüsüne sahip değildir. Yaptığı ev dışı iş, kırsal yapılanma modelinde ev işinin bir uzantısı olarak görülmekte ve çoğunlukla ekonomik faaliyet sınıfına alınmamaktadır(Tan 1979, Kazgan 1982). Kırsal kesimde kadın, ev işlerini işletme işleriyle birlikte aksatmadan yürütebilecek şekilde planlamaktadır. Formel olarak herhangi bir iş planından söz etmek pek olası değilse de, her kadın tarımsal işlerin yoğunluğuna ve önemine göre evdeki işlerini ayarlamakta ve ona göre yönlendirmektedir(Yıldırak, 1993).

Kadınların toplumdaki yeri, yaşadıkları ülkenin gelişme düzeyi, bulunduğu toplumun kültür değerleri tarafından belirlenmektedir. Türkiye’de de kadınların tarım kesiminde özellikle köy yaşamında erkeğe oranla daha fazla çalışması, içinde doğup büyüdüğü sosyal değerler açısından doğal sayılmaktadır (Kazgan 1982, Yıldırak 1987). Halen geleneksel sosyal değerlerin ve kapalı toplum ilişkilerinin yoğun biçimde yaşandığı kırsal alanda, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı kadın kır yaşamı içinde ağır bir yük ve sorumluluk altında bulunmaktadır.

Kadının kırsal yaşamdaki yeri çoğu kez onun tüm yaşamı boyunca bulunduğu yeri ifade etmektedir. Çünkü kadının yaşamı boyunca sosyal-ekonomik açıdan kır olarak tanımlanan yerin dışına çıkması pek olası değildir. Kır kesiminde doğup büyüyen bir kadının gerek mentalitesi, gerek mesleği, gerek işle ilgili tutum ve eğilimleri kentteki insanların sosyal değerleri ile pek örtüşmediğinden ve de kır kesiminde egemen olan sosyal değer ve sosyal normların farklı olması nedenleri ile kentle ilişkisini engellemiştir. Özellikle ulaşım ve iletişim koşullarının kentle ilişkilerde büyük bir engel oluşturması köy halkının dolayısıyla kadının soyutlanmasına neden olmuştur.

5.2. Kadının Tarımsal Üretimdeki Rolü

Kadının tarımsal üretimdeki rolü çoğu kez ait olduğu ailenin tarımsal yapı içinde ekonomik ve hukuki açıdan yerine bağlıdır. Çeşitli araştırmacılar kadının tarımsal üretimdeki rolünü belirlerken ait olduğu sosyal grupların büyük önem taşıdığına birleşmişlerdir. Blohm’dan esinlenen Erkul, tarım toplumlarında sosyal grupları “işletme sahibi, köylü aile efradı, aileye yabancı daimi işgücü ve aileye yabancı geçici işgücü olarak 4 gruba ayırmasına karşılık Aksoy, toprak tasarrufu şeklinden doğan sosyal gruplara “İşveren, ücretli, aile içinde ücretsiz çalışan, kendi hesabına çalışan ve bilinmeyen” olmak üzere beş gruba ayırmaktadır(Aksoy 1969, Erkul 1973). Cillov ise “Mal sahibi, yarı mal sahibi,

kiracı, yarıcı, muhasebeci, başka şekillerde ve belli olmayan” olmak üzere yedi ayrı sosyal grubun varlığını kabul etmiştir(Cillov 1970). Kadının içinde bulunduğu ailenin bu sosyal gruplardan hangisine ait olduğuna göre rolü değişmektedir. Hukuki ve ekonomik açılardan ayrılan bu sosyal gruplar bölgelere göre de değişik yapı sergiler.

Hemen hemen tüm araştırmacılar tarımda hukuki ve ekonomik temellere dayalı olarak sosyal grupları belirlerken Türkdoğan sosyolojik açıdan bir sınıflandırma yapmaktadır. Kadının toprak sahibi, yarıcı, kiracı veya yarı mal sahibi konumunda olmasına göre tarımsal üretimdeki rolü, işgücü, karar etkinliği değişik olabileceği gibi, ekilen ürün çeşidine göre, işletmenin geçimlik veya pazara dönük olmasına göre de değişir(Türkdoğan 1970). Ele alınan kitle genellikle bu sosyal grupların dışında kaldığından tarımsal üretimdeki rolü de bu gruplara oranla değişiktir.

Türkiye’de kentli kadınların aksine, kırsal kesimdeki kadınların büyük çoğunluğu aktif nüfus içerisinde, yani çalışan ve üreten insanlar arasında yer almaktadır. Tarımsal işgücünün genelindeki düşüşe paralel olarak, tarımdaki toplam kadın emeğinin oranı da yıllar içinde azalma göstermektedir. Buna rağmen, 1950’lerden bu yana istatistiklere bakıldığında tarımsal nüfus reel olarak azalırken kadınların halen öncelikle tarım kesiminde çalışmaya devam ettikleri görülmektedir.

Çalışan kadınların %95 inden fazlası 1955 yılında tarımda iken, 1980’de bu oran %85,6, 1997’de %72,5, 1999’de ise %66,3’e düşmüştür. Aynı dönemde erkekler için bu oran %32,6’ya kadar düşmüştür. Tarımsal faaliyetin işgücü istihdam etme bakımından giderek önemini azalttığı günümüz koşullarında bu durum, tarımda kadının ağırlığını ortaya koymaktadır. Tarım kesimindeki kadınların üretime katılımı ailenin sahip olduğu arazi varlığına göre gerçekleştirilen tarımsal faaliyete ve ailenin gelir düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Ailenin mülk toprak genişliği ve tarımsal mekanizasyon düzeyi arttıkça kadın tarımsal üretimden kopmakta ve çalışma potansiyelini ev kadınlığına yöneltilmektedir. Az topraklı ailelerdeki kadınlar ise mevsimlik işçilik başta olmak üzere bitkisel ve hayvansal üretimin hemen her aşamasına katılabilmektedir. Bu konuda geçerli olabilecek bir genelleme yapılırsa, el emeğine dayanan emek-yoğun işler kadınlar, makineleşmiş teknoloji düzeyi yüksek işler ise erkekler tarafından yapılmaktadır. Fakat, son yıllarda az düzeyde de olsa tarımdaki kadınlar; ürünlerin işlenmesi, depolanması, pazarlanması, kredi temini gibi çalışmalarına da girmektedir.

Yüksek düzeyde mekanize olmuş büyük çiftliklerde kadınların kendi işletmelerinde çalışmaları söz konusu değildir. Bu durum, kadınların çalışma yükünü azaltmakla birlikte, köy kadınına "ev kadını" statüsüne sokmaktadır. Bu ise üretken olan kırsal kesim kadınına, hareket ve denetim alanını sınırlayıcı bir olgudur (Anonim 2000).

Tarımsal üretimde kadınların konumu 4 grupta toplanmaktadır.

a) Büyük işletmelerde kadınlar tarlada çalışmazlar. Tarımsal üretimin, üretime doğrudan katılma işleri dışındaki (üretime karar verme, yönetme, denetleme ve pazarlama gibi) işler erkeğin işidir. Erkeğin yeterli olmadığı yerlerde, kadının sınırlı da olsa, yönetim ve denetleme görevi vardır.

b) Orta büyüklükteki çiftliklerde erkekler mekanize işler ve pazarla ilişkileri yürütürler, kadınlar ise emek-yoğun işleri üstlenirler.

c) Aile işletmelerinde ise erkekler tarım dışı gelir kaynakları ararken, kadınlar emek-yoğun tarımsal üretimi yürütürler. Gerek bu tür toprakların sahibi olan ailelerde

gerekse orta büyüklükte toprağı olan ailelerde çeşitlenmiş bitki ya da sınav türü tarım yapılması durumunda kadın, el emeğine dayalı çapa, hasat gibi işleri yapma durumunda kaldığından, çalışma yükü erkeğe göre fazladır.

d) Topraksız ya da az topraklı ailelerde gerek kadının gerekse erkeğin geçim için başkalarının işlerinde çalışmaya gereksinimleri vardır. Bunun için hem erkekler hem de kadınlar mevsimlik işgücü olarak buldukları köyde veya çevrede başka bölgelerde mevsimlik işçi olarak çalışırlar. Bu tür ailelerde kadın, sınırlı olarak üretme durumunda kaldığı emek yoğun tarla, bahçe ve hayvanlarla ilgili işleri yapmakla yükümlüdür (Anonim 2000).

Bütün bunlara bakılarak, tarımsal üretimin her zamankinden daha fazla kadınların sırtında olduğu söylenebilir. Kırsal kesimde hangi biçimde olursa olsun, kadın emeğinin bilgi ve teknolojiyi gerektirmeyen vasıfsız işgücü olmasının da bir payı vardır. “Vasıfsızlık”, genelde tüm kırsal kesim (çiftçi) insanı için geçerli olmakla birlikte, erkeğin “çiftçi” olarak adlandırılması, geleneksel yapı içerisinde tarımsal üretimdeki tüm gelişmelerden doğrudan ya da dolaylı haberdar edilmeleri; zaman zaman sınırlı da olsa eğitimden geçmeleri, erkek çiftçilerin “görünürde vasıflı” olmaları sonucunu vermektedir. Kadınlar ise, aynı süreçlerden geçmelerine karşılık, tarımsal işlerde “vasıflı” olarak sayılmamaktadır. Tarımsal üretimde bulunan kırsal kesim kadınının uğraş alanı ile ilgili üretim konusunda eğitim görmesi, yine tarımsal üretimin hem yapılmasını hem de pazarlamasını sağlayacak kooperatifleşmeden yararlanması, ilgili kurum ve kuruluşlardan kredi alması gibi olgu ve süreçlerde kadın, işin ya hiç ya da çok sınırlı durumlarda ve konularda yer almaktadır (Anonim 2000).

Tarımla uğraşan ailelerde yapılacak işler konusunda erkek ve kadın açısından geleneklere dayalı bir işbölümü vardır. Kadının hangi işleri yapacağı ve ne zaman yapacağı genellikle belirlenmiştir. Bu kurallar olağanüstü bir durum olmadıkça titizlikle uygulanır. Petersen’in de belirttiği gibi çalışmak kadınların en önemli ödevleri arasındadır, onlar için dinlenmek bile tembelliğin simgesi olarak kabul edilir (Petersen 1985).

Kadınların çalışmalarına yönelik toplumsal değerlendirmelerden birisi de “Kadınlar için çalışma, ödevlerini yerine getirmeye yönelik olduğu sürece, istediği kadar yararlı ve üretken olsun, kadınların durumlarını düzelterek bir etki yapmaz(Schiffauer 1987). Gezici ve geçici olarak tarımda çalışan kadınlara yönelik bakış açısı pek farklı değildir. Gezici ve geçici kadın işçiler tarımda küçük üreticiler olarak kabul edilen ve genellikle 20 dekardan daha az toprağına sahip olan üreticilerin bir bölümünü oluştururlar. **Bunların üç temel nitelikleri vardır:**

1- Emeklerini kendi branşları içinde satmak amacı ile genellikle sürekli oturdukları yeri aile ünitesi ile birlikte terk eden ve yılın 5-8 ayını iş bulabilecekleri yerleri gezerek geçirirler.

2- Bu işçiler işverenle doğrudan yüz yüze gelmezler. Onların hukuki, ekonomik ve sosyal hakları kendi düzeylerinde olan bir elci tarafından korunur. Elci işçilerin haklarını kendi çıkar ve haklarının gölgesinde korumaya çalışırlar.

3- Çalışmaları karşılığında elde edilen ürüne göre ücret alacaklarından çoğu kez günlük 10-15 saat çalışmalarına, çok çabuk yıpranmalarına ve kısa bir süre içinde çalışma hayatından çekilmeye karar verirler.

Gezici ve geçici statüdeki kadınların işçilerinin tarımsal üretimdeki rolleri emekleri ile sınırlıdır. Emekleri üretimin başından sonuna değin hiçbir zaman işlevsel olamaz. Onlar emeklerini istenilen yer ve zamanda sunarak karşılığını alırlar. O nedenle tarımsal üretimin yönetiminde ve üretim süreçlerinin işleyişlerinde herhangi bir işlevleri bulunmaz. Emeklerinin satışına ilişkin olarak yaşam olanakları arayan bu grubun tüm gelirleri emek karşılığında elde edildiğinden, emeğin kullanılacağı yer de toprak sahibince belirlenir. Ayrıca emek ile yapılacak tüm işlerde toprak sahibince öne sürülen kurallar uygulanır. Bu nedenlerle tarımsal üretimdeki rolleri toprak sahibinin inisiyatifine, ürün çeşidine göre değişiklik gösterir.

5.3. Tarımda Gezici (Mevsimlik) Kadın Tarım İşçiliği

Türkiye'de topraksız çiftçilerin yanı sıra tarım işletmelerinin başta miras hukuku olmak üzere çeşitli nedenlerle giderek küçülmesi ve parçalanması birçok işletmeyi kendine yeterli olmaktan uzaklaştırmıştır. Bunun sonucu olarak, tarımsal faaliyet ile uğraşan birçok aile, geçimini sağlayabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere gezici (mevsimlik) işçi olarak gitmek durumunda kalmaktadır. Türkiye'de çok sayıda gezici ve geçici (günübirlik) tarım işçisinin bulunması, bunlara gereksinim duyulması ve bunların gerek köylerinde gerekse çalışmaya gittikleri yörelerde çok çeşitli sosyal, ekonomik ve çalışma sorunlarının bulunması, bu işçilerin sorunlarına eğilmeyi ve sorunların çözülmesine yönelik önerileri geliştirmeyi gerekli kılmaktadır.

Gezici kadın tarım işçileri, işe göre çeşitli yörelere tek başına ya da aileleri ile giden tarım işçileridir. Gezici tarım işçiliği içinde kadın grubu hem yaşam koşulları hem de aile içi rolleri açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Aile olarak çalışma durumundaki gezici kadın tarım işçilerinin gittikleri yerlerdeki iş yükünün büyük bölümünü üstlenmektedir. Gezici kadın tarım işçileri yorucu tarım işçiliğinin ardından ev ve aile yaşamına ilişkin olarak çadır koşullarında yemek hazırlama, ve yemek sonrası temizlik, çocuk bakımı, giyeceklerin hazırlanması ve bakımı, yaşam ünitesinin temizliği ve su temini gibi görevleri de yerine getirmektedir. Tarım işçileri genellikle, çeşitli yörelerde farklı isimler alan iş aracıları vasıtası ile iş bulmaktadır. Bunun karşılığında iş aracıları (çavuş, dayıbaşı, elci) işçi ve işverenden belli bir ücret almaktadır. Yılın belli aylarında iş bulup çalışabilen mevsimlik tarım işçileri, yılın diğer aylarında ya işsiz kalmakta, ya da kentsel alanlarda düşük ücretli, niteliksiz işler aramaktadırlar (Nazik, Gönen 1993). Ancak, bu işçilerin özellikle de gezici tarım işçilerinin iş mevsimini yoğun olduğu dönemlerde bile tam olarak çalıştıkları söylenemez.

Ücretli gezici kadın tarım işçilerinin genellikle aile olarak çalışacakları yere göç ettiği ve işyerinde ailecek çalıştıkları düşünülürse, kadınların da bir anlamda aile işlerinde çalıştığı söylenebilir. Bunun doğal sonucu da kadınların gelirin kullanımında etkili olmamasıdır. Oysa, kadının gelirin kullanılması üzerinde etkili olması durumunda, ailenin beslenme ve ev bakımına daha fazla pay ayırması söz konusu olabilir (Kazgan,1982). Gezici kadın tarım işçilerinin çalışma koşulları, ücret, konut ve beslenme düzeylerinin yetersiz olması yaşam düzeylerini de olumsuz etkilemektedir. Ücret, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu dönemlerde emek arz ve talebine göre iş piyasalarında serbestçe oluşmasına rağmen, oluşumunda devlet ve sendikaların da katkıları vardır. Ancak, tarım kesimindeki işçi ücretleri diğer kesimlere göre daha düşüktür (Nazik, Gönen 1993).

Gezici tarım işçilerinin barınma koşulları göz önüne alındığında, barınma yerleri ve çevrelerinde, tuvalet, banyo ve çamaşır yıkama yerlerinin bulunmaması temizlik ve sağlık

açısından sakıncalar yaratmaktadır. Bir yandan aldıkları düşük ücreti biriktirme isteği ve düşük beslenme zorunluluğu, diğer yandan elverişsiz yemek pişirme koşulları nedeni ile bu işçilerin yeterli beslendikleri de söylenemez. Ayrıca, tarımda teknolojik gelişmelere paralel olarak çeşitli mücadele ilaçlarının kullanılması da iş kazalarına ve birçok mesleki hastalığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu koşullarda artan çevre kirliliği de bulaşıcı hastalıkların yayılmasına yol açmaktadır (Anonim 1985, Şeker 1987). Bütün bu olumsuz koşullar mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan kadınların yaşam biçimlerini çeşitli boyutlarda etkilemektedir.

Türkiye’de tarım kesiminde çalışanlar için düzenlenmiş özel bir yasa olmadığı gibi, yürürlükteki 1475 sayılı yasa kapsamına da alınmamaktadır. Ayrıca, işverenler tarafından bu işçilerin çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin düzenlemelerde, çeşitli uluslararası antlaşmalara da uyulduğu söylenemez. Bu durum tarım işçilerinin çalışma sürelerinin düzenlenmesinde de sorunlara neden olmaktadır. Gezici kadın tarım işçilerinin çalışma süreleri bölgeden bölgeye değişiklik göstermekte ve daha çok yöresel gelenek ve göreneklerin belirlediği ilkelere göre düzenlenmektedir. Genellikle bu süre gün doğumundan gün batımına kadar sürmektedir. Ayrıca, gezici kadın tarım işçileri, sosyal güvenlik konusunda da gerekli yasal düzenlemelere sahip olmadığı gibi yeterli bilgiye de sahip değildir. Tarım işçilerinin sigorta kapsamına alınması 2925 sayılı yasa ile sağlanmış olmasına rağmen, süresiz olarak çalışan tarım işçilerinin çoğunlukta olması ve prim ödeme yükümlülüğünün yalnız işçiye yüklenmesi uygulamada birçok sorun yaratmaktadır (Gülçubuk 1999).

5.4. Gezici Tarım İşçiliğinde Ailelerin Barınma Birimi Koşulları

Yaşanılan birimin koşulları aileler özellikle de kadınlar açısından önem taşır. Çünkü, kadın kırsal alanda bir yandan aile ekonomisine gelir sağlamak amacıyla aile içinde ve/veya dışında çalışırken bir yandan da evinin günlük gereksinimlerini karşılama uğraşısı içindedir. Mevsimlik tarım işçilerinin içinde buldukları sosyo-ekonomik koşulların yetersizliği onların barınma durumlarına da yansımaktadır. İşçi gruplarının konaklama yerleri genellikle köy yakınıdır. Konaklama yerinin köy yakını olmasının temel nedeni; işçilerin içme suyu ve diğer gereksinimlerini sağlamadaki önceliktir. Bunun yanında yağışlı günlerde köyde barınma olanağının var olması da diğer önemli nedenlerden biridir. Ayrıca, kahve, bakkal ve elektrik olanaklarından yararlanmak için de konaklama yeri köy yakınından köylüler izin verdiği sürece seçilmektedir. İşçi aileler konaklama yerlerinde beraberinde getirdiği ağaç dalları, plastik örtü, bez, savan ve hatta çevreden sağladıkları otları kullanarak barınaklar (çadırlar) kurmaktadır.

Gerek kentsel gerekse kırsal ailede, ailenin önemli görevlerinden olan biyolojik görevlerini, bio-seksüel gereksinimlerini ise tarım işçisi aileler ancak, ortak olarak yaşanılan çadır koşullarında yerine getirmekte veya getirememektedir. Bu ise toplumun en küçük birimini oluşturan ailenin kavramsal niteliklerini sınırlamakta ve zorlamaktadır.

5.5. Gezici Tarım İşçiliğinde Kadının Aile İçerisindeki Konumu

Türkiye’de erkek egemen toplum yapısının sürdüğü, bu olgunun ise kırsal kesimde daha da fazla olduğu söylenebilir. Özellikle evlilik bağının olduğu ailelerde, erkeğin aile reisi olması (her ne kadar yeni Medeni Yasa ile kadınlar da aile reisi sayılmakta ise de) adeta bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Kırsal kesimin genelinde olduğu gibi ele alınan kadınları ailelerinde elde edilen gelirin kullanılmasında, çocukların sorumluluk ve alışkanlıklarının belirlenmesinde, ve çevre ile ilişkiler konusunda alınacak kararlar genelde aile reisi olarak erkeğin denetimindedir ve erkek ailede mutlak otorite sahibi olarak kendini göstermektedir.

Türkiye’de kırsal kesimde kadının otorite yetkisi ve kararlara katılımı sınırlıdır. Nitekim, gezici kadın tarım işçilerinin mensup olduğu ailelerde kararların verilmesinde kimlerin etkili olduğu ailelerde önemli ölçüde otoritenin kimde olduğuna bağlıdır. Kırsal ailede, daha önce de belirtildiği gibi, otorite önemli oranda aile başkanı olarak babadadır. Bu durum, geleneksel değer yargılarının yanısıra babanın ailede ekonomik sorumluluğunun bir sonucudur.

5.6. Gezici Tarım İşçiliğinde Sosyal ve Ekonomik Yaşam Koşulları

Gezici tarım işçiliği içinde kadınlar hem yaşam koşulları hem de aile içi rolleri açısından büyük bir önem taşımaktadır. Kadınlar ailenin tek geçim kaynağı olan tarım işçiliği yanında, ev ve aile yaşamına ilişkin olarak ilkel çadır koşullarında; yemek hazırlama, bulaşık ve çamaşır yıkama, yaşam ünitesinin temizliği, giyeceklerin hazırlanması, çocuk bakımı ve su temini gibi birçok görevleri de üstlenmektedir.

Gezici tarım işçileri, uğraştıkları iş ve yaşam biçimi gereği zor koşullarda gelir elde etmektedirler. Bu ise, tamamen geçimlik düzeyde kalmaktadır. Gelir kaynakları tarım işçiliğine dayalı olan işçiler, geçimlerini sürdürebilmek için, aile olarak (çalışma çağındakiler) çalışmak durumundadırlar. Bu ise, ailede her bireyin aile ekonomisine hemen hemen eşit katkıda bulunması sonucunu doğurmaktadır. Aslında bu durum, ülkemizde farklı bir sonucu da beraberinde getirmektedir. Belki de, ailede çalışan her bireyin aile ekonomisine eşit katkıda bulunduğu tek aile tipi örneği, tarım işçiliği yapan ailelerdir. Yani, ailede 3 kişi çalışıyorsa her bir birey aile gelirin 1/3, 4 kişi çalışıyorsa 1/4 oranında katkıda bulunmaktadır. Doğal olarak, bu istenilmiş bir sonuç değil, yaşam koşullarının yarattığı bir sonuçtur.

Oldukça zor koşullarda çalışan tarım işçilerinin verdikleri el emeği, ekonomik yaşamlarında belirli bir refah düzeyini yakalamalarını sağlamaktadır. Kendilerine ait bir evden, sürekli çalışılabilir bir işten ve insanca yaşamın gerektirdiği ortamlardan uzak olan tarım işçisi aileler ancak yaşamını karın doyurmaya dayalı bir beslenme biçimi ile ekonomik yaşamını sürdürmektedir. Bu ise, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan dolayı, giderek daha da zorlaşmaktadır.

6. TÜRKİYEDE TARIM İŞÇİLERİNİN VE ÖZELLİKLE KADIN TARIM İŞÇİLERİNİN HUKUKİ DURUMU

Türk hukukunda yalnızca tarım işçileri değil, tüm çalışanları kapsayan en genel düzenlemelerin başında Anayasanın koyduğu hükümler gelmektedir. Her ne kadar Anayasada tarım işçileriyle ilgili olarak doğrudan ayrıntılı düzenlemeler yapma yoluna gidilmesi Kanun koyma tekniği açısından doğru bir tutum olmasa da, Anayasada genel olarak tüm işçilerle ilgili doğrudan ve dolaylı olarak düzenlenmiş hükümler yer almaktadır.

Bunların en başında hiç şüphesiz ki, Anayasanın daha 2. maddesinde düzenlenmiş bulunan Türkiye Cumhuriyeti devletinin bir “Sosyal Hukuk Devleti” olması ilkesi

gelmektedir. Gerçekten de söz konusu sosyal hukuk devleti ilkesine dayanan modern bir sosyal devlet, en başta çalışma hayatının düzenlenmesi ödevini üstelenmektedir. Bu nedenle anılan temel ilke aynı zamanda, iş ilişkileriyle ilgili diğer haklar da dahil olmak üzere çalışan kişiye ve dolayısıyla işçilere, devletten talep edilebilecek bir sübjektif kamu hakkı vermektedir. Sosyal devlet olma ilkesinin önemli bir diğer sonucu da toplumdaki sosyal ve ekonomik dengesizlikleri azaltmak ve ortadan kaldırmaktır. Nitekim Anayasanın 5. maddesinde anlamını bulan bu sonuç, “Devletin temel amaç ve görevleri ...kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır” şeklinde düzenlenmiştir.

Anayasada düzenlenmiş olan sosyal devlet ilkesinin önemli bir sonucu da herkese çalışma özgürlüğü ve hakkının tanınmış olmasıdır. Anayasanın 48. ve 49. maddesinde düzenlenmiş olan bu sonuç, “herkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir...”, “çalışma herkesin hakkı ve ödevidir” şeklinde hükme bağlanmıştır. Bireylere çalışmayı bir hak ve aynı zamanda bir ödev olarak da yükleyen Anayasanın bu hükmü aynı zamanda devlete de, “çalışanların hayat seviyelerini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alma” görevini vermiştir.

Anayasada çalışma hayatıyla ilgili olarak getirilen önemli bir düzenleme ise, “Çalışma şartları ve dinlenme hakkı” başlığı ile düzenlenen 50. maddedir. Anılan maddeye göre, “Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Dinlenmek, çalışanların hakkıdır. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir”. Özellikle kadın işçilerin iş ve çalışma şartları bakımından korunması gerektiğinin Anayasada teminat altına alınması, büyük önem taşımaktadır. Kadın işçilerinin özel olarak korunması konusunda alınacak olan hukuki tedbirlerin asıl kaynağını Anayasanın bu hükmü oluşturmaktadır.

Anayasanın çalışma şartlarına ilişkin olarak doğrudan doğruya getirdiği diğer kurallar ise, “Sendika Kurma Hakkı” (Anayasa m. 51), “Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Hakkı” (Anayasa m. 53), “Ücretlerde Adalet Sağlanması” (Anayasa m. 55), “Sosyal Güvenlik Hakları” (Anayasa m. 60 vd.) şeklinde ifade edilebilir. Söz konusu bu kurallar, genel anlamda bu günkü Türk İş Hukukunun esasını oluşturmaktadır.

Dünyadaki tarihi gelişim seyri içerisinde çalışma şartlarını düzenlemeye ve işçileri korumaya yönelik ilk kanuni düzenlemeler, sanayii kesiminde faaliyet gösteren fabrika işçilerini konu edinmiştir. Tarım kesiminde faaliyet gösteren tarım işçileri söz konusu düzenlemelerin hep dışında tutulmuştur. Türkiye’de de tarım kesiminde faaliyet gösteren tarım işçilerinin çalışma şartları ve korunmasına ilişkin özel bir kanuni düzenleme henüz mevcut değildir. Ancak, genel nitelikteki kanunlar içerisinde yer alan bazı düzenlemelerden hareketle genel anlamda tarım işçilerinin tabi olduğu hukuki mevzuat tespit edilmektedir. Gerçekten de Türkiye’de çalışanların çalışma koşullarına ilişkin en önemli kanuni düzenleme 1475 sayılı İş Kanunu hükümleridir.

Türkiye’de tarım işçilerinin tabi olacağı hukuki düzenleme ile ilgili olarak bireysel iş hukuku açısından getirilen düzenlemelerin başında halen yürürlükte bulunan 1475 Sayılı İş Kanununu incelemek gerekir. İş Kanununun 2. maddesinde, “işbu kanun hükümlerinin 5.

maddede sayılan istisnalar dışındaki bütün işyerlerine ve bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine ve işçilerine faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır” düzenlemesine yer verilmiştir. İş Kanunu’nun 5. maddesinde istisnalar başlığı altında, İş Kanunu hükümlerinin uygulanmayacağı faaliyet kolları sayılarak 2. ve 7. fıkrada, “orman tali yollarındaki işlerde dahil olmak üzere tarım işlerinde” ve “aile ekonomisi hududu içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işlerinde” çalışanlara İş Kanunu hükümlerinin uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır. Buna karşılık 5. maddenin 11. bendinde “Tarım Sanatları ile tarım aletleri makine ve parçalarının yapıldığı atölye ve fabrikalarda görülen işlerde, Tarım işletmelerinde yapılan yapı işlerinde ve halkın faydalanmasına açık veya işyerlerinin müştemilatı durumunda olan park ve bahçe işlerinde” çalışanların İş Kanunu hükümlerine tabi olacağı düzenlenmiştir.

İş Kanunu’nun 5. maddesinde tarım işçileri ile ilgili olarak getirilen ve yukarıda değindiğimiz istisnaların anlaşılması mümkün değildir. Tarım işçilerinin, kendine has bazı özellikleri dışında, iş kanunu açısından işçi sayılmamalarının hiç bir anlamı yoktur. Tarım işçilerinin genel olarak iş kanunu kapsamı dışında tutulmalarına rağmen İK. m.33 ve İK. m. 83 de düzenlenen asgari ücret ve işçi bulmaya ilişkin hükümlerinin tarım işçilerine uygulanmasına ilişkin hükümleri ise, kanunun tarım işçilerine bakış açısının tutarsız olduğunu ortaya koymaktadır.

İş Kanunu’nun tarım işçilerini kapsamı dışında tutmasının, tarım işçilerinin iş ve çalışma şartları açısından ilişkisini ise şu şekilde özetleyebiliriz. Tarım işçilerinin İş kanunu kapsamı dışında tutulması demek, işçilerin çalışma şartları ile ilgili olan ve İş Kanununda düzenlenmiş bulunan çalışma şartları, ücretleri, tatil ve izinleri, işçi sağlığı ve iş güvenliği ve işçi denetim ve teftişi ile ilgili hükümlerden, tarım işçilerinin yararlanamayacağı anlamına gelmektedir. Özellikle sosyal güvenliğin dikey kapsamını oluşturan işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin, İş Kanununun 73. vd. maddelerinden tarım işçilerinin kanun kapsamı dışında bırakılmış olmasından dolayı yararlanamaması 1475 sayılı İş Kanunu’ nun tarım işçilerine bakış açısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tarım işçileri, sosyal güvenlik bakımından da uzun yıllar Sosyal Güvenlik Mevzuatının dışında bırakılmışlardır. Ancak, özellikle 1982 Anayasasının kabulünden sonra Devletin Anayasal bir ödev olarak üstlendiği “sosyal güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alma” (Anayasa, m. 60) ödevi doğrultusunda Türkiye’de uygulanan genel sosyal güvenlik mevzuatı dışında tarım işçilerine özgü özel bir sosyal güvenlik kanunu kabul etmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu çerçevede ilerde de ayrıntılı olarak üzerinde duracağımız gibi, 1983 yılında kabul edilen 2925 ve 2926 sayılı kanunlar ile tarım kesiminde de özel bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır.

Gerek İş hukukunun en temel kaynağı olan Anayasada, gerekse Türk İş Hukukunun temel kanununu teşkil eden İş Kanununda kadın işçilerin korunmasına ve çalışma şartlarına ilişkin özel bazı düzenlemelere yer verilmiş olmakla beraber, tarım kesiminde faaliyet gösteren geçici kadın tarım işçileri konusunda ayrı bir düzenleme mevcut değildir. Bu durumun en başta gelen nedeni, yıllardır tüm hükümet programlarında yer almakla beraber bir türlü gerçekleştirilemeyen, Tarım İş Kanununun kabul edilememesidir. Sosyal Güvenlik bakımından da uzun yıllardır Sosyal Sigortalar Kanunu ve diğer sosyal güvenlik kanunları kapsamı dışında bırakılan geçici tarım işçileri, 1983 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu ile özel bir kanuni düzenlemeye kavuşmuşlardır.

Ancak 2925 sayılı kanunda da kadınlar için özel bir hüküm getirilmemiş ve kanunun uygulanması bakımından sigortalı sayılan tarım işçileri arasında bir ayırım yapılmaksızın tüm geçici tarım işçilerini kapsamına almıştır. Aynı şekilde 1983 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanununda da kadın tarım işçiler için özel bir düzenlemenin olmadığını görmekteyiz. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki anılan 2926 sayılı kanunun kapsamı herhangi bir işverene hizmet akdi ile bağlı olmaksızın tarımsal faaliyetlerde bulunan kişilerle sınırlıdır.

Tarım işçilerinin 1475 sayılı İş Kanunu kapsamı dışında tutulmuş olması, tarım işçilerinin hukuki durumları itibariyle Borçlar Kanununun Hizmet Akdine ilişkin hükümlerine tabi olacakları anlamına gelmektedir. Bu nedenle İK. m. 5’de sayılan işlerde çalışan kadın işçiler hakkında ve İş Kanununda düzenlenmeyen konularda Borçlar Kanununun Hizmet Akdine İlişkin Hükümleri uygulanır. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki Borçlar Kanununun Hizmet Akdine İlişkin Hükümleri de genel nitelikte olup kadın işçi-erkek işçi ayırımı yapılmaksızın uygulanacak hükümler niteliğindedir.

Gerek iş hukukunun genel alanı için, gerekse tarım kesimine yönelik alanlar için çıkarılan kanunların hiç birinde tarım kesiminde faaliyet gösteren geçici kadın işçilerin çalışma koşullarına ilişkin özel bir düzenleme getirmemiştir. Buna karşılık, yürürlükte olan bir çok kanunda genel anlamda kadın işçilerin çalışma şartları ve korunmasına yönelik değişik düzenlemeler bulunmaktadır.

1475 Sayılı İş Kanunundaki hükümlerin büyük bir çoğunluğu kanunların genelliği ilkesi gereği bütün işçiler için uygulanabilir niteliktedir. Örneğin, işe girme, işi değiştirme, çalışma koşulları, işçi sağlığı ve iş güvenliğine yönelik hükümler kadın-erkek ayırımı yapılmaksızın uygulanabilecek hükümlerdir. Buna karşılık, kadının işçi olarak korunması bakımından İş Kanununun değişik maddelerinde, kadın işçileri doğrudan korumaya yönelik hükümlerde yer almaktadır. Örneğin, İK. m. 26’da getirilen aynı nitelikteki işlerde ve eşit verimle çalışan kadın-erkek işçilere cinsiyet farklılığı nedeniyle farklı ücret verilemeyeceğine ilişkin özel bir düzenleme getirilmiştir. Aynı şekilde, kadının evlendiği tarihten itibaren kendi arzusuyla bir yıl içinde hizmet sözleşmesini sona erdirmesi halinde kıdem tazminatına hak kazanacağına ilişkin hüküm (İK. m. 14/II), emzikli kadın işçilerin çocuklarına süt verme izni (İK. m. 62/d), kadın işçileri yer ve su altında çalıştırma yasağı (İK. m. 70), gebe ve emzikli kadınlara ilişkin düzenlemeler (İK. m. 81) gibi hükümlerin büyük bir kısmı kadın işçileri doğrudan koruma amaçlı olarak getirilmiş düzenlemelerdir.

Çalışma hayatıyla ilgili diğer kanunların bir kısmında da kadının bir işçi olarak korunmasına yönelik özel düzenlemeleri getirilirken, diğer bazı kanunlarda ise, kadın-erkek ayırımı yapılmaksızın genel nitelikte düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Örneğin, 2821 sayılı Sendikalar Kanununda bütün işçilere uygulanacak genel nitelikte hükümler getirilmiş olup, kadın işçiler için özel düzenlemeye gidilmemiştir. Kanun koyucu, işçiler arasında cinsiyete dayalı herhangi bir ayırım gözetmeksizin kadın-erkek bütün işçiler arasında ayırım yapılmaksızın uygulanabilecek kanun hükümleri tesis etmiştir.

2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununda da benzer düzenlemeler yer almaktadır. Anılan kanunda kadın işçiler bakımından göze çarpan en önemli özellik, 5. maddede getirilen ilke doğrultusunda, toplu iş sözleşmelerine, aynı nitelikteki işlerde eşit verimle çalışan kadın işçilere, erkek işçilerden daha düşük ücret verilmesine ilişkin hükümler konulamayacaktır.

Kadın işçilerin tabi olduğu hukuki durum açısından Sosyal Sigortalar Kanununda da genel nitelikteki düzenlemeler yanında kadın işçiyi doğrudan korumaya yönelik özel nitelikte düzenlemelere de yer verilmiştir. Örneğin Sosyal Sigortalar Kanununda kadın işçilerin analık durumunda özel olarak korunacağına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Yine Sosyal Sigortalar Kanununa tabi kadın işçiler, doğum öncesi ve doğum sonrası özel sağlık yardımlarından ve ayrıca parasal yardımlardan yararlanmaktadırlar. İK. m. 17/I-b hükmüne göre, doğum ve gebelik durumunda kadın işçinin işe gidemediği süreler için ücretin işlemeyecektir. Ancak bu durumda kadın işçinin uğramış olduğu mağduriyeti ortadan kaldırmak amacıyla SSK. m. 49'da, kendisi için doğumdan önceki bir yıl içinde en az 120 gün analık sigortası primi ödemiş bulunan sigortalı kadının analığı halinde doğumdan önceki ve sonraki altı haftalık sürede çalışmadığı her gün için geçici iş göremezlik ödeneği verileceği özel olarak düzenlenmiştir.

Türkiye'de kadınların çalışma hayatında koruyucu nitelikte hükümler getiren ilk kanun olma özelliğini taşıyan 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanununda kadın işçilerin çalışma hayatında korunmasına yönelik özel düzenlemeler içermektedir. Anılan Kanunun 155. maddesinde aynen şu hükme yer verilmiş bulunmaktadır, "Kendisi ve çocuğunun sıhhati için bir zarar husule getirmeyeceği bir tabip tarafından tahriren tasdik edilmedikçe kadınların doğumlarından mukaddem üç hafta ve doğurmasını müteakip yine üç hafta zarfında fabrika, imalathane ve umumi ve hususi müesseselerde çalışması ve çalıştırılması memnudur". Yine anılan Kanunun 177. maddesinde de, "Gebe kadınlar doğumlarından evvel üç ay zarfında çocuğunun ve kendisinin sıhhatine zarar veren ağır hizmetlerde kullanılamaz. Doğurduktan sonra 155 inci maddede tayin edilen muayyen müddet istirahatını müteakip işe başlayan emzikli kadınlara ilk altı ay zarfında çocuğunu emzirmek üzere mesai zamanlarında yarımşar saatlik iki fasıla verilir" düzenlemesi getirilmiştir. Umumi Hıfzısıhha Kanununun bu hükümleri, 1475 sayılı İş Kanununun 5. maddesi gereğince bu kanun hükümlerinin uygulanamayacağı iş ve iş yerlerinde ve bazı çalışanlar hakkında uygulanacak olması bakımından, konumuz olan kadın tarım işçileri bakımından büyük önem taşımaktadır.

7. TÜRK HUKUKUNDA TARIM İŞÇİLERİNİN SOSYAL GÜVENLİĞİ

Avrupa'da gerçek anlamda sosyal güvenlik sistemlerinin oluşması sanayi devrimi ile başlamıştır. Türkiye sanayileşme sürecine 1930 larda girmiş ve bugünkü anlamıyla sosyal güvenlik sisteminin ilk temeli 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı iş kanunu ile atılmıştır.

İnsanların sosyal korunma gereksinimleri her zaman olmuştur. Gerilere doğru gidildiğinde Osmanlı döneminde yasal olmayan ancak geleneksel koruma sistemlerinden yardımlaşma ve dayanışma sandıklarının mevcut oldukları görülmektedir. Aile içi yardımlaşma, ahilik, loncalar ve dinsel temele dayalı hayır kurumları belli başlı sosyal koruma araçlarıdır.

Türkiye'de sosyal güvenlik konusu çeşitli evrimler geçirmiş, 1961 yılında kabul edilen Anayasa ile birlikte Anayasal bir hak olmuştur. Gerçekten de Anayasanın 48. maddesi "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir, bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım örgütü kurmak ve kurdurmak devletin ödevlerindedir" denmektedir.

Sosyal güvenliğin amacı bireyleri sosyal risklere (hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, iş kazası, mesleki hastalık, ölüm, aile yardımları ve işsizlik) ve özellikle bu risklerin

ekonomik sonuçlarına karşı korumaktır. Sosyal güvenliğin asgari normlarına ilişkin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) nün 102 sayılı sözleşmesinde sosyal güvenlik sistemlerinin yukarıda belirtilen 9 sosyal riski, kapsama alması gereken riskler olarak belirtilmektedir. Türkiye ILO sözleşmesini esas alan Avrupa Sosyal Şartını imzalamasına karşın İşsizlik Sigortası ve Aile Ödeneklerini henüz uygulamaya koymamıştır. (Anonim, 1992 a).

1982 Anayasasının 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyetinin bir sosyal hukuk devleti olduğu öngörülmüş ve yine Anayasanın 45. Maddesinde de, kişinin sosyal ve ekonomik hakları ile ödevleri pozitif bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Anayasada sosyal güvenlikle ilgili doğrudan bir düzenleme 60. maddede yapılmıştır. Buna göre “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliğı sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” o halde, bu maddede ilk göze çarpan, toplumsal risklere karşı korunmaya ve geleceğe güvenle bakabilmeye herkesin hakkı olduğudur. Bundan dolayı, toplumdaki bir kesimin sosyal güvenlik hakkından yoksun bırakılması düşünülemez. Anayasanın sosyal güvenlik hakkı bakımından getirdiğı bu düzenleme devlete her şeyden önce, toplumdaki tüm kesimlerin sosyal güvenlik ihtiyacını karşılayacak, sosyal güvenlik mevzuatını oluşturacaktır. Aynı şekilde devlet, bu mevzuatı uygulayacak olan sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatlarını kuracak veya kurdurtacaktır (Süzek 1985) .

Bu açıklamalardan çıkan sonuç ülkemiz açısından büyük bir gerçekliğe sahip bulunan Tarım Kesimi'nin, sosyal güvenlik kapsamı dışında bırakılması düşünülemez. Bunda da en büyük dayanak, Anayasadaki bu hükümlerdir. Anayasada tarım kesimine yönelik sosyal güvenlik uygulamalarının doğrudan düzenlemesi zaten düşünülemez. Anayasanın 60. maddesinde pozitif bir düzenlemeye kavuşturulmuş olan sosyal güvenlik hakkının herkese yönelik bir hak olduğu düzenlemesi, Tarım Kesimi için de etkin bir sosyal güvenlik politikası oluşturulması zorunluluğunun bir gerekçesi olarak değerlendirilmelidir.

506 sayılı sosyal sigortalar kanunu tarım işçilerinin sosyal güvenliğı konusunda önemli düzenlemeler getirmiş olmakla beraber, karmaşık bir düzenlemeye yer verilmiştir. Kanunda getirilen düzenlemelerden, Kamu ve Özel Sektördeki daimi tarım işçileri ile Kamu Sektöründe çalışan geçici tarım işçilerinin 506 sayılı Kanun bakımından sigortalı sayılacağı sonucuna ulaşılmaktadır. O halde 506 sayılı kanun tarım işçilerinin bir kısmını kapsamına almakla beraber geçici tarım işçilerini kapsamına almamıştır. Ancak, hem ekonomik hem de sosyal şartlar açısından sosyal güvenliğe en çok ihtiyaç duyan kesim geçici tarım işçileri olmasına karşılık, 506 sayılı Kanun bakımından Geçici tarım İşçileri sigortalı sayılmamaktadır.

Daimi tarım işçileri, esas itibariyle, kamu kesiminde ve özel kesimde çalışan daimi tarım işçileri olarak ikiye ayrılmaktadır. Daimi tarım işçilerinin sosyal güvenliğı, 506 sayılı sosyal sigortalar kanununda düzenlenmiş bulunmaktadır. O halde daimi tarım işçileri sosyal güvenlik bakımından 506 sayılı kanuna tabidir. SSK m. 2, bir hizmet akdine dayanarak bir veya birkaç işveren tarafından çalıştırılanların bu kanuna göre sigortalı sayılacağını hükme bağlamıştır. Burada hizmet akdi mutlaka bir ücreti gerektirdiğinden, ücretsiz olarak çalışanlar bu kanunun kapsamına girmeyecektir.

506 sayılı SSK' nun bir diğer özelliğı de, kamu sektöründe çalışan geçici ve daimi işçilerle, özel sektörde çalışan daimi tarım işçilerinin bu kanun gereğı zorunlu sigorta kapsamında olmalarıdır. Bundan dolayı SSK m. 6'ya göre; “Çalıştırılanlar, işe

alınmalarıyla kendiliğinden sigortalı sayılırlar. Sigortalılar ile bunların işverenleri, hakkında sigorta hak ve yükümlülükleri de sigortalının işe alındığı tarihten itibaren başlayacaktır". 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu kapsamında, bu kanuna göre sigortalı sayılanlar, tarım işi veya tarım dışı işler ayrımı yapılmadan iş kazası ve meslek hastalıklarına, hastalıklara analık, malullük, yaşlılık, ölüm risklerine karşı sigortalanmaktadır.

506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu kadınlarla ilgili olarak Analık Sigortası düzenlemesini getirmiştir. Sigortalı kadının veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısının analığı halinde sigorta kapsamında sağlanan yardımları düzenlemiştir. SSK. m. 43'e göre sağlanan analık sigortası yardımları şunlardır:

- a) Gebelik muayenesinin yaptırılması ve gerekli sağlık yardımlarının sağlanması
- b) Doğumda gerekli sağlık yardımlarının sağlanması
- c) Emzirme yardım parasının verilmesi
- d) Sigortalı kadının doğumdan önce ve sonra işinden kaldığı günler için ödenek verilmesi
- e) Analık hali sebebiyle gerekirse yurt içinde başka bir yere gönderilmesi

Analık sigortası kapsamında sağlanan yardımlardan yararlanabilmek için SSK. m. 48'e göre, sigortalı kadının doğumdan önceki bir yıl içinde en az 90 gün analık sigortası primi ödenmiş olmalıdır. Yine sigortalı erkek için de doğumdan önceki 1 yıl içinde en az 120 gün analık sigortası primi ödenmiş olması ve sigortalının doğum yapan kadımla doğumdan önce evlenmiş olması gerekmektedir.

17.7.1964 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu Kamu ve Özel Sektörde çalışan daimi tarım işçileri ile kamu sektöründe çalışan geçici tarım işçilerinin sosyal güvenliğini düzenlemiştir. Kamu Sektöründe çalışan geçici tarım işçileri için de yukarıdaki paragrafta incelemiş olduğumuz düzenlemeler geçerli olacaktır.

506 Sayılı kanunun özel sektörde çalışan geçici tarım işçilerini (mevsimlik işçilerin) kapsamına almaması, bu gruba giren tarım işçilerini uzun süreler sosyal güvenlik imkanlarından yoksun bırakmıştır.

Geçici tarım işçilerini de sosyal güvenlik kapsamına almak amacıyla 17.10.1983 tarihli 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu (TİSSK) çıkartılmıştır. Kanun çıkarıldıktan belli bir süre sonra 18 Mayıs 1984 tarih ve 18405 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren uygulama yönetmeliği ile de bu kanuna tabi sigortalılar ile ilgili işlemler düzenlenmiştir.

TİSSK m. 1 de kanun amacının "tarım işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanlara bu kanunda yazılı olan şartlarla sosyal güvenlik sağlanması" olduğu belirtilmiştir. Yine TİSSK m.3/e de süreksiz işin ne anlama geldiği belirtilmiştir. Buna göre, süreksiz iş, "niteliği itibariyle hizmet akdine bağlı olarak en çok 30 işgünü süren tarım işleri" şeklinde belirlenmiştir.

Sosyal güvenlik kanunları kapsamı dışında olanlarla, bu kanunlara göre malullük, emeklilik (yaşlılık) aylığı, sürekli iş göremezlik geliri almayanlardan süreksiz olarak tarım işlerinde hizmet akdiyle çalışanlar 18 yaşını doldurmuş olmak şartıyla (TİSSK m.4/a) istekte bulunmaları kaydıyla bu kanuna göre sigortalı sayılırlar (TİSSK.m.2). Dikkat edilecek olursa 2925 sayılı kanun 506 sayılı kanundan farklı olarak isteğe bağlı bir sigorta

sistemi getirmiştir. Günümüzde modern sosyal güvenlik sistemlerinin mecburi olmasına karşılık 2925 sayılı kanunun ortaya koyduğu bu tutum anlaşılammaktadır. Düşük ücretlerle ve çok kötü çalışma şartları altında adeta işverenin tahakkümü altında ezilen mevsimlik tarım işçilerine bir de sigorta primleri yüklemek tutarlı bir davranış değildir.

TİSSK da da 506 sayılı kanunda sağlanan yardımlarla aynı yardımlar sağlanmaktadır. İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası m. 7-13 arasında; Hastalık Sigortası m.13-18 arasında; Malullük Sigortası m. 18-20 arasında; Yaşlılık Sigortası m. 20-26 arasında ve Ölüm Sigortası da m. 25-30 arasında düzenlenmiş bulunmaktadır.

2925 sayılı TİSSK ile, geçici tarım işçilerine sağlanan yardımlar ve işçilerin karşılanan riskleri 506 sayılı SSK ile sigortalanan daimi tarım işçileri ile kamu sektöründe çalışan geçici tarım işçilerine sağlanan haklar hemen hemen aynıdır. Tarım kesiminde faaliyet gösteren geçici ve daimi tarım işçilerinin sosyal güvenlikleri, teorik olarak da olsa kısmen 506 sayılı kanun, kısmen de 2925 sayılı kanunla düzenlenmiş bulunmaktadır. Ancak tarım kesiminde faaliyet gösteren bir diğer grup da tarımda kendi adına bağımsız çalışanlardır. İşte kanun koyucu, bu alandaki boşluğu doldurmak amacıyla 17.10.1983 tarihinde 2926 sayılı Tarımda Kendi Ad ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu çıkararak, bu gruba giren çalışanların Bağ-Kur kapsamında sigortalannasını öngörmüştür.

Daimi tarım işçilerinin sosyal güvenliği 506 sayılı kanunda düzenlenmiştir. 2925 sayılı kanunla da, özel sektörde çalışan geçici tarım işçilerinin sosyal güvenliği düzenlenmiştir. İşte, tarım kesiminde kendi adına bağımsız olarak çalışan tarım işçilerinin sosyal güvenliğinde ortaya çıkan bu boşluğu doldurmak amacıyla 17.10.1983 tarihinde 2926 sayılı tarımda kendi ad ve hesabına çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu kabul edilerek yürürlüğe konmuştur. Kanunun 1. maddesinde, bu kanunun tarımda kendi ad ve hesabına bağımsız çalışanlara sosyal güvenlik kapsamına giren bazı yardımları sağlamayı amaçladığı düzenlenmiştir.

2926 sayılı kanun kapsamı ise, 2. madde de düzenlenmiş bulunmaktadır. Buna göre, kanunların verdiği yetkiye dayanılarak kurulan sosyal güvenlik kuruluşları kapsamı dışında kalan ve herhangi bir işveren hizmet akdi ile bağlı olmaksızın tarımsal faaliyette bulunanlardan 22 yaşını doldurmuş olan erkekler ile 22 yaşını doldurmuş bulunan aile reisi kadınlar bu kanun bakımından sigortalı sayılacaklardır.

2926 sayılı kanun, 2925 sayılı kanundan farklı bir düzenleme getirerek, zorunlu sigortalılık sistemini benimsemiştir. Gerçekten de bu kanunun 5. maddesine göre, bu kanun 2. maddesi kapsamına girenler 22 yaşını doldurdukları tarihi takip eden yılbaşından itibaren sigortalı sayılırken sigortalılar sigortalı sayıldıkları tarihten itibaren en geç üç ay içerisinde kuruma başvurarak kayıt ve tescillerini yaptırmak zorundadırlar (m. 7). Bu şekilde sigortalı olmak hak ve yükümlülüğünden vazgeçilemez ve kaçınılamaz. Yine bu kanuna göre, sigortalı sayılanlardan sigortalılıklarının başladığı tarihten itibaren üç ay içinde kuruma kayıt ve tescillerini yaptırmayanların tescil işlemleri, kurumca re'sen yapılır.

2926 sayılı kanun, 2925 sayılı kanundan farklı olarak zorunluluk esasını getirmiştir ama, yine 2925 sayılı kanundan da farklı olarak sağlanan yardımlardan bir kısmını kapsamına almamıştır. 2926 sayılı bu kanun, hastalık sigortasını kapsamına almamıştır. Kanunun 1. maddesinde de, bu kanunun amacının tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlara malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası sağlamak olduğu düzenlenmiştir. Kanunun hastalık sigortasını kapsamına almamasının nedeni bilinmemektedir. Çünkü

zorunlu olarak sigortalı kapsamına alınan sigortalıların hastalık sigortasından yararlanamamış olması, uygulamada bir çok sakıncalar doğurmaktadır. Kanunda m. 11-16 arasında malullük sigortası m. 16-22 arasında yaşlılık sigortası ve m.22-30 arasında da ölüm sigortası düzenlenmiş bulunmaktadır.

8. ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI

8.1.Deneklerin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Araştırmada ele alınan iki ayrı gruptan birincisi görev ve cinsiyetleri açısından araştırmaya konu olan tarımda gezici ve geçici işçi olarak çalışan kadınlar diğeri ise Türkiye'nin çeşitli yörelerine göre elci, dayıbaşı, çavuş olarak farklı isimlerle adlandırılan bireylerdir. Elci, çavuş ve dayıbaşı olarak adlandırılan bu kişiler bir tür işçileri informal biçim ve içerikle bir araya getiren, onların işverenle ilişkilerini sağlayan ve düzenleyen araçlardır. Alanda yapılan tüm incelemelerde bu iki grup birbirinden ayrı tutulmaya ve ayrı bir biçimde araştırılmaya özen gösterilmiştir. Çünkü, gezici ve geçici olarak çalışan kadınların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarını inceleme amacını taşıyan bu araştırmada deneklerin tüm davranışlarında, ilişkilerinde, eğilimlerinde ve hatta bireysel ve toplumsal inisiyatiflerinde çavuş, elci, dayıbaşı denilen bu kişilerin etkileri vardır. Bu nedenle kadınların sosyo-ekonomik nitelikleri incelenirken araçların da araştırma kapsamına alınmalarının yararlı olacağı düşünülmüştür. Türkiye genelinde ele alınan 9 ilde değişik sayılarda olmak üzere elciler ile görüşülmüştür. İki ayrı içerikte hazırlanan görüşme cetvellerinden birisi elcilere uygulanarak araştırmaya konu olan sorunlar hakkında genel bilgiler alınmaya çalışılmıştır. Elcilere uygulanan farklı görüşme cetvellerinin nedeni kadın deneklerin hemen tümünün aynı biçim ve içerikte yanıtlayacağı sorulardan tasarruf etmektir. Gerçekten de her denek buldukları yere ne zaman geldikleri ve buradan ne zaman ayrılacakları gibi sorulara aynı yanıt vereceklerinden zaman kaybına neden olabilirlerdi. Bu gibi genel durumu yansıtacak ve hemen hemen tüm deneklerin aynı yanıt verecekleri soruları bini aşkın deneklere sorma yerine sayıları çok daha az olan elcilere sorularak bunlardan daha doğru ve güvenilir bilgi alınmıştır. Böyle bir uygulamanın başka bir nedeni de ele aldığımız kadın deneklerin büyük bir kısmının Türkçe konuşmaması, bazen bir tercüman aracılığıyla bazen de çalışma yerinde bulunan çocuğu, eşi kanalıyla görüşme cetvellerindeki sorulara yanıt alınmasıdır. Elciler ve kadınlar ayrı ayrı incelendiğinde elcilerin kadınlara oranla eğitim düzeylerinin daha yüksek bilgi, görgü ve deneyimlerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Bu nedenle konuyla ilgili olarak genel bilgileri elcilerden alınma yoluna gidilmiştir. Gerek elcilerin, gerekse kadınların sosyo-ekonomik niteliklerinin irdelenmesi onların sosyal, ekonomik, politik ve kültürel davranışları, eğilimleri ve tutumları ile ilgili bilgi verecektir. Ayrıca elcilerle kurulan diyalogun kadınlardan daha rahat ve daha yararlı olduğu da görülmüştür.

Araştırma kapsamına alınan kadınlar da kendi içlerinde iki farklı konuma ve yapıya sahiptirler. Bunlardan biri, gezici olarak nitelenen yılın büyük bir kısmını sürekli yaşadıkları yerlerden uzakta, iş bulabilecekleri yerlerde geçiren kadın işçilerdir. Diğerleri ise tarımsal işlerin çok yoğun olduğu aylarda tarım işletmelerinde zamana bağlı işlerde çalışanlardır. Bunlar yerleşim yerlerini sürekli değiştirmedikleri gibi ev düzenlerini de bozmazlar. Sabah işe giderek akşam dönerler. Ev işlerini evlerinde kaldıkları zaman içinde bitirmeye çalışırlar. Evlerinden uzak kaldıkları 10-12 saatlik süre içinde evdeki işleri eşi veya yetişkin çocukları üstlenirler. Yaşam standardı yönünden gezicilere oranla oldukça avantajlıdırlar. Çünkü evlerine döndüklerinde kendileri için gerekli olan ekonomik düzeyleri ölçüsünde her şeyi bulabilirler. En azından suyun, tuvaletin, banyonun varlığı

onlara yorgunluklarını unutturacak olanaklardır. Bunlar hele çadır gibi soğuya, dona, sele ve her türlü tehlikelere açık olan yerlerde kalan en yaşamsal gereksinimlerini bile bazen kilometrelerce uzaklardan sağlayan gezici işçilerle kıyaslanmayacak düzeyde avantajlıdırlar. Geçici işçiler kendi çevrelerinde işi kabullendiklerinden, çoğu zaman işverenleri tanır. Onlarla sürekli diyalog içinde bulduklarından, işverenlerin geçici işçilerle olan ilişkileri daha yakın ve dostçadır. Ayrıca geçici işçilerin belirli bir kısmının geçimleri yalnızca emek satışlarına dayalı olmadığı için, çalışmadıkları zaman gezici işçiler kadar zor ve çaresiz durumda kalmazlar.

8.1.1. Deneklerin yaşları

Deneklerin yaşları itibariyle incelenmesi yaşla diğer nitelikleri arasındaki ilişkileri ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Yaş, Türk toplumunda çoğu zaman bireylerin kabul görmesinde, toplumda belli bir yer edinmesinde ve ayrıca kendilerini ve çevrelerini belirli bir biçim ve düzeyde etkilemelerinde önemlidir. Bu nedenle ele alınan gerek elcilerin gerekse kadınların yaş dağılımları Çizelge 8.1 de verilmiştir.

Çizelge 8.1. Elci ve Kadınların Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş Grupları	Sayı (Elci)	%	Sayı (Kadın)	%
20 yaş ve altı	-		514	41,5
21-30 yaş	7	11,02	270	21,9
31-40 yaş	22	34,38	232	18,8
41-50	20	31,26	148	12,0
51-60	12	18,76	56	4,5
61-+	3	4,68	16	1,3
Toplam	64	100,00	1.236	100.00

Elci ve çalışan kadınların ayrı ayrı yaş gruplarının verilmesinin nedenlerinden birisi de kadınlarla birlikte gelen ve çoğu zaman araştırma süresince ebeveynlerin yanında kalan çocukların yaş ortalamalarını düşürmesidir. Elcilerin yaş grupları incelendiğinde en fazla yığılımların 31-50 arası olduğu görülebilir.

Çizelgeden de izlenebileceği gibi, deneklerin yaklaşık 2/3 ü (% 63,4 ü) 30 ve daha küçük yaşlardadır. Bu yaşlar tarım işçiliği açısından ideal çalışma yaşıdır. Bireyin en güçlü ve kuvvetli olduğu yaşlardır. Deneklerin % 35,3 ü de 31-60 yaş arasında bulunmaktadır. Bunlardan 50 ve daha yukarı yaşta olan denekler, ekonomik sıkıntı içinde olmalarından ve başka çareleri bulunmamasından tarım işçiliğini kabullenmişlerdir. Karacan 'ın Manisa ilinde geçici tarım işçileri üzerine yaptığı bir araştırmada incelenen işçilerin en küçüğü 13, en yaşlısı ise 50 olarak belirlenmiştir. İşçilerin yaş ortalaması 24 olarak bulunmuştur(Karacan 1991).

8.1.2. Deneklerin eğitim düzeyi

Eğitim, bugün hemen her alanda etkisini kanıtlamıştır. İnsanın uygarlığı, çağdaşlığa yönelik gelişmelerinde etken bir süreç olduğunu ileri sürenler vardır. İster formal isterse informal olsun eğitimle insanın davranışlarının daha ölçülü, daha rasyonel olması beklenir. Hatta eğitimin insanın insan olma yolunda eksikliklerini gideren bir mekanizma olduğuna, insanın ideale yaklaşmasının ancak bu yolla olabileceğine de inananlar vardır. Bütün bunların doğru olduğu varsayılsa bile eğitimin yalnız başına bir toplumu karanlıktan,

açlıktan kurtaran bir güce sahip olduğuna inanmak olağanüstü bir iyimserlik gerektirir. Gelişmenin, kalkınmanın temelinde salt eğitimin yattığı kabul edilse bile eğitim düzeyleri eşdeğer olan toplumların farklı gelişmişlik düzeyleri, kalkınmada gelişmede eğitimin dışında kalan faktörlerin de işlevsel olduğuna tanıklık eder.

Öyleyse bireyden ulusa kadar çeşitli toplum kademelerinin gelişmelerinde eğitimin tek başına değil, bir çoğunun yanında içinde ya da beraberinde bir faktör olduğunu kabul etmek gerekir. İçinde bulunduğu ortama, koşullara göre insanın başarısında, ekonomik gelişmesinde bazen başat olabilmekte, bazen de etkisini beklendiği kadar dışa vuramamaktadır. Ayrıca eğitimin işlevsel olmasında bireyin, toplumun karşı karşıya bulunduğu statülerin kuralların, yasaların da etkisi vardır. Demek ki eğitim tek başına her zaman başarı, etkinlik getirememekte, ancak başka güçlerle birleştiğinde, elverişli ortamlar bulunduğu bireyleri, toplumları yüceltmekte ve başarılı kılmaktadır.

Gezici ve geçici işçilerin sosyo-ekonomik yapıları incelenirken, eğitimle ilgili durumlarına, düzeylerine ve sorunlarına değinmek adeta bir zorunluluktur. Çünkü içinde buldukları sosyo-ekonomik yapı toplumun eğitim düzeyi ve biçiminden de etkilenmiştir. Yine eğitimin düzeyi, biçimi sosyo ekonomik yapının bir uzantısıdır. Birbirlerini bu denli yakından etkileyen sosyal yapı ve eğitimin irdelenmesi ele alınan bireylerin durumlarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Çizelge 8.2. Araştırma Kapsamına Alınan Elcilerin, Gezici ve Geçici İşçilerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim Düzeyi	Elciler		Gezici ve Geçici İşçiler	
	Sayı	%	Sayı	%
Okuma yazma yok	8	12,5	670	54,2
Okur yazar	17	26,6	140	11,3
İlkokul mezunu	20	31,3	390	31,6
Ortaokul mezunu	11	17,2	24	1,9
Lise mezunu	7	10,8	10	0,8
Üniversite yada yüksekokul mezunu	1	1,6	2	0,2
Toplam	64	100	1 236	100,0

Çizelge 8.2. incelendiğinde görüleceği gibi eğitim düzeyi açısından elcilerle, gezici ve geçici işçiler arasında belirgin farklar vardır. Ele alınan elcilerin % 12,5 inin okuma yazma bilmemesine karşılık, bu oran işçilerde % 54,2 ye kadar çıkmaktadır. Bu farklılığın ana nedenlerinden birisi ele alınan deneklerin kadın olması ve kadın nüfus açısından okul eğitiminin pek önemsenmemesidir. Ayrıca geçici işçilerin eğitim düzeylerinin yüksek olması da bu farklılığın diğer bir nedenidir.

Yakındoğu'da 17 ülkede yapılan bir araştırmaya göre ilkökul eğitimi kız ve erkek çocuğu için zorunluda olsa kız çocukları erkeklere göre dezavantajlara sahip olup okula gitme oranları düşüktür. Çünkü kırsalda köy düzeyinde ilkökulların az olması kız çocukların okula gidememelerine neden olmakta, aynı zamanda geleneklerde bir engel oluşturmakta ve bazen de kız çocukları erken evlilik için okuldan alınmaktadır (Anonim 1995).

Okuma yazmayı çeşitli biçim ve olanaklarla öğrenenlerin oranı elcilerde % 26,6 işçilerde 11,3 tür. Bu gruptakilerin de düzenli bir okul eğitimi görmediği kabul edilirse okul

eğitimi görmeyenlerin oranı elcilerde % 39,1 işçilerde ise % 65,5 tir. Türkiye’de hemen hemen hişbir meslek grubunun eğitim düzeyinin bu denli dūřuk olabileceği dūřünülemez. Manisa ilinde yapılan bir çalışmaya göre geçici tarım işçilerinin % 5,6 sı okur yazar değil, % 2,8 i okur yazar, % 87,4 ü ilkokul mezunu, % 4,2 si ise ortaokul mezunudur(Karacan 1991).Eđitim düzeyinin bu oransal farklılığı Manisa’da yapılan çalışmanın erkek ve kadın tarım işçilerini bir arada ele almasından kaynaklanmaktadır. Okuma yazma oranı açısından ***Türkiye ortalamasının bir hayli altında bulunan kadın işçilerin bu durumu aşağıdaki nedenlerle açıklanabilir.***

1. Tarımda geçici ve gezici olarak çalışan işçiler, tarımda işgücüne gereksinme duyulan aylarda çalışmak durumundadırlar. Bu aylar genellikle okul eğitiminin yoğun olduğu aylardır. Bu nedenle kırsal kesimde yaşayan insanların birinden birini tercih etmeleri zorunludur. Bu tercih genellikle çalışmadan yana olmaktadır.
2. Geçici ve gezici işçiler içinde buldukları koşulları itibari ile kendilerinden önceki ve sonraki kuşaklarla benzerlik gösterir. Yani kendi ebeveynleri de işçi olan ve okul eğitimi süresince oturma yerinin dışında çalışmak zorunda bulunan bu aileler, çoğunlukla çocuklarını da beraber çalışma yerine gtrdklerinden, çocuklarının eğitim görme şansları bulunmamaktadır. Bu bir kısırdöngü olarak sürüp gitmektedir.
3. Eğitimle elde edecekleri avantaj ekonomik yaşamlarına yansımadığından çalışmayı tercih etmektedirler.

Gezici olarak nitelenen tarım işçileri içinde çocukları ilkokul çağında olan ailelerin oranı yaklaşık % 26 (321) dır. Çocukların çoğu iş mevsiminin başladığı Mart, Nisan, Mayıs aylarından itibaren okula gidememektedir. Ailenin çalışmak amacı ile sürekli oturdukları yerden ayrılma tarihinden itibaren hiçbiri çocuğunu okula gnderememektedir. Aile ile birlikte işyerine gelmek zorunda olan ocuk, ya annesi veya babası ile çalışmaya başlamakta veya anne-babası işe gittiğinde kendisinden küçük kardeşlerine bakmakta ya da adırdı tek başına kalarak varsa yaşıtları ile oynayıp akşamı beklemekte, yaşıtları yoksa 10-11 saat yalnız başına oyalanmaya çalışmaktadır. Grup halinde çalışmaya gelen kadınlardan biri çoğu kez çadırlarda bekçilik görevini üstlenmesine karşın, yine de tüm çocuklarla gereğince ilgilenememektedir. adırdı nöbetçi kalan bireylerin 20-25 ailenin oluşturduğu bir grupta denetim ve gözetim işlerini gereğince yapamayacağı açıktır.

Çocukların günü çoğu kez denetimsiz ve gözetimsiz geçirmeleri yaralanmalarına, sağlıksız ortamlarda bulunmaları sonucunu doğurmaktadır. Devletin yasalarla öngördüğü ve bu amaçla hiçbir kalıcı önlem olmadığı 8 yıllık ilköğretim zorunluluğu gezici işçiler için geçerli olamamakta, onlar öncelikle karınlarını doyurmaya çalışmaktadır.

Gerçi gerek elciler gerekse işçiler arasında ortaokul ve lise mezunu olanlar da vardır, bunlar okuma yazma bilmeyenlerle aynı işi yapmakta ve aynı oranda veya düzeyde ücret almaktadırlar. Ele alınan kadın deneklerin hiçbiri yaptıkları işle ilgili olarak herhangi bir eğitim görmediklerini belirtmişlerdir. Elcilerden de yalnızca biri Türk İş Kurumunca çok kısa bir eğitimden geçirilerek temsil ettiği işçilerin hak ve ödevleri hakkında çok genel bilgiler edinmiştir. Oysa gerek kadınların çalıştıkları tarımla ilgili, gerekse elcilerin yönetim ve tedarik (ikmal) ile ilgili işlerde eğitim almaları kaçınılmazdır. Çünkü apa, seyreltme, budama, toplamının kurallara göre yapılması durumunda üründe % 10-30 arası bir artış sağlayacağı ileri sürülmektedir.

Eğitim olanaklarından yoksun olan kadınların ailelerinin geçim kaynağı olan tarım işçiliğinde çalışması kaçınılmaz olmaktadır. Gezicilerde bu durum daha da belirgindir. Geçici kadın tarım işçilerinin hem toprak varlığı hem de tarım dışı gelirler açısından gezicilere oranla daha avantajlı bir konumda oldukları söylenebilir. Deneklerin % 34,7 si tarım işçiliğini 6-10 yıldır yapmaktadır. Kadınların % 13,1 i 20 yıldan fazla bir süredir gezici veya geçici olarak bu işi yürütmektedir. Halen yürürlükte bulunan yasalar gereğince 20 yılda kazanılacak bir emeklilik bu kadınlar için hayalden başka bir anlam taşımamaktadır. Kadınların bu işi neden yaptıkları sorusu deneklere yöneltildiğinde % 62,1 i başka bir işleri olmadığı için mecburiyetten bu işi yaptıklarını, % 34,3  ekonomik koşulların ağırlaşması nedeniyle aile ekonomisine katkıda bulunmak için çalıştıklarını, % 1,8 i tütün tarımının ekonomik getirisinin iyi olmamasından dolayı tarım işçiliğine başladıklarını, % 1,1 i tarım işçiliğinin evde oturmaktan iyi olduğunu, % 0,7 si merak ettikleri için ilk defa bu yıl gezici olarak geldiklerini belirtmişlerdir.

Çizelge 8.3. Tarım Işçiliği Yapılan Süre

Süre (Yıl)	Sayı	%
1	62	5,0
2-5	350	28,3
6-10	430	34,7
11-20	234	18,9
21-40	150	12,3
41+	10	0,8
Toplam	1236	100,0

8.2.Deneklerin Sosyal Güvenlikleri

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre; toplumun bir bireyi olarak herkes güvenlik hakkına sahiptir. Sosyal güvenlik temel bir haktır. Bu temel hakkın çeşitli nedenler ve ayrıcalıklar ileri sürülerek engellenmesi mümkün değildir. Yine, Anayasada daha önce de belirtildiği gibi, “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri alır ve örgütleri kurar” denmesine karşın ele alınan gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin ve beraberinde çalışanlarla bunlara önderlik yapan elcilerin Anayasanın zorunlu kıldığı ilkelere rağmen sosyal güvence kapsamı dışında kaldıkları görülmüştür. Gerek elcilerin gerekse deneklerin hiçbirinin halihazırda çalıştıkları işle ilgili olarak herhangi bir sosyal güvenceleri olmadığı saptanmıştır. Sosyal güvence olarak % 18,1 oranında deneğin yeşil kartı bulunmaktadır. Fakat, sadece tedavi hizmeti veren bu uygulama, işçilerin ilaç alacak maddi olanağı genellikle bulamaması nedeniyle yetersiz kalmaktadır.

Gerek hastalık gerekse ölüm ve diğer sosyal güvenlikle ilgili durumların gerçekleşmesi halinde Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki insani ilişkiler, dinsel inanışlar ve ahlaki eğilimlerle zarar gören kişilere yardım eli uzatılmıştır. Bu durum bireylerin kendilerini güvencede hissetmemelerine ve geleceklarine umutla bakmamalarına neden olmaktadır. Yine ele alınan elci ve deneklerin hiçbirinin Sosyal Sigortalar Kurumuna, Bağ-Kur’a veya Emekli Sandığı’na yaptıkları işle ilgili olarak kayıtlı olmadıkları da görülmüştür. Türkiye’de hiçbir kitlenin, zümrenin, grubun bu denli sosyal güvenceden yoksun olduğu görülmemiştir. Bu durum ele alınan kitlenin yoksulluk içinde olduğuna tanıklık yapmaktadır. Yoksulluk kınanacak, cezalandırılacak yada bireysel yardım acıma duygularıyla yaklaşılacak bir olgu olmayıp ağdaş sosyal refah devletinin çözümlenmekle,

hizmet modelleri geliştirip uygulamakla ödevli olduğu bir sosyal sorun olarak algılanması gerekir. Gözlemlenen bu kitlenin yoksulluğu bir kültür, yaşam haline getirdikleri görülmüştür. Yoksulluğun bir kültür haline getirilmesi kendilerinden önceki ve sonraki kuşaklara aynı koşulları devam ettirecek bir yaşam tarzı ile gerçekleşmiştir.

Devletin uygulayacağı sosyal politika önlemleri ile bu kitlenin de çağa uygun bir yaşama kavuşturulması mümkün olur. Toplumun ekonomik yaşamına bağlı durumları nedeniyle özellikle zarar görebilecek sefalet içinde bulunan bu kitlenin korunması için sosyal güvenlik ve toplumsal uyumun sağlanması halkın ve devletin varlığı ve yardımı ile içinde buldukları zor durumdan kurtarılmaları gerekmektedir. Ele alınan kitlenin içinde buldukları zor durumun bilincinde oldukları halde bu zor durumdan çıkabilecek bu kısır döngüyü kırabilecek güçlerinin olmadığına, olamayacağına yönelik inançları durumlarını daha da kötüleştirmektedir. Gerek elciler gerek tek tek görüşülen kadınlar içinde buldukları bu durumu değiştirebileceklerine yönelik hiçbir inançlarının olmadığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda devlete hükümete ve her türlü ilgili örgüte yönelik fazla bir beklentilerinin bulunmayışı da durumun ne denli ciddi olduğuna tanıklık yapmaktadır. Oysa Anayasa gereğince devletin bir görevi olan sosyal politika önlemleri ile bu kitlenin de güvenlik ve refah içinde yaşamaları ve bu yollarla toplum grupları içinde yer almaları sağlanmalıdır. Her ne kadar bugünkü toplumlarının ulaştığı aşama, tek başına bir sektörün planlanması ya da o sektöre ilişkin önlemlerin geliştirilmesinin yeterli olmadığını göstermekte ise de devletin herhangi bir ayırım yapmaksızın tüm kitlelere aynı uzaklık ve aynı önlemlerle eğilmesi gereği bu çağın devletinin ödevidir.

Sosyal güvenlik hizmetlerindeki tüm gelişmelere karşın ele alınan kitlenin ve benzer grupların sistem dışında kalmış olması sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar açısından potansiyel grupların büyüklüğünü göstermektedir. Öte yandan sosyal güvenlik sistemi içinde yer alanların da henüz yoksulluk olgusu açısından sorunları çözümlenmiş değildir. Türkiye’de istihdam sürecine girmiş olanların düşük ücretlere karşın yaşamlarını sürdürmelerinde geniş aile olgusunun etkisi büyüktür. Ele alınan kitlenin de bireyler ve gruplar arasındaki sosyal yarımlaşma, paylaşma ve benzeri insani ilişkiler bu grubun daha kötü ve yoksul durumlara düşmesini bir düzeye kadar engellemektedir.

Çizelge 8.4. Deneklerin Sosyal Güvenlik Durumları

Kayıtlı Olduğu Kurum	Sayı	%
Sosyal güvenlik kapsamı dışında	826	66,8
SSK	10	0,8
BAĞ-KUR-Çiftçi(Eşinden)	12	1,0
SSK(Eşinden)	86	7,0
BAĞ-KUR(Eşinden)	30	2,4
Yeşil Kart	224	18,1
Özel Hayat Sigortası	4	0,3
Emekli Sandığı(Eşinden)	10	0,8
SSK,BAĞ-KUR,ES(Babadan)	34	2,8
Toplam	1236	100,0

Araştırma kapsamındaki deneklerin büyük çoğunluğu (% 66,8) herhangi bir sosyal güvenceye sahip değildir. Yeşil kart dışında sosyal güvencesi olan deneklerin de büyük bir kesimi geçici tarım işçileri olup bu denekler eş ya da babalarından dolayı güvence

kapsamındadırlar. SSK lı olan denekler de orman işçiliğinden dolayı sigortalarını devam ettiren geçici kadın tarım işçilerine aittir.

8.3. Deneklerin Çalışma Süreleri

Tarımda çalışan gezici ve geçici kadın işçilerin iş süreleri hakkında bilgi elcilerden çavuşlardan ve bizzat kendilerinden alınmıştır. Hemen hemen araştırma kapsamına alınan tüm elciler iş süreleri hakkında kesin bir şey belirtememişlerdir. İş süresi tarımsal ürün çeşidine, o yıl hüküm süren iklim durumuna, ücret yapısına, işçi ve işveren taleplerine göre değişiklik göstermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, ele alınan işçiler başta pamuk ve şekerpancarı olmak üzere çay, fındık, üzüm, havuç ve soğan ürünlerinin çapa, seyreltme ve hasat gibi çeşitli aşamalarında çalışmaktadırlar. Şekerpancarında iki kez çapa gereği nedeni ile ortalama 15 er günden bir ay, pamukta çapa ve en az iki kez toplama nedeniyle 50 gün, fındıkta verimin fazla olduğu yıllarda (buna ürün yılı denilmekte) 20 gün, az olduğu yıllarda 7-10 gün, havuç, üzüm, soğan gibi ürünlerde de ortalama 10-15 gün çalışılmaktadır. Çayda ise 3 hasat dönemi bulunmaktadır. Mayıs, Temmuz ve Ağustos ayında genellikle bahçe sahipleri, ortakçılar veya geçici yerli işçiler tarafından yapılan yaş çay hasadının ne kadar süreceği Çaykur ve özel çay fabrikalarının alımlarına bağlı olarak belirlenmektedir. Alım kampanyaları belirli günleri kapsadığından bu sürelerin dışında toplanan ürünlerin alıcısı olmadığından üreticilerin kendilerini belirlenen kampanyalara göre ayarlamaları zorunludur. Pamukta toplama çaya benzer bir biçimde olmakta ve yöre koşullarına göre değişmekle birlikte Ağustos ve Ekim aylarında olmak üzere iki kez yapılmaktadır.

İşçilerin çalışma sürelerinin ürüne ve iklim koşullarına bağımlılığı, elcilerin işverenlerle yapacağı anlaşmalara göre de değişebilir. Daha önce işinde çalıştığı işverenle iyi bir diyalogu olan elcilerin işçilerin çalışacağı süreyi ve yeri belirleme olanağı bulunmaktadır. Araştırma kapsamına alınan 64 elciden yalnızca 7'sinin (% 10,9 u) bir yıl önceden kendisine bağlı olan işçilerin çalışma yer ve sürelerini belirledikleri görülmüştür.

Gezici kadın işçilerin ortalama olarak Nisan ayında başlayan ve Kasım ayında son bulan çalışma sürelerinin 3-4 ay olduğu saptanmıştır. Kadınlar geri kalan aylarda sürekli yerleşim yerlerinde ya evde oturmakta ya da geçici tarım işçisi olarak çalışmaya devam etmektedirler. Kış aylarında Akdeniz Bölgesi'ne sera sebzeçiliğinde ve narenciye işlerinde çalışmak için giden aileler de bulunmaktadır.

Gezici tarım işçiliği yapan aileler çalışan birey sayısı açısından incelendiğinde; aile başına ortalama çalışan birey sayısının yüksek oluşu dikkat çekicidir (4,15 birey). Tek geçim kaynağı tarım işçiliği olan bu aileler mümkün olduğu ölçüde bütün aile bireylerini çalışma yerine getirmekte ve aile ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar.

Çizelge 8.5. Ailede Çalışan Birey Sayısı

Birey Sayısı	Sayı	%
1-2	176	14,2
3-5	570	46,1
6-10	200	16,2
11	2	0,2
Geçici	288	23,3
Toplam	1236	100,0

Ailede çalışabilecek tüm bireylerin eşit sürelerde çalışamayacağı bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında kadınların eksik istihdam edildiği görülmektedir. Bu süre içinde aileleri ile birlikte çalışıp para kazandıklarından kış için belli bir oranda tasarruf yapma olanakları bulunmaktadır. Artan fiyatlar ve ücretlerdeki değişmezlik daha önceki yılların tasarruf oranlarına yetişmelerini olanaksız kılmıştır. Bu nedenle görülen elciler ve denekler böyle gittiği takdirde buralara gelmenin ekonomik bakımdan herhangi bir anlamı olmayacağını belirtmişlerdir. Gerçekten de gerek ücretlerin aynı düzeyde kalması ve gerekse bir çok gıda ve diğer tüketim maddelerinin aşırı pahalılaşması işçilere tasarruf olanağı bırakmamaktadır. Zaten hiçbir başka olanağı bulunmadığı için tarım işçiliğini yaşamı sürdürmek için bir araç olarak gördüklerini belirten bu kitlenin bundan böyle ele alınan illere gelip çalışması kuşkuyla görünmektedir. Tasarruflar ancak gıda maddelerinden ve temel ihtiyaçlarından kısmakla mümkün olmaktadır. Bu durum onların çalışma güçlerinin azalmasına, çok çabuk hastalanmalarına ve bedensel, ruhsal olarak çökmelerine neden olmaktadır.

8.4. Ücret Yapısı

Kırsal kadın gününün önemli bir kısmını tarım ve tarım dışı işlere ayırmakta ve dinlenme için çok az bir zamanı kalmaktadır. Ücretli veya ücretsiz işgücü olarak kadın tarım ve ev işleri çocuk bakımına yaklaşık günde 19 saat harcamaktadır. Buna rağmen kadın ve erkek işçi ücretleri birbirinden farklıdır. Bir çok ülkede kadın erkek işçi ücretinin 1/2 sini veya 2/3 ünü alabilmektedir(Anonim 1995).

Kadınların çalıştıkları ürün, bölge ve anket uygulanan zaman açısından farklılıklar bulunduğu için tek bir ücret belirlemeye gidilmemiştir. Ancak kadınların çalışmalarını kendi bakış açılarından anlamlı bulup bulmadıklarını anlamak amacıyla aile gelirine ne kadar katkıda buldukları sorulmuştur. Kalabalık ailelerde bu soruya alınan yanıtlar katkı oranının az olduğu yönündedir. Her ne kadar kadınların eğitim düzeyinin düşük olmasına rağmen ekonomik gerçeklere ve gelirlerinin anlamlı olup olmadığı konusuna uzak değillerdir ve aileye katkıları konusunda gerçekçi düşünmektedirler.

Çizelge 8.6. Aile Gelirine Katkı

Katkı Oranı (%)	Sayı	%
%10 dan daha az	180	14,6
%11-25	332	26,9
%26-50	386	31,2
%51-75	220	17,8
%76-100	118	9,5
Toplam	1236	100,0

Tarımda çalışan gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin; ücret türü, ödeme zamanı ve yüksekliği ile ilgili herhangi bir işlevleri söz konusu değildir. Ücretle ilgili tüm işlemler genellikle kadın işçilerin dışında oluşmaktadır. Kadınlar ücretle ilgili olarak kendilerine bildirilen durumu değerlendirerek işi kabul edip etmeme de sınırlı özgürlüğe sahiptirler. Çünkü evinden, yerleşim yerinden yüzlerce km. uzaklıkta ve her koşulda çalışmak zorunda olan bir birey için seçim şansı pek yoktur. Aileler işyerlerine gelirken değişik düzeylerde borçlanarak gelmektedirler. Sürekli kaldıkları yerlerde de ekonomik olarak çok fazla sıkıntıya düştiklerinde birlikte çalışacağına söz verdiği elcilerden iş mevsiminde çalışarak ödemek koşulu ile avans almaktadırlar. Hem aldıkları avansları geri ödemek ve hem de

süresi belli olmayan işsiz geçirecekleri kış ayları için bir hazırlık yapmak üzere çalışmak zorundadırlar. Ele alınan elcilerden % 57,8 i işe başlamadan yaklaşık 4-5 ay önce işçilere dağıtmak üzere işverenden avans aldıklarını belirtmişlerdir. İşverenden avans alan 37 elcinin tümü dağıttıkları avansı işçilerin çalışarak ödediğini belirtmişlerdir.

Ücret yapısı içinde ele alınan önemli bir konu da ücretlerin düzeyidir. Ücretler ilden ile, çalışılan ürün çeşidine, işçi ve işveren temsilcilerinin her yıl için anlaşmalarına göre değişiklik göstermektedir. Yalnız günlük taban ücret ilde faaliyet gösteren il ücret tespit komisyonlarınınca belirlenmektedir. Kural olarak Ziraat Odaları Birliğinin il temsilcilerinin de içinde bulunduğu ve il ücret tespit komisyonlarının belirlediği asgari günlük ücretin daha altında ücret ödenemez. Bu belirleyici hükme karşın bazı işverenlerin özellikle fındık ve çay tarımında çalışanlara asgari ücretin daha da altında ücret ödedikleri görülmüştür. Özellikle Bağımsız Devletler Topluluğundan ve Rusya'dan gelen kaçak işçiler bu ücretin altında çalışmakta, gezici ve geçici işçilerin işsiz kalmalarına yada belirtilen asgari ücretin de altında bir ücretle çalışmalarına neden olmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan elcilere yöneltilen "Günlük ücreti kim belirler?" sorusuna elcilerin % 28,1'i işverenin, % 29,7'si ziraat odalarının, % 14,1'inin işçi, elci ve işverenin bir araya gelerek, % 7,8'i hükümetin, % 10,9'u da çiftçi birliklerinin belirlediklerini bildirmişlerdir. Görüldüğü gibi elcilerin kesin olarak ücreti kimin belirlediğini ve yasal olarak kimlerin belirleyecekleri konusunda tam bir bilgileri bulunmamaktadır. Yapılan gözlemler ve görüşme cetveli uygulanan tüm elciler ücretlerinin zamanında veya daha sonra olmak üzere nakdi olarak ödendiğini belirtmişlerdir. İşveren veya elcilerin işçilerin gereksinmelerine yönelik satın aldıkları gıda maddeleri istisna oluşturmaktadır.

Ücretle ilgili olarak elcilere yöneltilen "sızce tarım işçiliği koşullarının düzeltilmesi için ücret açısından neler yapılmalıdır?" sorusuna da elcilerin % 17,2 si ücret-emek ilişkisinin kurulmasının, % 21,9 unun tarımda gezici ve geçici olarak çalışanlara da asgari ücret uygulanmasının, % 39,1 inin, ücretin arz talep hareketlerine göre değil bir insanı geçindirebilecek düzeyde olmasının, % 15,6 sının da ücretin ödenme garantisi sağlanmasının gerektiğini belirtmiş, % 7,9 unun da bu konuda herhangi bir fikri bulunmadığı görülmüştür.

Elciler, verdiği yanıtlardan da anlaşılacağı üzere ücretle ilgili sınırlı bilgilere sahiptir. Kadınlar çoğu zaman ücretin türü ve düzeyi hakkında bilgi sahibi değildirler. "Ücretin düzeyi işi kabul etmenizi etkiler mi?" sorusuna kadınların % 76,7'si (948 kişi) etkilemez diye yanıtlamıştır.

1475 sayılı İş Kanunu cinsiyet ayrımı yapılmaksızın eşit işe eşit ücret prensibini kabul etmesine karşılık, uygulamada henüz bu prensibin tam olarak yer almadığı görülmüştür. Görüşülen 64 elciden % 43,8'i kadın ve erkek işçi ücretlerinin farklı olduğunu belirtmiştir. Literatürlerde de kadının fiziki gücünün erkeğe oranla hem daha az ve hem de işe tahammül yeteneğinin daha sınırlı olması nedeniyle tarımda bir kadın işgücü 0,75 erkek işgücü olarak kabul edilmiştir.

Ücret konusu dışında 1475 sayılı iş kanununun işe girme, işi değiştirme, çalışma koşulları, işçi sağlığı ve iş güvenliğine yönelik hükümleri kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın uygulanabilecek hükümlerdir. Örneğin iş kanununun 26. maddesinde aynı nitelikteki

işlerde ve eşit verimle çalışan kadın-erkek işçilere cinsiyet farklılığı nedeniyle farklı ücret verilemeyeceğine ilişkin özel bir düzenleme getirilmiştir.

8.5. Deneklerin İş Alma Ve İş Bırakma Durumları

Çalışmak zorunda, durumunda olan her birey iç içe bulunduğu sosyal çevre tarafından tanınır. Genellikle aynı meslek mensupları ile birlikte oturmaktan, aynı yaşam biçimini ve sosyal değerleri paylaşmaktan doğan tinsel ve özdeksel yakınlıkları çalışma çağına gelen hemen hemen her bireyi çoğunluğun eğilimlerine uymaya zorlar. Gezici ve geçici işçi aileleri, gezerek ve zamana bağlı olarak iş bulma yapılarını yaşadıkları, öğrendikleri bir yaşam biçimi ve meslek türü olarak kabullenmişlerdir. Bu toplumun bir bireyi olarak doğan ve tüm ilişkileri-özellikle gezici ve geçici işçi topluluklarıyla sınırlı olan her birey, gerek içinde bulunduğu toplumun koşulları gerekse çevreyi aşacak eğitim düzeyine sahip olunamaması nedeniyle aynı koşulları kabullenmek ve yaşamak zorunda kalır. Koşulların biçimlendirdiği bu yaşam, bireye yazgı olarak yansır. Çoğu zaman içinde bulunduğu kısırdöngüyü kırarak gücü kendisinde bulamaz ve başka değerlerle pek az tanıştığından yaşam biçimini değiştirmeyi düşünemez. Erkeklerle oranla bu durum kadınlarda çok daha belirgindir. Kadınlara ilgili dinsel ahlaki değerler, onu dogmatik kalıplar içinde doğup büyüdüğü toplumdaki bireyler gibi olmaya, onlara benzemeye zorlar.

Ailelerinden izin alarak konuşulan genç kadınlar ve kızların hemen hemen tümü içinde buldukları koşullardan hoşnut olmadıklarını belirttikleri halde hiçbiri bunun değişmesi, değiştirilmesi doğrultusunda bir çaba gösterememektedir. Bu durum onların kendi inisiyatiflerini kullanmada ne denli güçsüz olduklarını ortaya koymaktadır.

Yaşadıkları yerlerde iş bulduğu zaman çalışan geçici işçilerin işi kabullenmelerinde bireysel inisiyatifleri bulunduğu halde, sürekli yaşam yerini çalışmak üzere başka illere gelerek terk eden gezici işçiler mevsimlik çalışma sürecinde hemen her işi kabullenmek durumundadırlar. Tarım işçilerinin bu durumda bulduklarını bilen tüm çevreler onların içinde buldukları durumu kendi yararlarına kullanmayı yeğlemişlerdir.

Gerek iş hukukunun en temel kaynağı olan Anayasada, gerekse çalışma hukukunun temeli olan İş Kanununda kadın işçilerin korunmasına ve çalışma şartlarına ilişkin özel bazı düzenlemelere yer verilmiş olmakla beraber, tarımda faaliyet gösteren gezici ve geçici kadın tarım işçiler için ayrıca bir düzenleme mevcut değildir. Bu durumun temel nedeni ise, yıllardır tüm hükümet programlarında yer almakla beraber bir türlü gerçekleştirilemeyen, Tarım İş Kanununun kabul edilmemesidir.

Kadınların kocaları ile ilişkilerinde gezici işçilik nedeni ile belirgin bir değişikliğin olduğu denek beyanlarından anlaşılmıştır. Gerçekte sürekli yaşadıkları yerlere oranla gerek sosyal değerlerde, gerekse geleneklerle toplumca kadına biçilmiş rolleri katı kalıplarının çalışma yerlerinde göreceli olarak değişmesi kadını rahatlatmış ve bir tür benliğine kavuşmasına yardımcı olmuştur. Konuşulan denekler, sürekli yaşadıkları yerlerde gerek komşuluk gerekse dışa yönelik ilişkilerde belli kurallar içinde hareket etme zorunluluklarının burada söz konusu olmadığını belirtmişlerdir. Kapısı açık çadırlarda herkes birbiriyle günün büyük bir kesiminde beraber olmakta, görüşme için kimseden randevu almak veya izin alarak ziyaretine gitmek gibi bir zorunluluk söz konusu olmamaktadır. Sürekli kaldıkları yerlerde komşuya gitmek için eşinden izin alınmasını gerektirdiği halde burada yerleşim ve ilişkiler biçimi açısından buna pek gerek duyulmamaktadır.

Bundan başka erkeklerin davranışlarında da bazı değişmelerin olduğu görülmüştür. Sürekli yaşadıkları yerde yemek pişirme, temizlik, çocuk bakımı ve benzeri evle ilgili işleri hiçbir zaman yapmayan erkekler, çalışmak üzere geldikleri yerlerde, bu işleri yapmakta ve eşlerine yardım etmektedirler.

Kadınların bazı durumlarda ev dışı rolleri üstlenmelerine de kocaları çoğu kez ses çıkarmamaktadır. Sonuç olarak gezici işçilik kadının özgürleşmesinde, erkeğin kadına yardım ve ev işlerini üstlenmesinde de olumlu değişikliklerin olduğu görülmüştür. Elcilere bu konularda yönelttiğimiz sorulara aldığımız yanıtlar aşağıda verilmiştir.

Gezici kadın işçilerin çalışmalarında kişisel etkileri erkeklere oranla daha azdır. Yani kadının çalışıp çalışmayacağı konusunda % 34 oranında erkeğin, % 26 oranında da kadının % 40 da ortaklaşa kararları etkili olmaktadır. Kadının iş seçiminde ise % 30,7 erkeğin, % 34,8 kadının, % 34,5 oranında da ortaklaşa kararları etkili olmaktadır. Verilen ücrete göre çalışıp çalışmayacakları konusunda da erkeğin payı % 41,3, kadının % 43,4 ortaklaşa payları ise % 15,3 olarak belirlenmiştir. Elcilerin görüşlerinin gerçeği yansıttığı pek söylenemez. Çünkü çalışmak üzere sürekli yaşam yerinden ayrılan ailelerin gerek kadının çalışıp çalışmayacağı, gerek hangi işi seçeceği gerekse kendisine sunulan ücreti kabul edip etmeyeceğine kadın ve erkekten çok, ailenin içinde bulunduğu ekonomik durum etkili olur.

8.6. Yaşam Koşulları Ve Standartları

8.6.1. Deneklerin çalıştıkları yerlerdeki barınakları

Gezici işçiler yaşadıkları yerlerden çalışmak üzere iş yerlerine genellikle Nisan ayından başlayarak Kasım ayı sonuna kadar çalışacakları ürün ve iş çeşidine göre farklı aylarda gelmektedirler. Görüşülen elci ve işçilerin belirttiklerine göre bir yıl veya daha önceki yıllarda işverenle vardıkları anlaşmaya göre işçiler tarımda işler başlar başlamaz çalışma yerlerine gelmektedirler. İşçiler genellikle barınmaları ile ilgili eşyaları da kendileri ile birlikte aynı zamanda çalışma yerinde olacak şekilde farklı araçlarla göndermektedirler. Genellikle her aile bir çadırda barınmak üzere çalışacakları yerlere yerleşmektedir.

Çadırların boyutları ve kapladıkları alan oldukça değişiktir. Aslında bu barınma biçimine plastik örtü barınağı demek daha doğru olacaktır. Araştırma kapsamına alınan ailelerin çadırlarının iç yaşam alanları ölçülerek ortalama yaşam yerleri bulunmaya çalışılmıştır. Yapılan ölçümlere göre çadırların yaşam yerleri 5 m² ile 15 m² arasında değişmektedir. Çoğunlukla 6-8 m² arasında bulunmaktadır.

Gezici işçi barınaklarında taban örtüsü olarak kilim tercih edilmektedir. Fakat, çadırın içini çoğunlukla düşük kaliteli kilim veya örtüler kaplamaktadır. İşçiler bazen yöredeki mevcut kamış, hasır vb. malzemelerle de barınak yapabilmektedir. Bu gibi barınakların yağmurdan korunmaları için üzeri naylonla örtülmüştür. Günün çeşitli saatlerine göre naylon örtüler açılarak, yazın sıcağından korunmaya çalışılmaktadır. Giresun ve Koçarlı (Aydın) Belediyesince geçici olarak yerleşmelerine izin verilen ve o tarihte kullanılmayan spor tesisleri ile eski garajlar dışında işçilerin yerleştikleri hiçbir yerde tuvalet yoktur. Araştırma sırasında Ordu'da belediyenin işçilerin yerleştikleri Melet Çayının yanında 3 adet geçici tuvalet yapma girişimi vardı. Ordu'dan ayrıldıktan bir gün

sonra yaşanan sel felaketi ile işçilerin Melet Çayı kenarından ayrılması ile bu tuvaletler de kullanılamamıştır.

Tuvaleti bulunmayan yerleşim yerlerinde ihtiyaçlar gündüzleri elverişli yerler seçilerek giderilmeye çalışılmaktadır. Özellikle geceleri daha da elverişli olan çevreyi, gündüzleri ağır bir koku sarmaktadır. Tüm topluluklar bu duruma şiddetli tepki gösterdikleri halde yapılacak hiçbir şeylerinin olmadığından şikayetçi olmuşlardır.

Gezici kadın tarım işçilerinin ailelerinden çalışmaya gelen birey sayısı ortalama 5,6 olarak saptanmıştır. Türkiye ortalamasının üzerinde bulunan bu sayı, daha çok gezici ailelerin çocuk sayısının fazla olmasından kaynaklanabilir. Görüldüğü gibi her bireye bu çadırlarda 1 m² civarında yaşam alanı düşmektedir. Çadırların içinde mutfak malzemelerinin yatak ve yorgan gibi eşyaların bulunacağı da göz önüne alınırsa, bir bireye düşen yaşam yeri çok daha azalmaktadır.

Çadır yerleşimleri açık alanda ve uygun altyapı koşulları olmayan yerlerde kurulduğu için akrep, yılan gibi tehlikelere de korunmasız bir ortam oluşturmaktadır. Öyle ki akrep ve yılan sokması günlük hayatın ayrılmaz bir parçası gibi olağan algılanabilmektedir. Genelde çadır yerleşimlerin su kenarlarında olmasından dolayı yoğun sivrisinek görülmektedir. Özellikle küçük çocuklar sivrisinek sokmasından olumsuz etkilenmektedir. Buna bağlı olarak da sıtma hastalığına sıkça rastlanabilmektedir.

Çadırlar yan yana birbirlerine çok yakın konuşlandırıldıkları için yaşam sosyal değerlerin denetiminde sürdürülmektedir. Hemen herkesin birbirini tanıdığı ve çoğu zaman akraba gruplardan oluşan ailelerde sosyal değer normları ortak yaşamı biçimlendirmiştir. Hemen her aile diğer ailenin örneğinin ne yaptığını, ne pişirdiğini ve sorunlarını yakından izleyebilmektedir. Birbirlerinden gizleyecekleri çok az şeyleri vardır. Gezici kadın işçilerin bu iç içe yaşam biçimleri çoğu zaman onlara sosyal ve ekonomik yönden güven sağlamaktadır. Aynı zamanda sorunlarının çözümünde yardımlaşmaya ve yakınlaşmaya ortam hazırlamaktadır. Gerçekten de fiziksel yakınlığın oluşturduğu yardımlaşma ve paylaşma eğilimlerini hemen her alanda görmek mümkündür. Köy yaşamını andıran bu yakınlaşmalar ailenin sağlık, beslenme, temizlik sorunlarının çözümünde daha da belirginleşmektedir.

Gezici işçilerin yerleştikleri alanlarda en büyük sorunlarından biri içme ve kullanma suyunun teminidir. Bu konuda bazı yerlerde çadır yerleşimlerine karşı anlayışsız davranıldığını kadın işçiler dile getirmişlerdir. Polatlı ilçesine bağlı Beylikköprü köyüne 3-4 km uzaklıkta hayvanların su içmesi için yapılan sulağın yanında yerleşen işçilerin bu suyu kullanmaları çeşitli biçimlerde engellenmeye çalışılmış, fakat işçilerin sorunu ilgili mercilere yansıtılması sonunda kullanma suyuna kavuşabilmişlerdir. Çoğu yerde yerli halk gezici işçileri etnik niteliklerinden ve sürdürdükleri yaşam biçiminden dolayı benimsememektedir. Aynı şekilde çadır yerleşimlerde kalış süresi boyunca tarım işçilerinin, özellikle kadınların yerli halkla ilişkisi minimum düzeyde bulunmaktadır. Birbirlerine gereksinmesi olan ve uygar ilişkiler içinde olması gereken bu toplulukların birbirlerine olan bakış açıları bugünün modern çağına uymamaktadır.

Elci ve işçilere yöneltilen “sizce tarım işçiliği koşullarının düzeltilmesi için barınma ortamı açısından neler yapılmalıdır?” sorusuna elçilerin % 9,2 si devlet işçilerin gereksinmelerini göz önünde bulundurarak işçi evleri yapmalı, % 34,4 ü işveren çalıştıracığı işçilere devletin denetiminde barınak olanağı sağlamalı, % 29,7 si yasalar barınma konusunu çözümlenmeli, devlet durumu denetlemeli diye yanıtlamışlardır. Yine

elcilerin % 21,9'u barınakların insan gereksinmelerini elektrik, su vb. asgari ölçüde sağlaması için yasalarla yaptırım sağlanmalı diye yanıtlamışlardır.

Ele alınan tüm illerde işçilerin barınma koşulları ilkel bir yapı sergilemektedir. İşçilerin barınma ile ilgili sorunlarının çözümünü ya devlet üstlenmeli veya işçi çalıştıracak kişiler barınak konusunda önlem almaya mecbur edilmelidir. Çünkü sağlıklı barınak yaşamı işçilerin belirli düzeyde işgüçlerini kaybetmelerine ve çok çabuk hastalanmalarına neden olmaktadır. Ayrıca akşam iş dönüşü işçilerin dinlenmelerini sağlayacak olanaklardan yoksun bulunmaları nedeni ile çadırlar yalnızca gündüz güneşin yakıcı sıcaklığından korunmak gece de aile mahremiyetini bir dereceye kadar sağlamaktan başka bir işleve sahip değildirler. Çadırdaki olanaklar işçilerin biyolojik ve sosyal yönlerden dinlenmelerini sağlayamadığından işçilerin belirli bir düzeyde işgüçlerini ve iş şevklerini yitirmeleri doğaldır. Bu durum ise genellikle götürü usulle çalışan işçilerin önceleri iş verimlerinin düşmesine, sonra da hastalanma veya güçsüzleşmelerine neden olabilir.

8.6.2. Deneklerin iş bölümündeki payları

Çadır yaşamında kadınların işi çok daha zor ve ağır koşulları içerir. Kadınlar fiziksel güçsüzlüklerine karşın erkeklere oranla bazen 2-3 saat bazen de 4-5 saat daha fazla çalışma zorunda kalırlar. Gündüz genellikle eşi ile varsa yetişkin çocukları ile birlikte tarlada, bahçede çalıştıktan sonra iş dönüşü çadırın temizliği, çocuk bakımı, ekmek ve yemek yapımı, temizlik, bulaşık gibi işlerde de çalışmak zorunda kalırlar.

Gerek gözlemler gerekse görüşme cetveli ile elde edilen bilgiler ışığında bir kadının iş günlüğü aşağıdaki gibi bölümlere ayrılabilir.

- 5.30 – kalkış,
- 5.30 – 6.30 kahvaltı, bulaşık, iş hazırlığı
- 6.30 – 7.00 işe gidiş
- 7.00 – 10.30 çalışma
- 10.30 – 10.45 dinlenme
- 10.45 – 13.00 çalışma
- 13.00 – 13.30 yemek molası
- 13.30 – 15.30 çalışma
- 15.30 – 15.45 dinlenme
- 15.45 – 18.00 çalışma

Görüldüğü gibi, gezici işçiler günlük ortalama 8-10 saat fiilen çalışmaktadırlar. Çalışma süresince güneş altında bulunmak, bazen 40 derece sıcaklıkta çapa, hasat gibi ağır işlerde çalışmak hem yıpratıcı hem de üretimi etkileyen ve verimliliği azaltan bir faktör niteliğindedir. Kadınlar ayrıca akşam saatlerinde de yemek ve ekmek yapımı, temizlik ve varsa çocuk bakımı, çamaşır yıkama gibi günlük işlerini yapmaktadır. Bu işlerin yapımında gezici kadınlara çoğunlukla ailede bulunan diğer bireyler yardımcı olmaktadır. Kadının yükü ağırlaştıkça ve çalışma yerine gelen kadın birey sayısı ne kadar azsa erkeğin yardımcı olma oranı o kadar yüksek olmaktadır. Ancak bu işler de erkeklik onurunu bozmayacak işlerle sınırlı kalmaktadır. Geçici kadın işçiler ev işlerini belirli bir sırayla yapmakta ve bir ev düzeni içinde bulunduğundan geziciler kadar zorlanmamaktadır. Deneklerin % 30,1 i bu işleri tek başlarına üstlenmişken geri kalan bireyler yardım almaktadır. Deneklerin % 0,9 u Rize'ye gelen gezici kadın işçiler olup otelde kaldıkları için ev işi ve yemek yapma gibi bir işleri bulunmayan deneklerdir.

Çizelge 8.7. Ev İşlerinde Yardımlaşma Durumu

Yardımcı Olanlar	Sayı	%
Hiç Kimse	372	30,1
Çocukları	423	34,2
Eşi	28	2,3
Ailenin diğer bireyleri (Bekarlar)	384	31,1
Komşular	14	1,1
Buralarda pek iş olmaz	11	0,9
Kuması	4	0,3
Toplam	1236	100,0

Kadın tarım işçileri boş zamanlarının değerlendirilmesinde çalışılan dönem ile evde kalınan zaman açısından farklılıklar göstermektedir. Tarım işçiliği yapılan aylarda boş zamanlar daha çok dinleme ve sohbet etme ile sınırlanmaktadır(% 39,6). Boş zamanı olmadığını belirten denekler kalabalık ailelerin kadını olup iş yükü fazla olan kadınlardır. Ev işlerinin de boş zaman faaliyetleri arasında yer alması kadının kendini bu işlerden soyutlayamadığının bir göstergesidir. Kitap okuma ve müzik dinleme daha çok genç ve eğitim düzeyi yüksek deneklerin boş zaman uğraşlarıdır.

Çizelge 8.8. Deneklerin Boş Zamanlarında Yaptıkları İşe Göre Dağılımı

Boş Zamanda yapılan İş	Sayı	%
Boş zamanı yok	80	6,7
Ev işleri	108	8,6
Dinlenme, sohbet etme	490	39,6
Kış aylarında TV seyretme	22	1,8
El işi	366	29,6
Çocuklarla ilgilenme	54	4,3
Ev+El işi	22	1,8
Kitap okuma+ müzik dinleme	30	2,4
Diğer	64	5,2
Toplam	1236	100,0

8.7. Deneklerin Sağlık Durumları Ve Sağlık Kurumları İle İlişkileri

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri bulaşıcı hastalıkların çokluğu, sağlık koşullarının kötü oluşu, bölgede görev yapan sağlık personelinin diğer bölgelere oranla yetersiz oluşu nedeniyle sağlık koşulları açısından sorunlu bölgelerdir. Bu bölgelerde halen verem, sıtma, trahom çocuk felci, kızamık ve çiçek gibi hastalıkların izleri bulunmaktadır. Özellikle aynı bölge içinde köy-kent arasındaki fark çok fazladır.

Gezici işçilerin tamamına yakın bölümü Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden geldiklerinden sağlık açısından pek iyi bir durumda değildirler. Bu duruma işçilerin sürdürdükleri yaşam biçimi ve içinde buldukları sağlık koşulları da eklendiğinde bunların sağlıklı olmaları ancak şansa ve kişisel yapılarına bağlanabilir.

Gezici işçilerin çadır koşulları yaşamak, dinlenmek, sağlıklı olarak işe yeniden devam etmek açısından uygun değildir. Çünkü insanın asgari gereksinmelerini karşılamaktan uzak bu koşullar içinde üretken olmak ancak sağlığından ömründen ve bir yerde de geleceğinden özveride bulunmak demektir. Suyu bulunmayan, tuvalet, banyo gibi gereksinmeleri karşılamayan, pişirme ve yıkanma olanakları ancak belirli koşullarla sağlanabilen çadır yaşamı ancak bireyin kişisel gayreti ile sürdürülebilir. İşçilerin içinde buldukları bu koşullar, bulaşıcı hastalıkların çabuk yayılmalarına, insanların hastalıklara karşı direnememelerine, hastalanmaları durumunda kısa sürede sağlıklarına yeniden kavuşamamalarına neden olur.

Sağlık koşullarının kötü olmasında bir diğer etmen de bireyin sağlık kurumlarına, personeline bakış açıları ve hastalıkla ilgili düşünceleridir. Gezici işçilerde hangi nedenlerle veya koşullarda olduğu bilinmeyen genel yargı; gerek sağlık personelinin gerekse sağlık kurumlarının kendileri ile yeterince ilgilenmeyecekleri ve kendilerini muayene ve tedavi etmeyecekleridir.

Örnek olay; Eskişehir’de A hastalanır. Elci A nın fenalaştığını görünce hastaneye götürür. Hastane de muayene ve tedavi için hastaneye para yatırması istenir. A kocasından dolayı yeşil kart sahibidir. Yeşil kartını ibraz eder. Yeşil kartın geçersiz olduğu söylenir ve para yatırılmadığı takdirde tedavisinin yapılamayacağı belirtilir. Bu arada elcinin ve hastanın yanındaki paranın toplamı hastanedeki muayene ve tedavi için yeterli olmadığından elci tekrar çadırlara gelir aralarında para toplanır ve A nın tedavisi yaptırılır”

Kadınların sağlıkla ilgili durumlarını daha ayrıntılı saptamak amacı ile “Bu yıl ne tür bir rahatsızlığınız oldu” sorusuna deneklerin % 42,1 i bu yıl herhangi bir hastalıklarının bulunmadığını geri kalan % 57,9 u çok çeşitli hastalıkları bulunduğunu belirtmişlerdir. Gerek eksik ve dengesiz beslenme gerekse ağır iş koşulları kadınların çok sık hastalanmalarına neden olmaktadır. Sağlık sorunları olan bu kadınların hastalıklarının başlıcaları; mide ve böbrek rahatsızlıkları (% 17,6), bel ağrısı ve romatizma (%16,5), baş ağrısı ve güneş çarpması (%15,6), kadın hastalıkları (% 14,0) gibi daha çok çalışma koşullarının zorluğuna da bağlanabilen hastalıklardır.

Ayrıca, Türkiye genelinde yeniden baş gösteren verem ve sıtma gibi işgücünü doğrudan etkileyen hastalıklar da kadınların arzu edilir düzeyde ve etkinlikte çalışmalarını engellemektedir.

Kadınlara işyeri ve çalışma nedeni ile herhangi bir hastalıklarının bulunup bulunmadığına ilişkin soruya yaklaşık % 35’i (415 kişi) iş ve çevre koşulları nedeniyle rahatsızlandıklarını belirtmişlerdir. İş veya çevre koşulları nedeni ile hastalanan kadınlar bir sağlık kurumuna baş vurmaktansa hastalığın geçmesini beklemektedirler ve belli bir süre sonunda ya iyileşebilmekte ya da hastalıkları kronik hale gelmektedir. Çukurova’da tarım işçileri üzerine yapılan bir araştırmada kadınların %21 i hastalıklarını çadırda kendi kendilerine tedavi ettiklerini belirtmişlerdir(Şeker 1987). Bu durumda ise kadınlar çalışma gücünü ya hepten kaybetmekte ya da hastalıkları nedeniyle belli bir kısmını kaybederek yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. İşgücünün tamamını veya belli bir kısmını kaybetmeleri ve ayrıca hastalıklarının tedavisinde karşılaştıkları zorluklar nedeni ile hastalık gezici kadın işçilerinin korkulu rüyalarıdır.

Kadınlar hastalandıkları zaman karşılaştıkları zorlukları aşağıdaki gibi özetlemiştir:

Kadınların % 44,8 i paraları olmadığı için sağlık kurumlarına veya personeline başvuramadıklarını belirtmişlerdir. Gerçekten de günlük ortalama 6 milyon TL ye çalışan bir işçinin özel bir doktora muayene olabilmesi için en az 5 gün çalışıp hiçbir şey yiyip içmeden biriktirmesi gerekir. Eğer ilaç gideri de bir o kadar ise 10 gün çalışması gerekir. Normal olarak 3 kişinin çalıştığı bir ailede bile bir kez özel doktora gitmek ve ilaç almak en azından 60-70 milyon TL ye mal olmaktadır.

Kadınların 2. engeli de elci, çavuş veya işverenlerdir. Kadınlar rahatsızlandıklarında beraberlerinde refakatçi olmaksızın doktora, sağlık ocağına ve hastaneye gitmezler, gerek çoğu zaman meramını anlatacak düzeyde Türkçe bilmemeleri gerekse bir sağlık ocağı özellikle de hastanelerde havale edilen klinik ve laboratuvarları bilmediklerinden doktorların istediklerini yerine getiremezler. Bu zorluklar kendilerinden farksız olan kocaları için de geçerli olduğundan hasta olan kadının kocası ile birlikte elcinin ya da çavuşun refakatçi olması gerekir ki, bu durum 3 kişinin çalışma dışı kalması demektir. Hele bazen kadınların hastalık dışı, ağır işler veya yorgunluk bitkinlik nedeniyle hastaneye başvurup, doktorların bir şeyi yok deyip geri göndermelerinde de hastanın suçlanması kadınlar için çok zor durumlar yaratır.

Kadınlar bütün bu nedenlerle –“ Hastalanmaya hakkımız yok” diyerek durumlarını ilginç bir biçimde açıklamışlardır. Araştırma kapsamına alınan 9 ilden yalnızca Aydın ilinde çalışmak amacı ile gelen tüm gezici işçilerden kan örneklerinin alındığı ve bu örneklerle bazı hastalıkların tanısının konulduğu, bunlardan tehlikeli bulaşıcı hastalık taşıyanların tecrit edildiği İl Sağlık Müdürlüğünden öğrenilmiştir.

Özet olarak denilebilir ki, hastalanmak ve tedavi için gerekeni yapmak bir gezici işçi ve ailesi için anlatılması çok güç, zor durumlar yaratır. Hiçbir güvencesi olmayan işçiler tedavileri için borçlanarak, hastalıktan kurtulmaya çalışırlar. Borç, aileyi daha fazla çalışmaya, yıpranmaya zorlar. Fazla çalışmak yeniden hastalanmaya neden olacağından, işçilerin yaşamında kısır bir döngü yaratır. Hastanenin formalitesinden, hastalığın giderlerinden korkan kadın işçiler, doktorsuz, müdahalesiz iyileşmeyi beklerler, bu bekleyiş hastalığın ilerlemesine ve çoğu kez yaşamsal tehlikeye neden olur.

8.8. Beslenme Alışkanlıkları Beslenme Biçimleri Ve Tüketim Durumları

Beslenme, yeniden çalışma, üretme, yaşamı sürdürme için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. İnsanın üreticiliği, çalışması, başarısı, hastalıklara karşı direnci, düşünme yeteneği, inisiyatif sergilemesi, birçok etmen yanında beslenme ile yakından ilişkilidir. Beslenme bu nedenlerle tüm canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için vazgeçilmez bir olgudur (Yıldırak, 1974).

Beslenmenin tanımına uygun yapılabilmesi, gıda maddelerinin kalitatif ve kantitatif olarak belli ölçüler içinde ve belli kurullarla alınmasını gerektirir. Beslenme toplumların geleneksel yapısına, kültürüne, alışkanlıklarına, gıda kaynaklarına göre değişiklik gösterir. Bilimsel olarak beslenme, insanın belirli gıda maddelerinden belli aralıklarla ve belli ölçülerde tüketimi demektir. Beslenme için gerekli gıda maddelerinden az veya fazla alınması fizyolojik dengeyi bozduğundan duruma göre çeşitli hastalıklara, eksikliğe neden

olur. Beslenmenin gereği gibi yapılması, bilimsel ölçüler içinde sürdürülmesi bireyin eğitim düzeyi ve beslenme bilinci ile yakından ilgilidir.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kırsal kadın, tarımsal işgücünün önemli bir bölümünü karşılamakta ve gelişmekte olan ülkelerin gıda ihtiyacının yarısından fazlasını üretmektedir. Kırsal kesimde kadın: çiftçi, ücretli işçi, küçük ticaretçi, esnaf, endüstri için evde işçi ve küçük üreticidir. Aynı zamanda çocuk doğuran çocukları büyüten ev işlerini yapan ve aile bireylerinin beslenme ve sağlık durumlarıyla ilgilenen bireydir (Anonim 1992b).

Araştırma kapsamına alınan bireylerin ve ailelerinin beslenme durumu gözlemler ve sorulara alınan yanıtlara dayanmaktadır. Beslenmelerinin ne denli sağlıklı olduğunu saptamak amacı ile tükettikleri gıda maddeleri ile tüketmeleri gerekli gıda maddelerini vererek karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

Beslenme konusunda özellikle ayrıntılı olarak sorulan soruların yanıtlarından yararlanarak deneklerin protein, karbonhidrat ve yağ tüketimleri aşağıya çizelge olarak çıkarılmıştır.

Çizelge 8.9. Bireyin alması gerekli gıda maddeleri ve aldıkları gıda maddeleri (kg)

Gıda Maddeleri	Tarımla uğraşanların beslenmeleri için alacakları yıllık asgari maddeler	Gezici işçilerin tükettikleri gıda maddeleri
Hububat	93,0	306,0 (*)
Et, tavuk, balık	61,2	11,0 (Tavuk ağırlıklı)
Süt ve mamulleri	297,4	13,6
Meyveler	93,4	80,5 (karpuz kavun ağırlıklı)
Sebzeler	115,7	75,9
Baklagiller	5,9	13,8
Patates	75,8	30,6

Kaynak: Geoffrey S. Shepherd, Marketing Farm Products The Iowa-State College Press, Ames Iowa 1975, s.65.

*: Bulgur dahil değildir.

Gezici işçilerin tüketimleri elcilerin ve kendilerinin beyanlarına ve gözlemlere dayandığı için tam olarak gerçeği yansıtmaya bile gerçeğe yakın bilgi verir.

Gezici işçilerin beslenmesinde ağırlık hububat dolayısıyla unlu maddelere dayalıdır. Uluslararası normlara göre kabul edilen tüketim ile ilgili verilere göre çok değişik miktarlarda ve genellikle eksik tüketilen et, tavuk, balık, süt ve mamulleri, meyve ve sebzeler bireyin iş verimini düşürmekte, hastalıklara karşı dayanıklılığını azaltmaktadır. Çizelge izlendiğinde görüleceği gibi hububat tüketimi normalin 3 mislinden daha fazladır. Hele ele alınan ve genellikle Doğu, Güneydoğu Anadolu halkına özgü bulgur tüketimi ise hububat tüketimi dışında tutulmuştur. Verilen bilgiler doğrultusunda, ortalama olarak işçilerin birey başına düşen bulgur tüketimi 14,7 kg. olarak bulunmuştur. Et tüketimlerinde ağırlık tavuk ve ucuzladığı mevsimlerde balığa dayalıdır.

Tüketimleri normal ölçülerin çok altında bulunan gıda maddelerinin açığı hububat ile karşılanır. Her yıl alım güçleri giderek azalan gezici işçilerin yaşadıkları yerlerden çalışacakları yerlere gelmeleri de tehlikeye girmiştir. Çünkü anlattıklarına göre her yıl

kazandıkları ile giderek daha az yiyebilmekte ve kış için yapacakları tasarruf oranı azalmaktadır. Elciler bu durumu daha somut bir biçimde anlatabilmek için: - Geçen yıl bir işçi kadınının ortalama günlük ücreti 5-7 milyon TL idi. 12 kg lık mutfak tütününün fiyatı ise 4,6 milyon TL idi. Geçen sene bir günlük çalışma karşılığı rahatlıkla bir tüp alınıyor ve bir miktar da para artıyordu. Bu yıl işçi ücretlerinde ortalama % 10-20 arası bir düşme oldu. Yani bir günlük ücret 6 milyon TL den 5 milyon TL ye indi, buna karşılık 12 kg lık tüp 14 milyon TL. ye fırladı. Şimdi bir işçi 3 gün çalışarak bir tüp alabilmektedir. Bunun gibi et, süt ve diğer gıda maddeleri fiyatlarında artış oldu. Biz şimdi daha çok çalışıp daha az tüketmek durumundayız” şeklinde örnek vermiştir.

Gezici işçiler sürekli yaşadıkları yerlerden çalışma yerine en fazla bulgur, baklagil, acı biber gibi her yerde istedikleri özelliklerde bulamayacakları gıda maddelerini getirmektedir. Ayrıca sürekli yaşadıkları yerlerde daha kolay veresiye alma olanakları varsa, bunu kullanarak belirli bir süre için tüketim maddelerini de beraber getirmektedirler. İkinci düzeyde beraberlerinde getirdikleri gıda maddeleri un, yağ, peynir ve kurutulmuş sebzelerdir. Çalıştıkları yerlerde gıda maddelerini satın aldıkları yer ve biçimi de değişmektedir.

Çizelge 8.10.Gıda Maddeleri Alım Yerleri ve Biçimi

Satın aldıkları yer	Sayı	%
En yakın yerleşim merkezleri	22	34,4
Seyyar satıcılardan	13	20,3
Nerede ucuz ise	11	17,2
En yakın yer	3	4,7
Seyyar satıcılardan	6	9,4
Memleketten getiririz	6	9,4
Elciler alır	3	4,7
Toplam	64	100,0

Çizelge 8.10. incelendiğinde görüleceği gibi gezici işçilerin % 54,7 si gereksinme duydukları gıda maddelerini çoğunlukla elci aracılığıyla en yakın merkezlerden ve seyyar satıcılardan sağlamaktadır. Burada özellikle açıklanması gereken konu gezici işçilerin kendi geleneksel yemeklerini yapmaları için gerekli tüm malzemeleri sürekli yaşadıkları yerlerden getirmeleridir. Yukarıdaki çizelge günlük gereksinmeleri için geçerlidir.

Yemek vakitleri işe gitme ve iş dönüşüne göre değişmektedir. Yemek yapma, sofra hazırlama, bulaşık yıkama genellikle kadınların yapacağı iş olarak belirlendiğinden, bir kadının işe gitmeden önce en az bir saat önce kalkması ve kahvaltı için hazırlık yapması, iş dönüşü ise yine en az bir buçuk saat daha fazla çalışması gerekmektedir. Eğer gezici kadınların çocukları da varsa o takdirde erkeğine oranla günlük ortalama 4-5 saat daha fazla çalışması gerekir. Bu durum gerekli biçimde dinlenmeden yeniden işe başlamaktır. Eksik beslenme ve aydınlanma kadının çok genç yaşlarda çökmesine, fizyolojik yaşlanmasına neden olur. Kadınların yapmak zorunda oldukları bu işler, toplumca kendilerine yöneltilmiş bir görev olarak algılandığından buna karşı çıkmak ya da bu kuralları değiştirmek kimsenin aklından geçmez. Kadının eğitim ve bilinç düzeyi gelişmedikçe, kadın görüş ve düşünce olarak dışa açılmadıkça da bu durumu değiştirecek gücü kendisinde bulamaz.

8.9. Deneklerin Seyahat Koşulları

Daha önce de belirtildiği gibi kadın işçiler ve beraberlerindeki aile bireyleri iş mevsiminin başlangıcına göre sürekli yaşadıkları başta Şanlıurfa olmak üzere Diyarbakır, Adıyaman, Hatay, Gaziantep, Adana, Mersin, Ordu ve Isparta illerinden, Adana, Aydın, Ankara, Konya, Eskişehir, Ordu, Giresun, Rize, Manisa ve daha başka illere hareket ederler. Yaşadıkları illerden, çalıştıkları illere gelirken öncelikle kendileri için ilk planda çadır veya benzeri barınak görevi yapacak araçları, pişirme, yemek, aydınlatma için gerekli tüm eşyaları ya beraberinde veya seyahat için seçecekleri araca göre, kendilerinden önce çalışacakları yere gönderirler.

Araştırmanın yapıldığı 2001 yılından birkaç yıl öncesine kadar, işçiler eşyaları ile birlikte kamyonlarla çalıştıkları yerlere seyahat ederlerdi. Trafikle ilgili alınan sıkı önlemler sonunda işçilerin kamyonla seyahat etmeleri yasaklanmıştır. Elcilerin beyanlarına göre 3-4 yıldan beri kamyonla seyahatin yasaklanması ve uygulanan sıkı denetim önlemleri nedeniyle bireyler otobüslerle seyahat etmeye gidecekleri yerlerde kullanacakları alet malzeme, çadır, yatak ile baklagiller ve patates gibi yiyecekleri kamyonlarla nakletmeye başlamışlardır.

Tüm önlemlere, sıkı denetimlere karşın yine de birçok ailenin eşyaları ile birlikte seyahat ettikleri görülmüştür. Şanlıurfa'dan Giresun'a kamyonla seyahat eden 63 yaşında Herdem Türelî adındaki kadın denek seyahatini şu şekilde anlatmıştır.

“Ben hali vakti yerinde olan, hatırı sayılır bir ailenin kızırım. Şimdiye kadar hiçbir zaman kendi işimin dışında el kapısında çalışmadım. 3 yıldan beri Viranşehir'e ve civarına yağmur pek yağmadı. Babamdan bana kalan 300 dekar dolayındaki kuru araziden bir dirhem ürün alamadık. Eşim bana oranla yaşlı. Allah bize evlat da vermedi. Mecbur kaldım bu işçilerle buraya gelip çalışmaya. Kamyonla geldik, 24 saatten fazla süren seyahatimiz boyunca 20-25 kişi bir arada eşyalarla birlikte seyahat ettik. Kamyonla seyahatin zor koşullarını sineye çekti, Giresun ili sınırlarına girer girmez, jandarma bizi önce alıkoydu, sonra buraya kadar getirdi. Burada 24 saat kamyonun üzerinde bekledik. Çoluk çocuk jandarmayı dinlemeden kamyonun içine pislediler. İlgililere durumu anlattık, ama izin almadan bizi indirmediler. Yorgunluk, bitkinlik içinde 24 saat bekletildikten sonra yere inip çadırlarımızı kurabildi” dedi.

Ele alınan deneklerin yaşadıkları yerlerden çalıştıkları yer arasındaki uzaklık oldukça değişkendir. İşçi göçü veren illerin başında Şanlıurfa gelmektedir. Rize ili dışında hemen her yerde Şanlıurfa'dan gelenlerin çoğunlukta olduğu görülmüştür.

Hangi ilden olursa olsun gezici işçiler çalışacakları illere gelirken aile bütünlüğünü koruyarak mutlaka ailenin seyahat edecek tüm bireyleri bir arada ve aynı aracı seçmektedirler. Dul ya da yalnız yaşayan kadın işçiler ise yerine göre kardeşleri, kayınbiraderleri varsa erkek çocuklarının himayesinde seyahat etmektedirler. Kadının yalnız başına işçilik yapmak üzere başka bir ile ya da çalışma yerine gitmesi henüz söz konusu değildir. Kadın sosyal değerlere, normlara bağlılığını sürdürmekte, yasalardan çok geleneklerin koyduğu yasaklara uyum göstermektedir. Ailenin bir arada olması onların birbirlerinden güç almasına ve dış tehlikelere karşı kendilerini korumalarına olanak tanımaktadır. Çok yakın akrabalar dışında 15 yaşından yukarıdaki erkek ve kızların başka ailelerle seyahat ettiklerine de hemen hemen rastlanmamıştır. Aile için dinsel kurallar gereği birlikte bulunması sakıncalı olan bireylerin de ailelerle birlikte seyahat etmeleri söz konusu değildir.

İşçiler aile bireyleri ile birlikte çalışacakları yere hareket etmeden önce eşyalarını aileden birinin sorumluluğunda başka bir araçla gönderirler. Eşyalarla beraber gelen kişi, gelecek aile bireyelerine asgari düzeyde de olsa barınabilecekleri çadır ve benzeri barınakları hazırlar. Hatta bazen işçilerin çalışacakları yere ulaşmalarında ilk plandaki yiyecek gereksinmelerini de karşılamak da eşyalarla gelen bireyden beklenir.

İşle ilgili olarak işverenle yapılan anlaşmalara bağlı kalınarak işe başlanır. Yapılan anlaşmalara göre genellikle işçilerin oturdukları ilden çalışacakları ile gelişleriyle ilgili giderler işveren tarafından karşılanır. Dönüş giderleri ise genellikle işçilere aittir.

İşçilerin geliş tarihlerinin belli olmasına karşılık, dönüşleri iş durumuna bağlı olarak değişmektedir. Elcinin işverenle kuracağı diyalog, çevresinin güvenilir ve geniş olması geri dönüş tarihini uzatabilmektedir. Gezici işçiler en azından kışlık harcayacakları parayı karşılayabilecek düzeyde para biriktirinceye kadar çalışma sürelerinin uzamasını isterler. Çalışacakları işin varlığı, onların sevinmelerine neden olmaktadır.

Elcilerin beyanlarına göre aileler yaşadıkları yerlerden çalıştıkları yere otobüs, kamyon, minibüs, tren veya bir iki yer değiştirmişlerse önce sözgelimi otobüs sonra kamyon veya önce minibüs sonra otobüs gibi çeşitli araçlar kullanarak gelmişlerdir. Otobüs, minibüs ve trenle gelenlerin oranı yaklaşık % 60 dolayındadır. Ailelerin % 50 si otobüs, %9,4 ü minibüs, % 3,2 si tren, %3,6 sı da çeşitli araçlar kullanarak çalışacakları yere gelmişlerdir. Çalışacakları yere gelirken deneklerin yol giderlerini % 39,1'i kendi ceplerinden, % 6,3 ü elcilerce, % 40,6 sı işverence % 14,1 inin de kendileri ve işverenlerce ortaklaşa karşılandığı belirlenmiştir. Dönüşte ise genellikle yol giderleri deneklere aittir. Özel bir anlaşma olmadığı takdirde bu kuralların hemen her yörede geçerli olduğu da elciler tarafından belirtilmiştir.

8.10. Deneklerin Aile Yapısı

Aile kurumunun ne zamandan beri var olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Fakat var olduğundan bu yana aile hangi kültürde hangi toplumda olursa olsun, toplumsal yaşama ve bireylere biçim veren, dinamizm kazandıran, onu hareketlendiren, yönlendiren bir işleve sahip olmuştur. Bu nedenle de aile için yaşayan en belirgin kanı olan“Aile toplumun temelidir” söylemi, Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasınının 41. maddesinde: “Aile Türk toplumunun temelidir” şeklinde yerini almıştır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulamasını gerekli önlemleri almak ve teşkilatları kurmak gibi çağdaş görevlerle görevlendirilmiştir. Anayasanın aileye verdiği önem diğer hukuk dallarına da yansımış ve Yurttaşlar Yasasında önemli bir yeri olan aile hukukunun oluşturulmasına ortam hazırlamıştır. Her ne kadar konu itibariyle araştırma gezici ve geçici işçileri aynı ağırlık ve önemde kapsamakta ise de gerek gözlemler gerekse ilişki ve diyaloglar gezici işçiler üzerinde yoğunlaşmıştır. Çünkü gezici işçiler sürdürdükleri yaşam biçimi yönünden ziyaret edilmesi, ilişki kurulması daha kolay ve onlarla iç içe yaşama olanağı sağlamışlardır. Açık bir laboratuvar gibi, günün her saatinde çadırlarını ziyaret etmek, ne pişirdiklerini, ne yediklerini ve birbirleriyle ilişki biçimlerini gözlemek mümkün olabilmıştır.

Gezici işçi ailesinin temel nitelikleri açısından kentli mi, kırsal mı, gezici mi, yerleşik mi olduğunu belirlemek oldukça güçtür. Çünkü ilişkileri belli bir yere ait olmaktan

çok, bazen bir bazen de birkaç niteliği beraberinde taşımaktadır. Bu nedenle de gezici işçi ailesinin kesin bir tanımını yapmayı zorlaştırmıştır.

Her ne kadar bugünkü yapısı itibarı ile gezici kadın işçi ailelerinin bir çok yönü 1958 yılında Birleşmiş Milletler Örgütüncü kabul edilen tanıma uymakta ise de “kan, yasa ve evlilik yoluyla belirli derecelerde akrabalıklar edinen hanehalkı üyelerinden oluşan birliğe aile denilir” bazı yönlerden de farklılık göstermektedir (Anonim 1989). Örneğin gezici kadın işçilerin bazen bir bazen iki çadırı içeren barınaklarında kendilerinin dışında ikinci, üçüncü dereceden akrabaların da barındığı görülmüştür. Araştırma kapsamına alınan deneklerin % 0,58 inin (72 aile) beraberlerinde yakın akrabalarından bazılarını da barındırdıkları görülmüştür. Anne, baba ve çocukların dışında yakın akraba bireylerini de içeren bu topluluğa hanehalkı demek daha uygun düşer(Serim, 1972).

Bu yaşama biçimi klasik ailede görülen ev içi ve ev dışı iş bölümünü değiştirmiştir. Kırsal ailelerde görülen klasik iş bölümü gereği kadın evin temizliğini yapar, çocuklara bakar, yemek pişirir ve iş yoğunluğunun çok fazla olduğu gün veya mevsimlerde de tarlada kocasına yardım ederdi. Oysa ele alınan ailelerde kadınlar kendilerine yöneltilen bu işlevi ve ayrıca kocası gibi bütün gün tarımla ilgili işleri de yapmaktadır.

Örneğin kır toplumunda ev dışı ilişkiler ve tarımla ilgili işler erkeğe ait olduğu halde, çalışmak üzere geldikleri yerlerde toplumunun köyde kendilerinden harfiyen uymalarını istedikleri davranışlarını terk ettikleri izlenmiştir. Bunun yerine iş bölümündeki radikal düzenlemeler kalkmış, yerini duruma, koşullara göre değişen görevler almıştır. Gezici işçilik aile yapısını belirli ölçülerde olmak üzere değiştirmiştir. Çadır yaşamı boyunca kadın, bazen erkeğin rolü olarak belirlenmiş alışverişi yapmakta, aile dışı bireylerle sorunlarını gözden geçirmekte, haklarını aramakta ve yerine göre aileyi temsil etme görevini de üstlenmektedir. Buna karşılık erkek de işe gitmediği zaman çocuk bakmakta, temizlik ve yemek işlerini yürütmektedir. Ailedeki bu çarpıcı değişimin daha sonra tüm yaşam boyu kalıcı kurallara dönüşebileceği tahmin edilebilir. Ailedeki bu dönüşüm ailenin modernleşmesine yardım edecektir.

Aile de oluşan bir başka değişim ise yaşlılar ve akrabalıkla ilgili beklentilerde görülmüştür. Köylerde belirli düzeye kadar katlanılan özveri, zahmet vb. davranışlar, çadırlarda maddesel olmaya başlamıştır. İşin ucundaki çıkara ve maddi yarara göre akrabalık ve yaşlılık işlevleri değişmiştir.

Evlenme yaşındaki değişimler de kadının haklarını korumaları ve savunmaları açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Önceleri kadınlar çoğu kez evlendirilir ve kadınlara sorulmadan ebeveyn tarafından istenilen kişilere verilir. Ele alınan ailelerde az da olsa bu kural değişikliğe uğramıştır. Anadolu kırsal kesiminde birçok araştırma kadınlarda evlenme yaşını 16-18 arasında bulmuştur (Şahinkaya 1968, Yıldırak 1974). Ele alınan ve evlenmiş olan 714 kadından % 22,97 si 15 ve daha küçük yaşlarda % 44,54 ü 16-18 yaş arasında, % 23,53 ü 19-21 yaşlarında % 7,84 ü 22-25 yaş arasında ve geri kalan % 1,12 si de 25 den daha yukarı yaşlarda evlendiklerini belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi ailede önemli dönüşümlerden birisi de kadınların evlenme yaşlarındaki yükselmedir.

8.10.1.Ailenin kurulması

Türkiye’de geçerli gelenek ve töreler gereği 1960 lı ve 1970 li yıllara kadar kırsal kesimde evlenme sonrası yeni çiftin oturacağı ev baba evi idi. Aile baba soyunu izleyerek oturma yerini belirlerdi(Patrilokal). İş ve çalışma koşulları ile değişen dünya görüşü bu

geleneği zorlamakta ve evlilikle birlikte yeni çiftin yeni bir ev açarak kendi evlerinde oturma eğilimini arttırmıştır. Bugün yeni evlenen çiftlerin baba evinde oturma oranları % 20 ve hatta % 10 lara kadar inmiştir.

Deneklere yöneltilen sorulara alınan yanıtlara göre ilginç bir gerçek ortaya çıkmaktadır. Evlenirken ayrı bir konut ya da oturma yeri seçme eğilimine karşılık çalışmaya geldikleri yörelerde birbirleriyle bütünleşme ve aynı çadırda yaşamasalar bile tek aile gibi ekmek, yemek yapma, aynı ailenin bireyleri gibi bir arada olma eğiliminin artış kazandığı görülmüştür.

Aile kurulması aşamasında ve eş seçiminde baba ve anneye yüklenen kızın seçimi rolünde de yavaş yavaş bir değişim söz konusu olmuştur. Bunun gibi kızı isteyen bir kimseye kızın verilir verilmeme konusu anne ve babadan çok kendilerine bırakılmaya başlanmıştır. Yapılan gözlemler ışığında baba ve annenin bu rollerden kendi istekleriyle çekilmelerinden çok gençlerin haklarını koruma ve savunmalarından dolayı böyle bir eğilim artmıştır.

Çizelge 8.11. Kadınların Evlenme Biçimleri

Evlenme Biçimi	Sayı	%
Görücü usulü	560	78,4
Anlaşarak	98	13,7
Kaçırarak	28	3,9
Tanıştırılarak	14	2,0
Berdel	14	2,0
Toplam	714	100.00

Çizelge 8.11. den de izlenebileceği gibi evlenmiş olan 714 denekten % 78,4 ünün görücü usulle evlendikleri saptanmıştır. Yaşları 30 ve daha fazla olan bu deneklere karşılık, yeni evlenenlerde görücü usulü ile evlenme oranı çarpıcı bir biçimde düşme göstermiştir. Yapılan analizlerde 30 yaşın altındaki deneklerde görücü usulü ile evlenme oranı % 22,1 e kadar düşmüştür. 30 yaşın üzerindeki kadınlar için bu oran % 53,5 tir. Kırsal kesimde yapılan çeşitli araştırmalarda elde edilen oranlara göre daha yüksek olan anlaşarak evlenme oranı, gezici işçilikteki yaşam koşulları nedeniyle kız ve erkeğin daha sıkça birbirlerini görmeleri ve diyalog kurmalarına bağlanabilir. Görüldüğü üzere gezici işçi aileleri kent ve kırsal ailelere oranla daha değişik bir yapı sergilemektedir. Meslek ve iş yaşamı ailenin yapısında da değişiklik yapmıştır.

8.10.2. Ailede nikah ve koşulları

Dinsel kuralların biçim kazandırdığı köy toplumunda evlenmenin ön ve tek koşulu olarak dini nikah kabul edilir, kırsal kesimde yapılan araştırmalarda da bu eğilim görülebilir. Zaman geçtikçe, yeni değerlerin kabul edilmesi, kentleşme eğilimleri, kitle iletişim araçlarının etkileri, yasal zorunluluk nedenleri ile dinsel nikahla birlikte resmi nikahın da kıyılma istekleri artış göstermiştir. Resmi nikah yasal açıdan kadın erkek eşitliği üzerine kurulmuş bir akit olmasına karşın, daha çok kadını ve haklarını koruyan, kollayan bir tür garanti anlamında algılanmıştır. Kadının dinsel nikahla erkeğe karşı zayıf ve tutarsız durumunun değişmesi ancak ona erkek kadar hak tanıyan resmi nikahla olmuştur. Kadına tanıdığı hak ve görevler, erkeğe özellikle boşanma konusunda getirdiği sınırlamalar resmi nikahın genelleşmesine yardımcı olmuştur. Gezici ve geçici kadın işçilere uygulanan

görüşme cetveli kanalı ile elde edilen bilgilere göre evlenmiş olan 714 kadından % 11,6 sının (142) resmi nikahı bulunmamaktadır. % 23,6 sı (196) evlenirken dinsel nikahla birlikte resmi nikah yaptırmış, % 2,5 i (42) si evlendikten bir yıl sonra, % 8,1 'i (100) evlendikten 2-5 yıl sonra, % 4,8 i evlilikten 6-10 yıl sonra, % 3'ü (36) de evlendikten 10 yıl ve daha sonra resmi nikah yaptırmışlardır.

Resmi nikah çocukların nüfusa kaydedilmesi, kuraklık, yangın, sel gibi doğal afetlerde aile avantajını kullanmak, ya da çocukların okula kaydedilmesi gibi yasal zorunluluk isteyen işleri çözümlenmek amacı ile yapılmıştır. Köyün dışa açılması, kentsel değerlerin çeşitli kanallarla köye taşınması resmi nikahın dinsel nikahla birlikte yapılması sürecini hızlandıracaktır.

8.10.3. Ailelerde boşanma durumu

Görücü usulü ile evlenmelerin çoğunlukta olmasına karşın Türk toplumunun genelinde boşanmaların diğer halklara oranla çok az olması ilgi çekicidir. Boşanmaların az olması ailelerin mutlu bir yaşam sürdürmelerinden mi, yoksa içinde buldukları ve karşı karşıya kaldıkları durum ve engelleri aşamadıklarından mı, konusunda kesin bir yargıya varmak bu araştırmanın sınırlarını aşmaktadır. Ele alınan 1236 denekten 522 si bekar, geri kalan 714 kadının 62 si dul (% 8,68), 10 u boşanmış (% 1,40) durumda idi. Görüldüğü gibi gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin boşanma yüzdeleri ülke ortalamasından daha yüksek durumdadır. Türkiye’de boşanma oranı binde 4,6, ABD’de yüzde 48, Rusya’da yüzde 33,6 İngiltere’de yüzde 44 tür.

Halen evli olan deneklerin 42 si eşinin ikinci (% 6,86), 6’sı üçüncü (% 0,93) ve ikisi de dördüncü (% 0,31) eşi olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan 28’i halen kuma ile birlikte yaşam sürdürmekte, 22’si ise kocalarının eski eşlerinin ölümü, boşanması veya terk etmesi nedenleriyle şimdiki eşleri ile yeniden evlenmişlerdir. Türkiye’de bu tür evlilikler kırsal kesimde oransal olarak yüksek, kent kesiminde ise azdır. Yine batıdan doğuya gidildikçe birden fazla kadınla evlenen erkeklerin oranı artar. Türkiye’de il ve ilçe merkezlerinde birden fazla kadınla evlenen erkek oranı % 1, köylerde ise % 3 tür. Diyarbakır’da bu oran yaklaşık % 15 civarındadır. Kuma sahibi kadından 13 ünün çocuğu olmadığı için, 5 i erkek çocuk doğurmadığı için, 4 ü kocasından yaşlı olduğu için eşlerinin evlendiklerini belirtmişlerdir. Kuması olan 28 denekten hiçbiri kocasından boşanmayı düşünmediğini belirtmiştir. Bu koşullarda bile boşanmaların bu denli düşük oluşunu yalnızca eşlerin aile kurumuna yönelik bağlılığında Türk insanının aile kurumuna karşı duyarlılığında veya saygısında aramak pek akılcı olmasa gerek.

Yapılan gözlemler birden fazla kadının eş olduğu poligami ailelerde yerine göre ilk eşin, 2. veya 3. eşin bu evliliği yıkabilecek ekonomik güçten yoksun olduğunu göstermiştir. Kuması olan kadınlarla birebir yapılan görüşmeler bu kadınların içinde buldukları sosyal değerlere ve normlara karşı çıkacak cesaret ve özgüvenden yoksun olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca kendilerine her koşulda yardım edebilecek kimselerin olmayışı, kendi ifadeleri ile “tutunacak dallarının bulunmayışı” nedenleri ile bu yaşamı sürdürmektedirler. Genelde Türk ailelerinin temel karakteri olan “Kol kırılır yen içinde kalır” prensibi nedeniyle anlaşmazlıkların dışarıya aksettirilmemesi kumalı evliliklerin sürdürülmesinin başlıca etmenlerden biri olmuştur.

Aile ilişkileri bir yandan kır kültürünün etkisi ile erkek egemenliğini, diğer yandan yüz yüze buldukları ama yeterince tanımadıkları iş bölümü ağırlıklı kent kültürünü

yansıtmaktadır. Erkeğin egemenliği, iş ve yaşam koşulları gereği yerini kısmen karşılıklı anlayışa ve toleransa bırakmıştır.

Ele alınan deneklerin yaklaşık 2/3 ü (% 64,8) çalışmak üzere geldikleri yerlerde erkek baskısının, sürekli olarak yaşadıkları yerlere oranla bir hayli azaldığını belirtmişlerdir. Deneklerin % 21,3 ü yaşadıkları yerle çalıştıkları yer arasında kadına baskı açısından herhangi bir farkın bulunmadığını, geri kalan 13,9 u da böyle bir konunun dikkatlerini çekmediğini belirtmişlerdir.

Ailede huzursuzluğu ve çatışmaları yaratan en önemli konu iş koşulları ile ilgilidir. İşin garanti edilmesi, mümkün olduğu kadar önlerindeki tüm aylarda çalışma olanağının yaratması, ücretlerin yüksek ve işin dayanabilecek boyutlarda olması tartışmaları asgariye indirir.

Aile içi tartışmalara neden olan diğer önemli bir konu da çocuklarla ilgili olanıdır. Çalışma yerine gelen ve sürekli yaşadıkları yerlerde yakın akrabası bulunmayan aileler çocuklarını bırakacakları yakınları bulunmadığı için beraberlerinde getirmektedirler. Bu çocuklar ya anne ve babaları ile çalışma yerlerine gitmekte veya çadırlarda 10-12 saat süreyle yalnız başlarına kalmaktadırlar. Okul eğitiminden ve ebeveyn gözetiminden uzak kalan bu çocuklar ister istemez ailenin benimsemeyeceği davranışlarda bulunmakta ve bazen de ailelerini zor durumda bırakmaktadırlar. Anne babanın veya diğer aile üyelerinin tartışması tüm çocukları etkilemektedir.

Anne babanın tartışmaları üvey çocukların bulunduğu ailelerde daha yüksek düzeydedir. Erkek veya kadına ait çocuklar baba veya annelerinin evlenmeleriyle yeni bir aileye üvey çocuk olarak katılırlar. Üvey çocuk, evli eşlerin birbirlerine olan davranışlarını etkilediği gibi aile birliğinin sorunsuz olarak yürütülmesinde de sayısız engeller çıkarırlar. Hele eşlerin bir önceki evliliklerinden (her ikisinin de) olan çocukları varsa aynı çatı altında mutlu sorunsuz yaşam sürmeleri olanaksızlaşır. Çocukların birbirleri ile olan anlaşmazlıkları, eşlerin dikkatlerini çekmelerine, normal davranışları bile değişik anlamda yorumlamalarına neden olur.

Eğer ikinci evliliklerde yalnızca bir eşin çocuğu varsa, çocuğu olan eş sürekli olarak yeni eşinin çocuğuna yönelik davranışlarını inceleyerek bazen hiç yoktan sorun çıkarmaya, huzuru bozmaya kalkar. Doğal eğilimleri nedeni ile üvey ebeveynlerin davranışlarını yanlış değerlendirme olasılığı oldukça fazladır. Bir tarafın çocuğunun bulunması durumunda ailenin iç ilişkilerinin normal ölçütler içinde yürütülmesi iki tarafın da çocuklarının bulunmasına oranla daha kolaydır.

Görüşülen denekler kendi veya eşlerinin üvey çocukları varsa, aile huzurunu olumsuz yönde etkilediklerini “Hiçbir zaman üvey çocuğun bulunduğu evliliklerin pürüzsüz yürüdüğü sanılmamalıdır” diyerek kanılarını açık seçik belirtmişlerdir.

Aile içi ilişkileri etkileyen önemli bir neden de çocukların okul durumları ile ilgilidir. Gözlemlenen çoğu aile çocuklarının okul olanağından yoksun olması nedeniyle üzüldüklerini, çözümsüz bir sorunla karşı karşıya olmanın üzüntüsünü yaşadıklarını belirtmişlerdir. Üzüntüleri iki yönlü olmuştur. Birincisi okula gidememe, ikincisi de çadırda bütün gün boş olması ve denetlenmesi imkanın olmayışı nedenlerine dayanmaktadır.

8.10.4. Deneklerin çocuk varlığı

Türkiye’de çocukların iş durumlarını düzenleyen yasalar uluslararası bir karşılaştırma ile incelendiğinde; Avrupa ülkeleri içinde en geri durumda olduğu anlaşılmaktadır. Çocuk işleri ile ilgili uluslararası anlaşma gereği birçok Avrupa ülkesinde asgari çalışma yaşı 15-16 olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de çalışma yaşı en az 12 olarak kabul edilmiş ise de üretim alanlarına ve ekonomik sektörlere göre 15’e kadar yükselmektedir(Yıldırak 1990). Bunun dışında ev hizmetleri, aile işletmelerinde ve tarımsal işlerde çalışanlara bazı istisnalar tanınarak daha küçük yaşlarda çalışmalarına olanak sağlanmıştır. Bu nedenle çocukları koruyan yasalar ancak endüstriyel işlerde, fabrika benzeri yerlerle tam gün çalışılan büyük kurumlarda uygulanmaktadır.

Yasal boyutu bu şekilde olan çocuklarla ilgili çalışma koşulları, çoğu zaman yasanın gözden kaçırdığı veya görmek istemediği durumlarla yüz yüzedir. Gezici olarak sürekli yaşadığı yeri terk edip kilometrelerce uzağa gelen ailelerin birinci düzeydeki kaygısı aç kalmamaktır. Ailenin yaşamını sürdürmesi uğruna çoğu zaman çocukların eğitimi göz ardı edilmektedir. Çünkü gezici işçi aileleri tarımdaki işlerin yoğunluğuna göre, sürekli yaşadıkları yerlerden ayrılıp çalışma bölgelerine gelmek zorundadırlar. Tarımdaki iş yoğunluğu, ailenin sahip olduğu okuma çağındaki çocukların durumunu göz önüne almaz. Aile ya çocuğunun okul çağında olmasına karşın aç kalmama uğruna çocuğu okuldan alıp beraberinde götürmeye yönelir veya varsa yakın bir akrabasına bırakarak çalışma yerine gider. Gezici işçilerin oluşturdukları topluluklar genellikle benzer olduklarından çoğu aile çocuğunun okula devam edebilmesi için yanında bırakacağı bir akraba bile bulamaz ve çocuklarını birlikte götürür. İşte bu durum çocuğun gezici tarım işçiliğine başlamasına ve kendisinden önceki kuşakların yaşadıkları kısır döngüyü kendisinin de yaşamasına neden olmaktadır. Aileleri ile işyerine gelen çocuklar yeni bir ikilem daha yaşarlar. Ya anne ve babaları ile işyerine (tarlaya-bağa, bahçeye vb) giderler veya akşama kadar tüm fiziksel ve psikolojik tehlikelere açık olan çadırlarda baba ve annelerinin işten dönmesini beklerler. Her gün ortalama 10-12 saat anne-baba denetiminden uzak kalan çocukların ailesi ile birlikte çalışmasının, aile için, çocuk için daha yararlı olacağı düşüncesi ile çocuklar çok erken yaşlarda çalışmaya başlarlar.

Önce yardımcı konumda başladıkları (su taşıma, çadırlara, eşyalara bekçilik yapma vb.) işlere, giderek anne ve babalarının yaptığı işi üstlenip sürdürürler. “Yasalarca yasaklanmasına karşın araştırma kapsamındaki 9 ilde de 12 yaşın altında çocukların çalıştırıldıkları görülmüştür”.

Çizelge 8.12. Deneklerin Çocuk Sayısına Göre Dağılımları

Çocuk Sayısı	Sayı	%	Toplam Çocuk Sayısı
Çocuğu Yok	70	9,8	-
1-2	200	28,0	314
3-5	272	38,1	1050
6-10	160	22,4	1156
11-+	12	1,7	134
Toplam	714	100,0	2654

Çizelgeden de izlenebileceği gibi çocukları olmayan 70 aile dışında kalan 644 ailenin toplam 2654 çocuğu olduğu belirlenmiştir. Ortalama aile başına 4,12 çocuk

düşmektedir. Bu sayı Türkiye ortalamasının bir hayli üzerindedir. Çok karmaşık sorunları bulunmasına karşın bu kadar fazla çocuk sahibi olma eğilimleri iki açıdan değerlendirilebilir. Birincisi aile planlaması konusunda bilgi ve bilinç eksikliğine, ikincisi de daha fazla işgücü, daha geniş bir aile isteğine bağlanabilir. Çünkü fazla işgücü olan örneğin 4-5 kişi çalışan ailelerin ekonomik durumu daha iyi, tasarruf olanakları daha fazla, kendi toplulukları içinde prestijleri daha yüksektir. Bu nedenlerin dışında dinsel açıdan aile planlamasının sakıncalı olarak görülmesi de çocuk sayısının fazla olmasında etkili olmaktadır. Deneklerin doğum sayısının fazla oluşunda aile planlaması yöntemlerinin benimsenme oranının düşük olması etkindir. Doğum yapan kadınların % 40,4 ü 6 ve daha fazla doğum yapmıştır.

Çizelge 8.13. Deneklerin Doğum sayısı

Doğum Sayısı	Sayı	%
Bekar	522	42,2
Doğum Yapmamış	70	5,7
1-2	166	13,5
3-5	218	17,6
6-10	210	17,0
11+	50	4,0
Toplam	1236	100,0

Türk toplumunun en önemli kurumlarından biri hiç kuşkusuz ailedir. Aileyi ayakta tutan, ona süreklilik sağlayan en önemli varlık ise çocuktur. Bu düşünce biçimi, ailenin olanaklarına bakılmaksızın bilinçsizce fazla çocuk yapma eğilimini oluşturmaktadır. Ancak, gerek ekonomik koşulların yetersizliği, gerek çocuk bakımı açısından eksik ve yanlış bilgi birikimi, gerekse çalışma yerlerindeki elverişsiz yaşam koşulları çocuk ölümlerinin de yüksek olmasına neden olmaktadır.

Çizelge 8.14. Deneklerin Ölen Çocuk Sayısına Göre Dağılımı

Ölen Çocuk Sayısı	Ailelerin	
	Sayısı	%
1 çocuğu ölen	174	27,02
2 "	80	12,42
3 "	58	9,02
4 "	22	3,42
5 "	16	2,48
6 ve daha fazla çocuğu ölen	16	2,48
Çocukları ölmeyen	278	43,16
Toplam	644	100,00

Çizelgeden de izlenebileceği gibi çocuğu olan ailelerin % 56,84'ü bir veya daha fazla çocuk kaybetmişlerdir. Ailelerin mevcut çocuk sayısının deneklerce istenilen çocuk sayıları ile ne denli örtüştüğünü saptayabilmek amacı ile tüm deneklere "Size göre bir ailenin kaç çocuğu olmalı?" sorusu yöneltmiştir. Bu soruya alınan yanıtlar, Çizelge 8.15. de verilmiştir.

Çizelge 8.15. Deneklerin Uygun Gördükleri Çocuk Sayısına Göre Dağılımları

Çocuk Sayısı	Ailelerin	
	Sayısı	%
Hiç çocuk istemeyen	16	2,2
1 çocuk isteyen	48	6,7
2 çocuk isteyen	322	45,1
3 çocuk isteyen	148	20,7
4 çocuk isteyen	64	9,2
5 ve daha fazla	50	7,1
Toplam	714	100,00

Deneklerce uygun görülen çocuk sayısı ile mevcut çocuk sayısı arasında çizelgelerin karşılaştırılmasından da anlaşılacağı üzere pek fazla bir örtüşme söz konusu olmamaktadır. Hiç çocuk istemeyen 16 deneye karşılık 70 deneyin çocuğu bulunmamaktadır. Ancak bu durum istemedikleri için çocuklarının olmaması değil, eşlerin herhangi bir sağlık sorunu nedeniyle çocuklarının olmamasındandır. Ailelerin şu andaki çocuk varlıkları istedikleri çocuk sayısından oldukça fazladır. Deneklerde saptanılan en ilginç tutum ise, çocuk sahibi olmak istemedikleri halde halen çocuk yapmaya devam etmeleridir. Aile planlaması yöntemlerini kullanıp kullanmadıkları sorulan deneklerden 172 si (% 24.1) i herhangi bir önlem almadıkları gibi, aile planlaması yöntemlerinin kullanılmasına da karşı olduklarını belirtmişlerdir. Deneklerin 168 i (%23,5) çeşitli önlemler alarak koruduklarını belirtmişlerdir. Bu konudaki ayrıntılı yanıtlar Çizelge 8.16. da verilmiştir.

Çizelge 8.16. Deneklerin Kullandıkları Aile Planlaması Yöntemlerine Göre Dağılımları

Aile Planlamasında Kullanılan Yöntemler	Sayı	%
Kullanmayanlar ve kullanmaya karşı olanlar	172	24.1
Yaşlı/önceden kullanmamış	88	12.3
Eşi korunuyor	98	13,7
Spiral, tablet, iğne vb.	168	23.5
Bilgisi yok	52	7,3
Şu an kullanmıyor (yeni evli ve genç)	44	6.2
Çocuğu olmuyor	36	5,0
Dul/Ayrı yaşıyor	52	7,3
Yanıtsız	4	0.6
Toplam	714	100.00

Aile planlaması yöntemlerini kullanmada, deneklerin bilgisizliği yanında çeşitli görüşlerin de etkisinde kaldığı saptanmıştır. Hem din konusunda hem de aile planlaması konusunda eksik ve yanlış bilginin sonucunda bakamayacağı çocuğu bile doğurma eğilimi devam etmektedir. Aile planlaması konusunda bir eğitim çalışmasının düzenlenmesi sonucunda, aile planlaması yöntemlerini uygulayan ailelerin sayısının artacağı düşünülebilir.

8.10.5. Deneklerin çevre ile ilişkisi

Gezici kadın tarım işçilerinin çevre ile ilişkisi genelde çadır yerleşim alanındaki kadınlarla olmaktadır ki bunlar da genelde akraba veya aynı köyden kadınlar olmaktadır. Bunun dışında yerleştikleri bölge halkı ile herhangi bir diyalogları olmamaktadır. Bölge halkından sadece toprak sahibi ile ilişki kurulmakta, bu ilişkiyi de erkekler yürütmektedir.

Bunun dışında, Türkiye’de ve Dünyadaki olaylarla ilgili haber kaynaklarını tespit edebilmek için kadın tarım işçilerine “Dünyada ve Türkiye’de olup bitenleri nasıl öğrenirsiniz” sorusu sorulmuş ve alınan yanıtlara göre Çizelge 8.17 hazırlanmıştır.

Çizelge 8.17. Dünyada ve Türkiye’de Olup Bitenleri Nasıl Öğrenir

Öğrenme Durumu	Sayı	%
Öğrenmez (ilgilenmez)	316	25,6
Burada olanağı yok	116	9,4
Evde TV den	602	48,7
Gazetelerden	4	0,3
Eşinden, babasından, çocuklardan	18	1,5
Çevreden, tarla sahibinden	32	2,5
Radyo	62	5,0
TV+Radyo	38	3,1
TV+ Gazete	6	0,5
Hiç kimseden bir şey duymayız	42	3,4
Toplam	1236	100,0

Çizelgeden de görüldüğü gibi, deneklerin %25,6 sı Türkiye ve dünya ile ilgili haberleri merak etmediğini ve öğrenmediğini, %9,4 ü ise burada öğrenme imkanlarının olmadığını ve % 3,4 ü ise hiç kimseden bir şey öğrenmediklerini belirtmişlerdir. Bunların yanında deneklerin yaklaşık yarısı (%48,7) evde TV den haberleri takip ettiklerini, ancak çalışma bölgesinde imkanlarının olmadığını belirtmişlerdir. Gezici tarım işçilerinin bir yılda yaklaşık altı aylarını evlerinden ayrı geçirdikleri kabul edildiğinde, bu işçilerin yaklaşık yarısı yılın yarısında dünyadan haber alırken diğer yarısında karanlık bir dünyada yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin sadece yaklaşık %13 ü çeşitli şekillerde (TV, radyo, gazete, diğer insanlardan) Türkiye ve Dünya ile ilgili haberleri, olayları öğrenebilmektedir. Bunlarında genelini geçici işçiler oluşturmakla beraber geçici işçilerin hepsi bile Türkiye ve dünya ile olan iletişimlerini kuramamışlardır.

8.10.6. Deneklerin yaşamlarına ilişkin beklentileri

Gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin gelecekle ilgili planlarını, olanakları olsa neler yapabileceklerini ve hayallerini öğrenebilmek için önce “ Olanacağınız olsa bundan sonra ne yapardınız?” sorusu sorulmuş ve alınan yanıtlara göre Çizelge 8.18. hazırlanmıştır.

Çizelge 8.18. den de görülebileceği gibi deneklerin %23,6 sı bir olanakları olsa ev ve araba alacaklarını belirtirlerken, %21,8 i ise hiçbir iş yapmayacaklarını evlerinde rahat bir yaşam sürmek istediklerini belirtmişlerdir. Tarım işçiliğine çok küçük yaşlarda başlamaları, zor koşullarda ve düşük ücrete çalışmaları işten ve hatta hayattan

yorulmalarına bıkmalarına neden olmakta ve bu durum imkanları olsa hiçbir iş yapmadan evde oturma isteği yaratmaktadır.

Çizelge 8.18. Olanağınız Olsa Bundan Sonra Ne Yapardınız

Yanıtlar	Sayı	%
Bir şey yapmaz	34	2,8
İş Kurmak	146	11,8
Ev araba almak	292	23,6
Fakirlere yardım etmek	124	10,0
Okumak/Çocukları okutmak	98	7,9
Evde, rahat bir yaşam sürmek	270	21,8
Gezmek	36	2,9
Hacca gitmek	34	2,8
Bilmiyor	58	4,7
Diğer	144	11,7
Toplam	1236	100,0

Kırsal kesimde insanlarda yardımlaşma eğilimi ve paylaşım duygusu kent insanına göre daha yükümlüdür. Araştırma kapsamındaki deneklerin %10,0 u olanakları olsa fakir insanlara yardım edeceklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında deneklerin %7,9 u ise bir şansları olsa okumak istediklerini veya çocuklarını okutacaklarını belirtmişlerdir.

Deneklerin yaşantılarına ilişkin beklentilerini belirleyebilmek için ikinci bir soru olarak “Yaşamınızdaki en büyük özleminiz nedir?” sorusu sorulmuş ve yanıtlar Çizelge 8.19. da verilmiştir.

Çizelge 8.19. Deneklerin Özlemlerine Göre Dağılımı

Özlemleri	Sayı	%
Özlemi yok	72	5,8
Çocuklarını okutmak	68	5,5
Zengin olmak	138	11,2
Tarım işçiliğinden kurtulmak, rahat yaşamak	376	30,4
Ev sahibi olmak	80	6,5
Evlenmek	38	3,1
Sağlıklı olmak	78	6,3
Okumak	136	11,0
Ev hanımı olmak	46	3,7
Diğer	204	16,5
Toplam	1236	100,0

Çizelgeden de görüldüğü gibi yanıtlar “Olanağınız olsa ne yapardınız?” sorusunun yanıtları ile paralellik göstermektedir. Burada da deneklerin yaklaşık üçte biri (%30,4) tarım işçiliğinden kurtulup rahat bir yaşam sürme isteklerini hayatlarının en büyük özlemi olarak belirtmişlerdir. Ayrıca deneklerin %11,2 si zengin olmayı, özlemleri olarak belirtirken, %11,0 i ise okuyabilmeyi özlemleri olarak belirtmişlerdir.

9. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye ekonomisi için tarım, halen ağırlığı olan bir sektör durumunda olup, diğer sektörlerle uyumlu bir şekilde gelişmesi sağlanamazsa dengeli bir ekonomik kalkınmadan söz etmek de mümkün olamaz. Türkiye' de ortalama tarımsal işletme büyüklüğü giderek küçülmekte ve 1991 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre 57,7 dekara düşmüştür. Bunun yanı sıra tarımda yer alan ailelerin %30,2'si ise topraksızdır. İşletmelerin miras yoluyla giderek parçalanması ve küçülmesi, tarımla uğraşan çiftçi ailelerin yeterli gelir elde etmesini güçleştirmektedir. İşte, geçici işgücü arzının önemli nedenlerinden biri, işletmelerin giderek küçülmesi sürecinin devam etmesi ve topraksız işletme sayısının da oldukça fazla olmasıdır.

Kendi tarım işletmesinden yeterli gelir elde edemeyen, az topraklı veya topraksız aileler, geçimlerini sağlayabilmek amacı ile daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere gezici(mevsimlik) ve/veya geçici(günübirlik) giderek iş aramakta ve çalışmaktadırlar. Toplum ve aile yaşamının her alanında erkeklere göre daha fazla sorumluluk yüklenen kadının, kalkınmaya katılımı, hem ülke ekonomisi hem de çalışma hayatında ve istihdamında statüsünün yükselmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Kırsal kesim kadını gerek geleneksel yapısı gerekse uğraşı biçiminin farklılığı nedeni ile kentlerdeki hemcinslerine göre farklılık göstermektedir. Kır kadını bir yandan temizlik, çocuk bakımı, ekmek yapma, yakacak temini, gıda ve beslenme gibi ev işleri yaparken diğer yandan bitkisel ve hayvansal üretim, el sanatları etkinlikleri, tarım dışı işler ve gelir getirici faaliyetlerde bulunmaktadır.

Tarım kesimindeki kadınların üretime katılım düzeyleri ailenin sahip olduğu arazi varlığına, tarımsal faaliyetlerin yoğunluğuna ve gelir düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Ailenin mülk toprak genişliği ve tarımsal mekanizasyon düzeyi arttıkça kadının tarımsal üretimde payı azalmakta ve çalışma yoğunluğu daha çok ev kadınlığına yönelmektedir. Az topraklı veya topraksız ailelerde ise, kadınlar gezici(mevsimlik) veya geçici(günübirlik) tarım işçiliği yaparak bitkisel ve hayvansal üretimin her aşamasına katılmaktadırlar. Çalışan kadınların 1999' da %66,3'ü tarımda iken, aynı dönemde erkekler için bu oran %30,9 dır. Tarımsal faaliyetin işgücü istihdam etme bakımından giderek önemini azalttığı günümüz koşullarında bu durum tarımda kadının ağırlığını ortaya koymaktadır.

Kırsal kesimin genelinde olduğu gibi ele alınan kadınların ailelerinden elde edilen gelirin kullanılmasında, çocukların sorumluluk ve alışkanlıklarının belirlenmesinde ve çevre ile ilişkiler konusunda alınacak kararlar genelde aile reisi olarak erkeğin denetimindedir ve erkek(baba) ailede mutlak otorite sahibi olarak kendini göstermektedir.

Gezici ve geçici tarım işçilerinin karşı karşıya bulunduğu sorunlarının çözümü için yapılabilecek çalışmalar özetle şunlardır:

- Gezici tarım işçilerinin barınma koşullarını iyileştiren düzenlemelerin gerçekleştirilmesi sağlanmalı, ilkel çadır koşullarında yaşayan ve dıştan gelecek her türlü tehlikelere açık olan yaşam biçimi görüntüsü giderilmelidir. İşçilerin yerleşecekleri alanlarda elektrik, su, tuvalet, banyo gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak altyapı koşullarının sağlanması ve bunları kapsayan yapıların yapılması gerekmektedir.

- Gezici tarım işçileri genellikle kendi çabaları ve/veya araçlar vasıtasıyla iş bulabilmektedir. Halbuki, bu konuda Türkiye İş Kurumunun, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının sorumluluğunun bulunması gerekir. Bunun için, işgücüne yoğun gereksinim gösteren dönemlerde (il,ilçe ve yörelerde) “çalışma büroları” kurulmalıdır. Böylece, işgücünün arz ve talepleri buluşturulabilir ve sistemli bir organizasyon gerçekleştirilebilir.
- Gezici tarım işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve iş güvenliği alanlarında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nun belirlediği ”Tarım İşlerinde İşçi Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Klavuzunun” kadın istihdamı, çevre ve hijyenik koşullar, beslenme ve barınma yerlerinin bakımı ile ilgili esaslara uymak için gerekli önlemlerin hemen alınması gerekir. Bu aynı zamanda, Türkiye’nin imzalamış olduğu Avrupa Sosyal Şartının “Adil Çalışma Koşulları” ve “Adil Bir Ücret Hakkı” konusundaki taahhütlerin de bir gereğidir.
- Sosyal güvence sorunu, mevcut sorunlar içinde en önemlisidir. Uzun yıllardır tarım işçileri diğer işçilere göre, ihmal edilmiş olup, bu işçilerin sosyal güvenceye kavuşturulması gerekmektedir. Yeter geliri elde edemedikleri için emeğini arzeden bu kişilerin, işlerin süreksizliği nedeniyle sosyal güvenceden yoksun bırakılmaması gerekmektedir. Tarım işçisinin sigortalı olması halinde sağlık yardımlarından yararlanabilmeleri için işverenin bir yılda en az 120 gün prim ödemesi gerekmektedir. Ancak, gezici tarım işçilerinin büyük çoğunluğu bu kadar süre çalışmamakta ve bu nedenle de bu güvenceden yararlanamamaktadır. Hiç olmazsa ödenen primlerden 120 güne ulaşmak için kalan primlerin işçilerce ödenmesini özendirici önlemler alınmalıdır.
- Ücret tespiti konusunda, bütün illerde "ücret tespit komisyonları" oluşturulmalı ve bu komisyonlara işçi temsilcilerinin de katılımı sağlanmalıdır. Aksi durumda, işçi tamamen işverenin ve araçların insafına terk edilmektedir. Diğer yandan tarım işçiliğinde çalışma süreleri, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışanlara göre fazla, buna karşılık gelir düzeyleri daha düşüktür. Gerek çapa ve gerekse hasat ücretleri belirlenirken fazla çalışmayı telafi edecek ücret düzeyi de ayrıca belirlenmelidir.
- Açık havada ve geniş alanlarda sürdürülen tarımsal faaliyetler sırasında sağlık hizmetlerinin sunumu önem taşımaktadır. Fakat, bu konuda tarım işçileri zor koşullarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bunun giderilmesi için; gezici ekiplerle temel sağlık hizmetlerini veren birimlerin oluşturulması ve bunların aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, işçilere ve işverenlere akrep-yılan sokmalarına ve zehirlenmelere karşı ilk yardım konusunda bilgi verilmesi ve işverenlerin de ecza deposu bulundurması için önlem alınmalıdır.
- Tarım işçiliğinden dolayı eğitimlerini alamayan veya yarıda bırakan çocuklara geldikleri yörelerde yatılı okullarda veya diğer eğitim kurumlarında olanak sağlanması, kadınların ve kız çocukların eğitimini engelleyen tutum ve davranışların değiştirilmesi yönünde eğitim programlarının hazırlanması büyük önem taşımaktadır.
- Gezici tarım işçileri genelde beraberinde getirdikleri yiyecekleri tüketmektedir. Yetersiz beslenmeyle ilgili sorunları, yaşadıkları yörelerdeki hayat şartlarını iyileştirici önlemlerle önemli ölçüde giderilebilir. Ancak mevcut üretim imkanlarını daha iyi değerlendirmelerini sağlayacak teknik kurslar ile işçilerin çalıştıkları yerlerde onlara asgari ölçütlerde üretim yapabilecek koşulların gerçekleştirilmesi sağlanabilir.

- Gezici tarım işçiliğinde insan hayatını tehdit eden önemli bir sorun da çalışma yerlerine ulaşım konusudur. Çoğu zaman kamyonlarla kaçak yolculuk eden işçiler trafik kazalarında kurban olabilmektedir. Bunun en önemli nedeni, otobüsle ulaşımın maliyetidir. Bu sorunun çözümü için, yerel yönetimler tarafından geçici dönemlerde ulaşım bürolarının kurularak, işçilerin maliyetine taşınması sorunun çözümünde önemli bir adım olacaktır.

Son söz olarak, gezici tarım işçiliği Türkiye'nin bir gerçeğidir. Yüz binlerce aile geçimini ve yaşamını bu biçimde sürdürmektedir. İnsan onuruna ve insanca yaşam kalitesine pek uymayan bu çalışma biçiminde, koşulların düzeltilmesi ve sorunların giderilmesinde herkese sorumluluk düşmektedir. Bundan hareketle; işverenler ücret, barınma, çalışma koşulları, sigorta gerekleri konusunda, işçiler çalışma sorumluluğu, dayanışma, kadın-erkek ilişkileri, çocuk bakımı ve aile planlaması konusunda, Devlet ise, ülkenin sosyo-ekonomik yapısını düzeltmek, çalışma yasalarını uygulamak ve denetlemek, daha da önemlisi imza atmış olduğu Uluslararası Sözleşmeler konusunda gereğini yerine getirmek zorundadır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, S.**,1969. Tarımda İş Hukuku. Türk Ziraat Ekonomisi Derneği,Yayımları, No: 1, Ankara.
- Anonim**,1985. Gezici Tarım İşçilerinin Sorunları. Türk-İş. Tarım-iş, AAFLI, Panel, Ankara.
- Anonim**, 1992a. Tarım İşçilerinin Hak ve Özgürlükleri İle İlgili İLO Sözleşme ve Tavsiye Kararları, Tarım-İş Sendikası Yayınları, Ankara.
- Anonim**, 1992b. IFAD-International Fund For Agricultural Development, 107, Via del Sorafico, 00142 Rome. Italy.
- Anonim**, 1995. Women Agriculture and Rural Development: A Synthesis Report of the Near East Region, FAO.
- Anonim**, 1998. Türkiye Ekonomisi-İstatistik ve Yorumlar, Başbakanlık-DİE Yayınları, Mayıs-Haziran 1998, Ankara.
- Anonim**, 1999. Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Başbakanlık-DİE Yayınları, Ekim 1999, Ankara.
- Anonim**, 2000. Türkiye’de Kırsal Kesimin Yapısı ve Kadınlar, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Cillov, H.**, 1970. Türkiye Ekonomisi, İ.Ü. Yayınları No:1497, İstanbul.
- Erkul, İ.**, 1973. Türkiye’de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku, Eskişehir İ.T.İ.A.Yayımları No. 1..2...16, İstanbul.
- Erkuş, A. ve Ark.**, 1995. Tarım Ekonomisi, AÜZF Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara.
- Geoffrey, S.** 1975. **Shepherd**, Marketing Farm Products The Iowa-State College Press, Ames Iowa.
- Gülçubuk, B.**, 1999. Tarımsal Üretimde ve Kırsal Kalkınmada Kadının Yeri ve Önemi, TC. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarım ve Köy Dergisi Sayı:125, Ankara.
- Karacan, A.R.**, 1991. Tarım Kesiminde Geçici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları Ücret Sistemleri ve Çalışanların Sosyal Güvenlikleri Üzerine Bir Araştırma: Manisa Örneği, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.
- Karayalçın, M.**, 1971. Türkiye’de Tarım İşçisi Çalışma Koşulları ve Ücretleri, Tarımsal İşgücü Sorunları Semineri ,MPM Yayınları:99, Ankara.
- Kazgan, G.**,1982. Türk Toplumunda Kadın: Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo Ekonomik Statüsü (Der. N.Abadan-Urat), 2. Basım, Kent Basımevi, İstanbul.
- Nazik, H. ve Gönen, E.**, 1993. Kadınların Mevsimlik Tarım İşlerinde Çalışmalarının Ailenin Ekonomik Durumu ve Yaşam Biçimine Etkisi, A.Ü.Z.F. Yayınları No:722, Ankara.
- Petersen, A.E.S.**, 1985. Das Verhaeltnis der Geschlechter in der Türkei, Berlin.
- Schiffauer, W.**,1987. Die Bauern von Subay, Dasleben in einem turkischen Darf. Stuttgart.
- Sencer, M.**, 1989. Toplumbilimlerinde Yöntem, Gözden Geçirilmiş 3. Bası, İstanbul
- Serim, T.**, 1972. Türkiye’de Aile Yapısı H.Ü. Yay., No. 15, Doğu Matbaası, Ankara.
- Süzek, S.**, 1985. İş Güvenliği Hukuku, Savaş Yayınları, Birinci Bası, Ankara.
- Şahinkaya, R.**, 1966. Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü, Ankara.
- Şeker, M.**, 1987. Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal ve Ekonomik Sorunlar, V Yayınları, Ankara.
- Tan,E.M.**,1979. Kadının Ekonomik Yaşam ve Eğitimi, İş Bankası Yayınları, Ankara.

- Turan, K.**, 1975. Türk Tarım Toplumunda Sosyal Politika Açısından “Merkez Köyler “ Projesinin Uygulama Olanakları, Ankara.
- Türkdoğan, O.**, 1970. Türkiye’de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, A.Ü.Basımevi Erzurum.
- Yıldırak, N.**, 1974. Muş Merkez İlçesi Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı, A.Ü. Ziraat Fakültesi Doktora Tezi, (Basılmamış) Ankara.
- Yıldırak, N.**, 1987. Köy Toplumunda Kadın, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Yıldırak, N.**, 1993. Köy Kadınlarının Sosyo-ekonomik ve Kültürel Konumları, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul.